

J A R M I L A
B E D N A Ř Í K O V Á

A L E Š
H O M O L A

Z D E N Ě K
M Ě Ř Í N S K Ý

S T Ě H O V Á N Í
N Á R O D Ů
A V Ý C H O D
E V R O P Y

JARMILA
BEDNAŘÍKOVÁ

VYŠEHRA D
PRAHA
2006

ALEŠ
HOMOLA

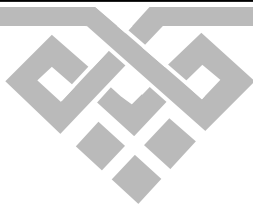
HISTORICA

ZDENĚK
MĚŘÍNSKÝ

STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ A VÝCHOD EVROPY

BYZANC
SLOVANÉ
ARABOVÉ

© PhDr. Jarmila Bednařiková, CSc., Prof. PhDr. Zdeněk Měřinský, CSc.,
Mgr. Aleš Homola, 2006

ISBN 80-7021-787-1

OBSAH

Úvod	9
STŘEDOEVROPSKÝ PROSTOR, ETNOGENEZE A EXPANZE SLOVANŮ A PRVNÍ PRŮNIK KŘESŤANSTVÍ	11
Etnogeneze a expanze Slovanů	11
Politický a etnický vývoj 6. století a tzv. druhá slovanská vlna	33
Avaři	40
Sámův kmenový svaz	49
První průnik křesťanství	53
POKŘESŤANŠTĚNÍ BAVORSKA, KARANTANIE A PANNONIE	57
Úloha iroskotských a anglosaských misíí	57
Sv. Virgil, Karantanie a salcburská misie	60
Karantánští Slované a zdejší salcburská misie	66
POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ V PANNONII A NA MORAVĚ	73
Prvý průnik křesťanství na Moravu a do Podunají, avarské války Karla Velikého (791–803)	73
Pasovské misie, kněží z Řecka a Vlach na staré Moravě	80
POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ V ČECHÁCH	86
POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ V POLSKU PRVÝCH PIASTOVců – POLANÉ, SLEZANÉ, MAZOVŠANÉ A LENDICI	87
SEVEROZÁPADNÍ OBLASTI SLOVANŮ	114
Pohanství a počátky křesťanství u Lužičanů, Veletů a Pomořanů	119
Obodrité	150
Nábští a sálští Srbové, Glomači	163
JIŽNÍ SLOVANÉ NA BALKÁNĚ	170
Chorvaté v Dalmácii a Dolní Pannonii	170
Srbové v Rašce a Bosně, Zachlum, Travuňsko a Duklja-Zeta	179
Slované a Vlachové v Dacii, staří Maďaři	188

Slované v Makedonii a Řecku	192
Bulhaři	194
Slované v Malé Asii a Africe	220
VÝCHODNÍ SLOVANĚ	224
Skandinávci a normanská teorie	236
Kyjevská Rus	243
STŘEDOASIJSKÍ NOMÁDI A BYZANTSKÝ SVĚT	270
Pád Hunů	271
Nový stepní lid: Ogurové, Bulhaři a Sabirové	277
Byzanc a kočovníci	287
Kutrigurové a Utigurové	307
DĚJINY ARABŮ	312
Nejstarší arabské dějiny	312
Byzanc a Arabové za vlády císařů Iustina a Iustiniana	368
Náboženství Arabů v době před vystoupením Proroka Muhammada	373
Zásadní změny v arabské společnosti po vystoupení Muhammada	378
Epocha Umajjovců a muslimové na západě	398
Arabský chalífát na východě za vlády Umajjovců a Abbásovců (do 40. let 10. století)	421
MUSLIMSKÝ STÁT A PRÁVO	452
Jděte podle kroku nejslabšího z vás	452
Muslimská říše	463
Hospodářství chalífátu	472
MUSLIMSKÁ ETIKA A KULTURA	477
Islám a válka	487
Vlivy židovství a křesťanství na islám	491
Muslimové a antika, přínos islámské civilizace Evropě	499
Výběr z literatury	513
Osobní jména	523
Kmeny, národy	537
Zeměpisné pojmy	540

ÚVOD

Publikace „Stěhování národů a Východ Evropy“ je volným pokračováním knihy „Stěhování národů“, jež ve vydavatelství Vyšehrad vyšla v roce 2003. Jejím cílem je představit další etnika, která se na velkých pohybech a změnách, probíhajících v období mezi antikou a středověkem, podílela: Slovany, Arabů, Prábulhary, Avary a také některé méně známé nomády asijských stepí. Sleduje jejich minulost před rozsídlením či expanzemi i jejich osudy po těchto procesech. Podobně jako se kniha „Stěhování národů“ věnovala zejména vztahům představovaných etnik k říši západorímské, ocitá se nyní v centru zájmu říše byzantská a vztahy mezi franským západem a byzantským východem.

Mnoho pozornosti je v předkládané publikaci věnováno výsledkům migrací představovaných etnik, budování jejich státních celků, christianizaci i islamizaci, světu jejich představ, jež se vzájemně ovlivňovaly a prolínaly, vztahu k dědictví antiky a samozřejmě též převratné roli, již tato etnika sehrála v dějinách Evropy i asijského kontinentu, jejichž starší civilizaci a kulturu významným způsobem přebírala, přetvářela, obohacovala i určovala.

Snahou autorů knihy je zejména umožnit srovnávání vývoje v rámci kmenového a státního zřízení, v oblasti sociální, právní, náboženské, vojenské, kulturní i etické mezi Germány a Huny, kteří byli předmětem hlavního zájmu v publikaci z roku 2003, a mezi etniky, která jsou sledována v této práci. Připravit materiál ke zkoumání diferencí i shod v historickém vývoji tzv. barbarů na území západorímské a východorímské říše i v dalších oblastech Evropy i Asie.

Spolu s již vydanou publikací by tato nová kniha ráda posloužila k lepšímu poznání tzv. obecných dějin. Dějin namnoze společných větších částí současného lidstva.

STŘEDOEVROPSKÝ PROSTOR, ETNOGENEZE A EXPANZE SLOVANŮ A PRVNÍ PRŮNIK KŘESŤANSTVÍ

Etnogeneze a expanze Slovanů

Slované se vynořují na světlo dějin na základě písemných pramenů a hmotných památek jakoby náhle až někdy v průběhu 5. a v 6. století n. l., ale podobně jako u jiných etnik musela jejich etnogeneze probíhat delší časové období. Nicméně dodnes nejsou otázky kolem **slovanské etnogeneze**, jejího průběhu a podílu jednotlivých kulturních okruhů i etnických skupin na ní, podobně jako přesná lokalizace pravlasti a mechanismus expanze, plně vyřešeny a existuje zde řada rozličných, mnohdy i protichůdných názorů a různých hypotéz. Otázky slovanské etnogeneze a pravlasti zůstávají i za současného stavu bádání otevřeny a patří k nejdiskutovanějším a také nejsložitějším problémům řešitelným pouze na bázi široké spolupráce historických nauk včetně archeologie, etnologie a folkloristiky, dále filologie, ale také za přispění dalších oborů z oblasti společenských a přírodovědných věd, jako je například antropologie, i různých technických disciplín.

Na základě bádání filologů se původně jednotná indoevropská řeč postupně dělila na jednotlivé **základní prajazyky** – románské, germánské, slovanské i další. Ukazuje se však, že promítání historického členění indoevropských jazyků dále do pravěku s přesvědčením o existenci jednotlivých větví známých z historické doby v zárodečné fázi již od období rozpadu prvotního jazykového společenství je zásadní chybou. Z toho vyplývá jednak ošidnost nekritického spojování jednotlivých archeologických kultur a okruhů s konkrétními indoevropskými jazykovými skupinami a dále zavádějící promítání historického členění indoevropských jazyků do dávější minulosti. Právě identifikace **Praslovanů** s lidem lužické kultury představuje názorný příklad obou těchto chybných přístupů.

Dodnes také nepanuje mezi badateli shoda v řešení otázky indoevropské pravlasti. Někteří badatelé v 19. století ji hledali na východě až za Kaspickým mořem a v současnosti spíše v prostoru severně od Kavkazu nebo

v Malé Asii, jiní uvažují o střední nebo jihovýchodní Evropě. Prvá hypotéza vedla potom ke spojování **nejstarších Indoevropanů** s příchodem nositelů **kultury se šňůrovou keramikou** osídlující ve druhé polovině 3. tisíciletí široké prostory evropského kontinentu od dnešního Holandska na západě po horní Volhu na východě, Finsko na severu a území Švýcarska na jihozápadě. Ukázalo se však, že tyto hypotézy nemají žádnou oporu v jazykových dokladech, neboť ve střední Evropě nejsou na rozdíl od určitých stop staršího předindoevropského osídlení v podobě epigrafických památek na Pyrenejském a Apeninském poloostrově, jazyka Basků v Pyrenejích i silných stop neindoevropského substrátu v irštině apod. žádné průkazné pozůstatky tohoto staršího substrátu zjištělné. Z toho vyplývá, že zatímco v jižní a západní Evropě lze stopy staršího předindoevropského obyvatelstva postihnout, ve střední Evropě přesvědčivé a zřetelné doklady tohoto druhu postrádáme a tudíž můžeme za nejstarší Indoevropany považovat již nositele **kultury s lineární keramikou** – nejstarší zemědělce přicházející z jihovýchodu s kořeny přeměny lovecko-sběračských společenstev v produktivní zemědělsko-dobytkářskou ekonomiku na Předním východě. Dále je možno předpokládat, že indoevropský jazykový areál (praindoevropské nářeční kontinuum) se už v této fázi rozpadl na dva subareály – západní a východní.

Řeči východního subareálu se vyvíjely rychleji a ve 2. tisíciletí př. n. l. zde již postihujeme jazyky mající za sebou zřejmě delší samostatnou existenci, zatímco ve střední a západní Evropě i na Balkáně probíhal celý jazykový vývoj daleko pomaleji. Nositelé neolitických a eneolitických středoevropských kultur hovořili tedy s největší pravděpodobností některými kmenovými dialekty západoevropského kontinua, přičemž to se s největší pravděpodobností již v **pozdním neolitu** dále diferencuje a kolem zlomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l. dochází k jeho rozpadu na čtyři dílčí areály související již s jednotlivými **kulturami doby bronzové**. Výše zmiňované **prajazyky** – **keltské, románské, germánské, slovanské** apod. vznikly až v poměrně nedávné prehistorické fázi integrací fragmentů starších primárních indoevropských skupin, které byly v Evropě pravděpodobně čtyři – západoevropská (protokeltská), středoevropská (protovenetská), východoevropská (protobaltská) a protobalkánská. Každá z nich představovala nářeční kontinuum, tj. souhrn kmenových dialektů plynule přecházejících jeden v druhý. Jisté je, že románské, germánské, keltské, slovanské i další jazyky představují jazykové skupiny mladší časové vrstvy, vzniklé vlastně

až v protohistorické a historické době diferenciací prajazyků a doložené až v podobě nejstarších literárních jazyků, jako byla například **klasická latina** či právě **staroslověnština**.

V závěrečné fázi doby bronzové pak již dochází k rozpadu některých primárních indoevropských seskupení, což se v prvé řadě týkalo **protobalkánského kontinua**, dokumentovaného archeologicky a zčásti i historicky. Kolem zlomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. se pak rozpadl i **středoevropský (protovenetský) areál**. Indoevropští **Latinové** a **Sikulové** obsazují značnou část Apeninského poloostrova, na severu se konstituují sídelní oikumeny pozdějších Germánů a některé kmeny se asi přesunují do západní Evropy. Svědectvím tohoto stěhování je bezesporu výskyt etnonyma **Venetí** či **Venedi** na různých místech evropského kontinentu.

Někde severně od Karpat je uvádí již římský učenec, správní úředník, námořní důstojník a velitel válečného loďstva Plinius Starší (23/24–79 n. l.) ve svém díle *Naturalis historia* ve 37 knihách z doby okolo roku 77 n. l. a potom historik Tacitus (asi 56 n. l. až okolo 120 n. l.) v díle *Germania* z roku 98 n. l. Jako **Venety** označil jeden z velkých kmenů **Sarmatie** na území východně od Visly mezi Baltským mořem a Karpaty ve 2. polovině 2. století n. l. ve III. svazku své *Geografické hyfégésis* řecký astronom, matematik a geograf Klaudios Ptolemaios z Alexandrie (90–160 n. l.). Za současného stavu bádání nelze spolehlivě prokázat, zda Venetí připomínání těmito antickými autory byli přežívajícím starým plemenem, či již slavizovanou populací. Podobně je tomu i se zprávou gótského historika Jordanesa († asi 552). Ve svém spise o původu a dějinách **Gótů** *De origine actibusque Getarum* čerpajícím ze ztraceného díla Cassiodorova tento Gót či Alan, který žil v 6. století v Byzanci, píše mimo jiné, že „mezi Skyty a Gepidy se rozprostírá Dácie v podobě věnce, obklopená strmými Alpami (Karpaty), podél kterých na levém břehu (svahu), jenž směřuje na sever, a to od pramene řeky Visly, se na nesmírných prostorech usadil početný kmen **Venetů**. I když se jejich jména teď mění podle rodů a sídlišť, nazývají se především **Sclavini a Antové**“. Dále uvádí Jordanes zprávu o ostrogótském králi **Ermanarichovi**, jenž „zdvíhl zbraně proti Venetům, kteří, ačkoliv pohrdali zbraněmi, ale počtem silní, zpočátku se pokoušeli stavět na odpor“. Dobře vyzbrojeným Gótům nemohli však Venetové vzdorovat a dostali se pod jejich nadvládu. Poněvadž Ermanarich stál v čele Ostrogótů během poslední čtvrtiny 4. století, nelze vyloučit, že v této době se již **Praslované** formují na teritoriu, odkud koncem 5. století zahajují svoji expanzi.

Název shledáváme i v pojmenování italských Benátek – *Venetia*. Právě **Germáni** označovali pod tímto termínem neslovanské obyvatelstvo sídlící v části dnešní Francie, u Jaderského moře, ve střední Evropě a na části území dnešního Polska, jež obývalo z větší části oblasti v jejich východním sousedství. Některá z těchto teritorií potom obsadili Slované a Germáni přenesli název neslovanských kmenů na své nové sousedy, kde se v podobě *Venden* či *Vendi* uchoval dodnes. Kdy však k této změně došlo, nevíme, a v dobových pramenech se tento termín udržel až do 6. století. Teprve potom jej **vystřídalo pojmenování Slované**.

Situace ve středoevropském prostoru se nezměnila ani ve **starší době železné**, kdy snad právě Čechy představovaly prostor, kde se stýkaly **venetské a západoevropské (protokeltské) dialekty**. Tato perioda představuje závěrečnou fázi etnogeneze a formování historických **Keltů**, jejichž základ tvořily indoevropské kmeny západoevropského areálu s příměsí středoevropských venetských a také značným podílem neindoevropských prvků. Integrace těchto různorodých elementů nedosáhla takového stupně jako později u Germánů i Slovanů a známe pouze málo společných elementů, jež je možno přisoudit společnému keltskému prajazyku. V **halštatském období** (750–400 př. n. l.) se formuje etnická skupina, kterou je možno označit za **protokeltskou** a teprve od **laténského období** lze mluvit o Keltech (400 př. n. l. až 0). Ti překryli rozsáhlé areály střední, jižní a jihovýchodní Evropy až po Malou Asii a teprve v době jejich expanze a rozchodu u nich dochází k některým hláskovým změnám. Po přelomu letopočtu je také dovršeno **formování germánských a prorománských jazyků**, které svou expanzí skoro úplně převrstvily původní oblast keltských a paleobalkánských jazyků.

Na počátku 1. tisíciletí př. n. l. pronikají do široké oblasti stepí severního Příčernomoří **Skytové**, kteří odtud vytlačili své předchůdce **Kimmery**, zakládají tu mohutné kmenové uskupení a v prvních deceniích 5. století př. n. l. podnikají tyto kočovníci nájezdy až do středoevropského prostoru. Na dolním Dunaji a při jižních svazích Karpat se potom formují **kmeny thrácko-dácké**, na západ od nich **Illyrové**. Až do nedávné doby byli právě Illyrové považováni za předchůdce Keltů na našem území a nositele zdejších halštatských kultur. Nové výsledky bádání o této problematice však ukazují, že Illyrové představovali poměrně málo početnou a významnou indoevropskou skupinu nacházející se na území dnešní Černé Hory a severní Albánie. Teorie o mohutné illyrské indoevropské větvi, k níž náleželo

množství starých indoevropských dialektů severozápadního Balkánu a střední Evropy, se ukázala jako zavádějící a falešná. Kolem Labe se pak počínají usazovat **kmeny starogermánské**.

Viceméně stranou od těchto oblastí potom došlo během téhož časového období v prostoru na rozhraní střední a východní Evropy ke konečné fázi rozpadu **protobaltského areálu a formování praslovanštiny**. V období rozpadu indoevropského společenství se začalo formovat praslovanské seskupení, a to, jak již bylo výše řečeno, z té skupiny indoevropských kmenů, které již od 2. a 3. tisíciletí př. n. l. obývaly podstatnou část střední a východní Evropy, na západě patrně od toku Odry a bezpečně povodí Visly až po pravý břeh středního Dněpru na východě. Na konci 2. tisíciletí př. n. l. se tento jejich sídlištní areál rozšířil na východobaltské jižní pobřeží, na horní tok Dněpru a do povodí horního toku Volhy, a to na úkor **ugrofinských kmenů**, jež se zde staly jejich sousedy. Tito v té době ještě **Baltoslované** asimilovali v nově obsazených sídlech také zbytky původních neindoevropských osadníků a to mělo jistě za následek vznik významných lokálních rozdílů v materiální kultuře i jazyce. Patrně právě v tomto období se počala v Pobaltí formovat skupina samostatných baltských nářečí – **zárodek lotyšsko-litevského jazyka**. Ten byl vzhledem k tomuto pozdnímu dělení praslovanštině bližší než ostatní indoevropské jazyky.

Současně se asi v jižní části baltoslovanského teritoria formuje původní slovanský jazyk – **praslovanština** – oddělený původně od baltské skupiny širokým pásem přechodných baltsko-slovanských nářečí. V současnosti však zastávají někteří filologové názor, že shody ve slovní zásobě obou etnických skupin jsou výsledkem jejich dlouhodobého soužití a sousedství. Každopádně jsou Slované ze všech indoevropských větví relativně nejmladší a ještě v raném středověku existovala jednotná praslovanština s místními dialekty. Analýza frekvence používaných slov potom dokládá, že před započítím jejich velké expanze a stěhování obývali **Praslované** lesnaté oblasti s mírným podnebím a množstvím řek, jezer i močálů. Jednalo se o vnitrozemská území vzdálená od moří, ale také stepí a hor. Při pokusech určit přesněji teritorium slovanské pravlasti, kde docházelo i k formování praslovanského jazyka, vychází jazykovědné bádání ze srovnání příbuzných nebo podobných prvků v jeho gramatice i slovní zásobě s jazyky dalších základních etnických společenství.

Toto bádání poukazuje oboustranně na řadu jazykových výpůjček, neboť systém jazyka se měnil pod vlivem cizojazyčného podloží. Vzhledem

k poznatkům, že největší množství společných prvků má slovanský jazyk s baltskými, dále následují vztahy ke germánštině a íránštině a některé podobnosti měla praslovanština i s keltštinou, illyrštinou a thráčtinou, musel se její vývoj odehrávat na území mezi germánským etnikem na západě, baltským na severu, íránským na východě a keltským, thráckým a illyrským na jihu. V těchto souvislostech je pozoruhodné, že k podobným závěrům o ovlivňování Slovanů v pravlasti v době před jejich rozchodem a expanzí dospívá také bádání o nejstarších věrských představách a pohanském náboženství starých Slovanů, kdy se u nich projevuje silná vazba jak na baltské a germánské prostředí, tak i na íránské.

Slovanská etnogeneze se tedy odehrála na jih a jihozápad od Baltů a jejich severozápadními sousedy byli Germáni, jimž jsou Slované po Baltech jazykově nejbližší. Na tomto místě je také třeba konstatovat, že počátek doby slovanské expanze se podle filologů časově kryje s datováním vzniku tzv. klasické praslovanštiny nebo na něj navazuje. Ten je časově vymezen léty 400–800 n. l. a souvisí právě se završením procesu etnogeneze Slovanů i dobou jejich expanze. Slovanská expanze pak v následujících stáletích dotvořila jazykovou mapu Evropy do té podoby, která v hrubých rysech přetrvává až do dneška.

Hledání slovanské pravlasti bylo na základě výše naznačených poznatků formulováno do několika **teorií**. Podle **viselsko-dněperské** jsou Praslované hledáni ve východním povodí Visly a povodí Dněpru, přičemž někteří badatelé zde uvažují o zárodečné fázi etnogeneze již v době bronzové kolem poloviny 2. tisíciletí př. n. l.; bezpečné datum je však až doba od 5. a 6. století n. l. Další **teorie dněperská** lokalizuje původní Praslovany do jižního či severního povodí této řeky; měli tyto oblasti obývat již v 5. století př. n. l. Naopak **odersko-dněperská teorie** počítá s autochtonním osídlením Slovanů na území, kde je doloženo od raného středověku, a do jisté míry představuje variantu **teorie odersko-viselské**, umísťující původní pravlast Slovanů již v době 6.–5. století př. n. l. mezi Odru a Bug, odkud se potom pod tlakem Germánů posunuli nejdříve na východ.

Výše formulované **teorie** je možno shrnout do dvou základních přístupů k určování východiska slovanské expanze, odkud nastoupili pochod do svých historických a tedy do velké míry i dnešních sídel – východní a západní. Podle **západní**, dnes jak již víme opuštěné, je pravlast kladena do povodí Odry a Visly, a to už od doby existence lužické kultury v mladší době bronzové zhruba od roku 1250/1200 př. n. l. Již L. Niederle (1865 až

1944) na základě komplexního studia pramenů historických, archeologických, etnologických, filologických i antropologických stanovil rozsah slovanské pravlasti zhruba mezi Labem a středním Podněpřím, ale mimo starou **sídelní oblast lužických popelnicových polí**. Celý tento rozsáhlý kulturní komplex nebyl patrně etnicky ani jazykově jednotný, české a moravské skupiny lužickoslezského okruhu však praslovanskými s největší pravděpodobností nebyly a z úvah o etnogenezi Slovanů je musíme vyloučit. Pouze východní a jihovýchodní části celého komplexu lužických popelnicových polí snad zasahovaly na území, kde se rozvíjely praslovanské prvky, a část těchto skupin se mohla rozšířit i do teritorií výše zmiňovaných Venetů, jejichž jazyková a etnická příslušnost nebyla dosud spolehlivě objasněna.

Východní teorie, v podstatě **viselsko-dněperská**, hledá slovanskou pravlast v oblasti mezi Vislou a středním Dněprem, a to ve dvou **variantách** – středně dněperské, kladoucí ji do širšího okolí Kyjeva a do Polesí na rozhraní dnešní Ukrajiny a Bílé Rusi, a v širším teritoriu do povodí Visly a Dněpru. Prvá z variant východní teorie nachází v současnosti nejvíce příznivců. Existují však i jiné názory lokalizující slovanskou pravlast až do Střední Asie a potom zejména tzv. **teorie naddunajská** hledající původ Slovanů v jihovýchodní Evropě na dolním Dunaji. V poslední době se k teorii o podunajské kolébce Slovanů vrátil O. N. Trubačov.

Soudobé bádání nepočítá tedy s autochtonním domácím vývojem slovanského etnika na našem území a uvažuje o vlastní slovanské etnogenezi mimo ně. „Tradiční“ pojetí předpokládalo slovanskou pravlast někde v oblasti Pripjaťských močálů na rozhraní Běloruska a Ukrajiny, eventuálně širším teritoriu mezi Vislou a Odrou, horním Dněstrem, Pripjati a středním Dněprem. V tomto širokém pásu úrodných nížin mezi řekami Sprévou na západě a Styrem na východě, severně od hřbetů Krkonoš, Beskyd a Karpat, či v užší oblasti horního a středního Podněpří, je hledá před jejich vstupem do historie také současné bádání, které vylučuje jejich přítomnost mezi Odrou a Vislou před dobou stěhování národů. Stopy po vymezení této původní pravlasti naznačuje mimo jiné **hydronymie**, tzn. názvy některých vodních toků. Jejich stará slovanská jména se soustřeďují především v povodích Odry, Visly, Pripjate a částečně také Dněpru. Severně od této oblasti se již nachází areál s názvoslovím baltským.

Právě na tomto teritoriu se kolem přelomu letopočtu objevuje několik archeologických kultur, o nichž se předpokládá, že sehrály určitou roli

v procesu slovanské etnogeneze. Na prvním místě to byla **kultura převorská** (przeworska podle Przeworsku v Malopolsku), jež nahradila ve 2.–1. století př. n. l. **komplex tzv. hrobů „podkloszowych“**, nazvaných podle popelnice překryté zvonovitou nádobou – polsky klosz. Nositelé převorské kultury obsadili oproti předchozí poněkud rozsáhlejší teritorium vytvářející na západě dokonce malou enklávu až na soutoku Sály s Labem a šířící se na východ podél hřbetu Karpat až na horní Dněstr a překračující Karpaty na jih do maďarského Potisi. Vývoj této kultury končí až na počátku 5. století. Etnicky tuto kulturu někteří badatelé ztotožňovali s Pliniovými a Tacitovými Venety, na druhé straně byl zdůrazňován podíl východoger-mánských Lugiů či Vandalů na ní. To také vedlo k jejímu charakterizování či označování za kulturu dvou etnik, přičemž germánský element měl převažovat na západě v Poodří a venetsko-slovanský na východě v Povisli. Kromě prokazatelného zjištění, že se jednalo o typickou etnicky smíšenou kulturu, jsou však ostatní publikované názory na její význam při slovanské etnogenezi i etnicitu pouhými hypotézami a velká část současných badatelů tuto kulturu cele přisuzuje Germánům.

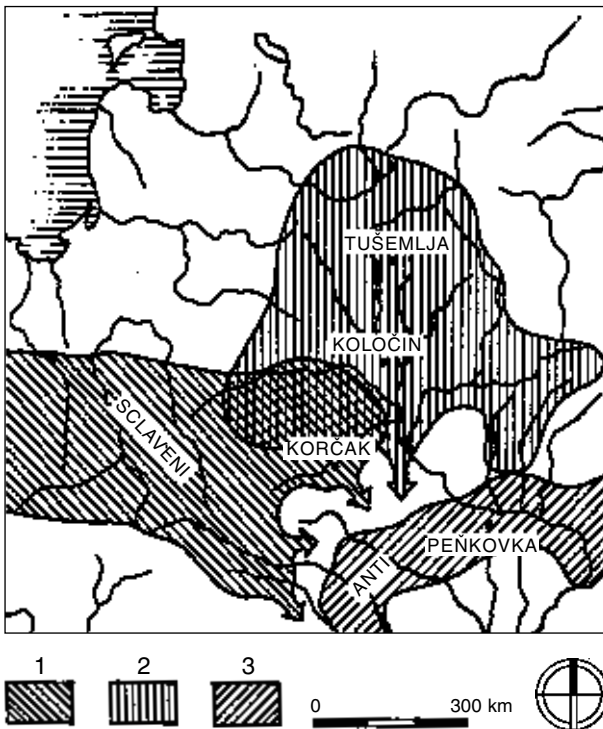
Od teritoria převorské kultury směrem na východ na území západní Ukrajiny a Běloruska se již v období okolo přelomu letopočtu objevují kultury taktéž někdy spojované s počátky Slovanů. V době konce 3. až 2. století př. n. l. je to v ukrajinské lesostepní a částečně i severnější lesní oblasti **kultura zarubiněcká** nazvaná podle lokality Zarubincy v Podněpří na Ukrajině. Její vývoj je však ukončen již ve 2. století n. l. a jenom na severu v odlehle hornodněperské lesní oblasti se její určité tradice udržely až do 5. století. Je považována za slovanskou nebo baltskou, eventuálně jakýsi přechod mezi oběma etniky. Nejnovější bádání však nevylučuje, že se na jejím formování a dalším vývoji výrazně podíleli germánští Bastarnové. Doznívající závěr existence této kultury ve středním Podněpří kolem Kyjeva a na sever od něj kolem Černigova a na řece Desně (severní Ukrajina) v době 2. až 4., eventuálně až 5. století n. l., současně již s černjachovskou kulturou, je dnes označován za tzv. **kyjevský typ** či je nazýván dokonce jako kyjevská kultura. Právě v něm je některými ruskými a ukrajinskými badateli hledán základ dalšího vývoje a přerůstání v **památky typu Koločin-Tušemlja i Peňkovka**.

Zmínili jsme již **komplex černjachovské kultury** nazvané dle eponymního naleziště Černjachiv nedaleko od Kyjeva a šířící se od 2. století n. l. v jižní části teritoria zanikající zarubiněcké kultury, vymezené černozemní

lesostepí na severu a odtud směrem na jih do stepního pásma severního Příčernomoří až k dolnímu Dunaji na západě a levobřeží Dněpru na východě. Jedná se o typickou kulturu doby římské za hranicemi Impéria ovlivněnou antickou civilizací, jež náhle zaniká kolem roku 400 n. l., pravděpodobně následkem pohybu kočovných **Hunů** směrem na západ. V celém tomto kulturním komplexu můžeme rozlišit komponenty převorské, zarubiněcké, thrácké a východopomořské související s **Góty**. Právě jejich podíl na genezi černjachovské kultury je považován za podstatný, neboť její rozkvět spadá do doby, kdy tento východogermánský kmen pronikl snad ze Skandinávie přes jihovýchodní Pobaltí do jihoruských stepí a ovládl je. Svou roli při vzniku a formování tohoto celého jednotného kulturního okruhu však mohlo sehrát také starší domácí skytsko-sarmatské podloží. Po rozbití gótského kmenového svazu Huny se útržky černjachovského obyvatelstva rozptýlily na západ a jih.

Pro celou oblast mezi Odrou a Vislou severně od Sudet i Karpat a dále na východ k Dněstru a Dněpru je typické, že koncem 4. či nejpozději na počátku 5. věku ukončují svoji existenci všechny vyvinuté kultury s pozdně římskými tradicemi, ať již výše jmenovaná převorská, zarubiněcká a černjachovská, nebo také další skupiny a **kultury**, jako byly například **lipická, koločinsko-akatovská, karpatských mohyl** atd. Potom se vlastně teprve po zhruba sto letech objevují nejstarší památky, které je možno bezpečně považovat za slovanské. Časovou mezeru v osídlení celého rozsáhlého území během 5. století až k nejstarším památkám ze 6. století, které lze bezpečně považovat za slovanské, nelze prozatím spolehlivě vyplnit. S výše uvedenými kulturami převorskou, pozdně zarubiněckou (tzv. kyjevský typ či kultura) a černjachovskou mají sice nejstarší slovanské památky řadu dílčích spojitostí, ale bezprostřední návaznost zde postrádáme a žádou z nich nelze podle dosavadních znalostí označit za čistě praslovanskou. Kvalitativně se tedy jedná o zcela nový jev.

Teprve o necele století po doznění existence a vlivu výše připomínaných kultur i dalších lokálních skupin a typů se na rozsáhlém teritoriu od Labe a Sály na západě po povodí Pripjatě a Podněpří na východě počínají objevovat nejstarší památky, které je již možno bezpečně považovat za slovanské. Hovoříme o **typu Peňkovka** nazvaném podle lokality na březích Tjasminu v kirovogradské oblasti na Ukrajině rozšířeném mezi středním až dolním Dněprem a Dněstrem i v povodí jižního Bugu. Dobu rozkvětu tohoto typu je možno klást do 6.–7. století, šířeji se však hovoří o periodě

Rozšíření typu Korčak (1), Koločin-Tušemlja (2) a Peňkovka (3) ve východní Evropě. Upraveno podle Z. Váni 1983.

5.–8. století. Typ Peňkovka vykazuje v materiální kultuře určité vztahy k černjachovské kultuře zanikající nejpozději na počátku 5. věku. To může naznačovat i určité kulturní kontakty obou elementů a možnou asimilaci staršího černjachovského obyvatelstva. V těchto souvislostech je poukázováno na možnost, že nositelé typu Peňkovka byli zbytkem původního íránského obyvatelstva, pravděpodobně sarmatského původu, známého jako **Antové**. Poprvé se jejich jméno objevuje u Plinia Staršího a Klaudia Ptolemaia, kteří je umísťují do oblasti Azovského moře. Zda se však již v této době jednalo o slovanské kmeny, je nejasné, neboť jejich původ je hledán v alanských skupinách, k jejichž slavinizaci mělo dojít během 4.–6. století a od tohoto věku se v historických pramenech objevuje tento kmenový svaz jako slovanští Antové, jak podrobně popisuje například Jordanes († asi 552) odlišující je od Sklavinů.

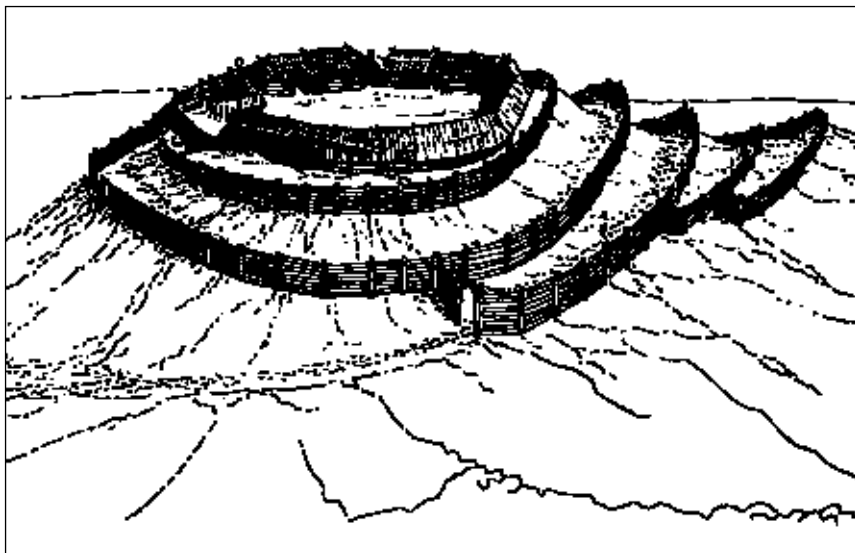
Byzantský historik Prokopios z Kaisareie (kolem 500 až asi 560) uvádí, že tito Antové sídlili i východně od Dněpru na sever od Utigurů obývajících pobřeží Meotijské zátoky (Azovské moře). Tuto jeho zprávu potvrzují také prameny archeologické, podle nichž lze vést na východě hranici postupu nejstarších slovanských kmenů přibližně podél okraje povodí Dněstru, Dněpru a Donu. Nejdůležitější doklady antské přítomnosti v podobě jejich sídlišť, pohřebišť i pokladů, jako je například nález stříbrných předmětů z Martynivky 110 km jihovýchodně od Kyjeva, učiněný v roce 1907, či soubor zlatých a stříbrných nádob, šperků i dalších předmětů objevený roku 1912 v osadě Mala Pereščepina v Poltavské gubernii, se však soustřeďují v levobřežní i pravobřežní části středního až dolního Dněpru. Tento slovanský lid osídlující rozsáhlé teritorium, který je označován jako nespočetný, měl podle Jordanese popis bojů **Ostrogótů** s **Anty** vysoký stupeň politické organizovanosti a byl jednotný. Prokopios také o **Sclavinech** a **Antech** uváděl, že jim nevládne jednotlivec, ale žijí v demokracii, a proto u nich štěstí i neštěstí v životě, zdar věci stejně jako nezdar jsou záležitostmi společnými. Zmiňuje i jejich náboženské představy a popisuje způsob života, který je drsný, bez pohodlí, věčně jsou pokryti špínou, chudobní, ale ne zlomyslní, z prostoty uchovávají hunské mravy. Podobné informace má i Pseudo-Maurikios žijící na přelomu 6. a 7. století. Jsou podle něj zvyklí na svobodu, nedávají se nijak zotročit anebo podrobit, hlavně ne ve své zemi. Jsou velmi početní a vytrvalí, snášejí lehce horko a zimu i dešť a nedostatek oděvů a potravin. Dále uvádí, že k nově přichozím jsou laskaví, chrání je a zajatce drží jen určitou ustanovenou dobu a ti pak mohou zůstat na místě jako svobodní či se vrátit ke svým; mají také hojnost různého dobytka a plodin a jejich ženy jsou cudné nad veškerou přirozenost. Většinou pokládají úmrtí svých mužů za svůj konec a dobrovolně se oběsí, neboť nepokládají vdovství za život. Zmiňováno je i více králů (exarchů) či menších vládců a vzájemná nesvornost Slovanů.

Jordanes, Prokopios, Pseudo-Maurikios a další historikové nás informují především o **zájmové sféře Byzance**, tzn. o územích na sever od Dolního Dunaje a na Balkánském poloostrově. Například v Prokopiových relacích se hovoří o kmenech v množném čísle a to patrně odpovídá situaci na počátku slovanské expanze a osídlování nových území, kdy se slovanská společnost ještě nacházela ve stadiu rodového zřízení s řadou místních kmenových vůdců spojujících se při útočných výpravách, zejména proti Byzanci, ale jistě i dalších akcích spojených s obsazováním nového

sídelního prostoru v našich zemích, středním Německu, na jihozápadním Slovensku i jinde. Fakt, že podle byzantských autorů byli Slované tolerantní i k nepřátelům, které vzali do otroctví, snad také signalizuje rozklad rodového zřízení a pokrevních příbuzenských vztahů. Přijímání propuštěných otroků do svazku rodových osad je toho nesporným dokladem. Postupně však rod ztrácí na významu a stejně tak i kmen, a ty se stávají pouhými územními sdruženími, což se projevuje i v postavení představitelů stojících v čele těchto jednotek – od vesnických stařešinů až po kmenové vůdce či náčelníky.

V rámci jednotlivých sídlišť se rozpadá **velkorodina** a vytváří se **patronymie**, kde je postupně společná držba půdy, dobytka atd. nahrazena soukromovlastnickými vztahy. Patronymie může tvořit buď celou zemědělskou osadu, či pouze její část, a má svou samosprávu, společného předka, jméno, ideologické a právní vazby. Geneticky sice vychází z **patriarchálně rodového zřízení**, ale od samého počátku existence ji charakterizuje právě rozpad původních prvobytných principů a postupný vznik soukromovlastnických vztahů. Znamená tedy přechod od **pokrevní obcí** k **občině sousedské** nebo **teritoriální**, přičemž staré pokrevní vztahy nezanikají náhle a naráz, ale ještě dlouho se v konzervativním vesnickém zemědělském prostředí udržují jako důležitá organizační složka vesnického společenství, přičemž dostávají nový obsah. Patronymie se projevuje i celkovou změnou společenské struktury, rozpadem kolektivního vlastnictví půdy a oddělováním specializovaných výrobních odvětví řemeslného charakteru od vlastní zemědělské výroby v rámci jednotlivých rodin. To vše vedlo ve svých důsledcích ke vzniku nových výrobních vztahů, postupnému přechodu k sousedské či teritoriální občině a vazbě těchto útvarů na určité území či teritorium.

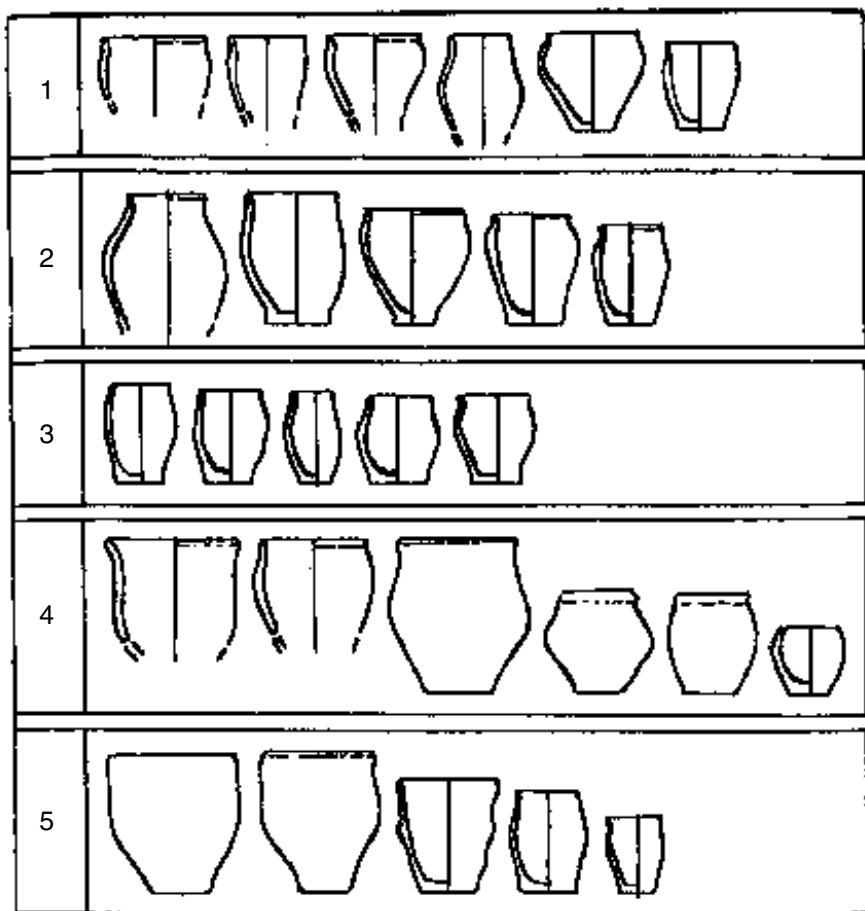
Od 6. století se **Antové** výrazně spoluúčastnili expanze na Balkánský poloostrov a jistě se podíleli i na dalším vývoji v celé východoslovanské oblasti. Byzantský Pseudo-Maurikios v jedné části *Knihy o strategii* obsahující návod *Jak třeba válčit se Slovaný, Anty a podobnými národy* počítá s možností porážky nesmírně početných Antů jedině pod podmínkou dosažení jejich politické roztržiténosti. Doporučoval proto hledat mezi nimi spojence. Geografická poloha Antů byla proti dalším slovanským uskupením značně nepříznivá a byli vystaveni tlaku **Sarmatů** a později i dalších nomádů kočujících v severním Přičernomoří a také **germánských Gótů**. Když se sem širokým stepním eurasijským pásmem přesunují od východu **Avaři**, dostá-

Tušemlja, Bělorusko. Rekonstrukce hradiště ze 6.–8. století.
Podle B. Chropovského 1989.

vají se i oni někdy počátkem šedesátých let 6. století do konfliktu s Anty a ti se stávají v boji proti nim spojenci Byzance. Avaři potom proti Antům uspořádali v roce 602 válečnou výpravu a po tomto datu historické zprávy o nich z byzantských pramenů mizí. Každopádně však nezanikli a podílejí se na vzniku kmenového uskupení **Poljanů** s centrem v Kyjevě.

Dalšími památkami považovanými již za slovanské je **typ Koločin-Tušemlja** nazvaný podle sídliště a hradiště Koločin v gomelské oblasti Běloruska a Tušemlja na řece Sož na východě Běloruska. Někdy se dokonce hovoří o **kultuře koločinsko-akatovské**, přičemž druhá ze jmenovaných lokalit je nekropole. Památky tohoto typu zaujímaly na území dnešního Běloruska a Ukrajiny rozsáhlé lesnaté oblasti na horním Dněpru, horní Dvině a na Desně až ke Kyjevu. Tento kulturní komplex existující patrně již od pokročilého 5. do 8. století byl snad smíšený baltoslovanský. Svědčí o tom jeho kořeny hledané v baltských kulturách doby železné a shledáváme v něm i částečné ovlivnění zarubinečskou kulturou. Také oblast jeho rozšíření se vyznačuje baltskou hydronymií. Řada badatelů však poukazuje na určité odlišnosti hmotné kultury tohoto typu od prokazatelně baltských

Ručně lepená keramika typu kyjevského (1), černjachovské kultury (2),
 typu Praha-Korčak (3), Peňkovka (4) a Koločín-Tušemlja (5).
 Podle V. D. Barana 1981, A. Pleterského 1990 a Z. Měřínského 2002.

památek na území dnešní Litvy a Lotyšska. Během 8. století je vývoj typu Koločín-Tušemlja ukončen a v 8.–9. století převrstven novou osídlovací slovanskou vlnou pronikající sem od jihu z území **typu Peňkovka a Korčak**. Možné souvislosti s procesem slovanské etnogeneze naopak naznačuje šíření některých prvků hmotné kultury typu Koločín-Tušemlja v době jeho rozkvětu na jih do antské oblasti s typem Peňkovka.

Rozsahem největší teritorium osídlil slovanský **lid s keramikou pražského typu** (kultura s keramikou pražského typu, typ Praha-Korčák; pražský typ podle nalezišť na území Velké Prahy a typ Korčák dle stejnojmenné lokality poblíž Žitomiru na Ukrajině). Sidelní oikumenu tohoto typu lze vymezit na západě územím Čech, Moravy, Dolních Rakous a středního Německa v Posálí a Polabí i Polska se Slovenskem a okrajově snad také Maďarskem (pražský typ), na východě pak povodím Pripjatě a středního Dněpru, Západního Bugu a na jih zasahuje až k Dněpru (**typ Korčák**). Z celého rozsáhlého území, kde se typ Praha-Korčák rozšířil, je však možno ve středoevropském prostoru k oblasti jeho vzniku přiřadit snad pouze jih Polska a východ Slovenska. Rámcově lze chronologické postavení typu Korčák vymezit dobou pokročilého 5. až 7. století. Počátky pražského typu pak lze za dosavadního stavu bádání hledat v poslední třetině až konci 5. věku. Ostatní rozsáhlá teritoria na západě osídlil lid s kulturou pražského typu až během doby své expanze. Na velké části územního rozšíření typu Praha-Korčák je předpokládána identita jeho nositelů se **Sklaviny** a pouze v severních oblastech se uvažuje o ztotožnění s problematickými **Venety**. Název Sclavini se spolu s Anty objevuje u gótského historika Jordanese i poradce vojevůdce **Belisaria** (okolo 505–565), byzantského historika Prokopia z Kaisareie. Název Sclavini vymezuje západníidelní oikumenu Slovanů, kteří okolo poloviny 6. století sídlili západně od Antů mezi deltou Dunaje a Dněstrem a na sever až po Vislu. Toto pojmenování označuje jednu z největších skupin starých Slovanů, které tvořily základ západoslovanských a částečně i jihoslovanských kmenů v původní slovanské pravlasti. Později, po zániku názvu Antové, se stal název Sclavini všeobecným pojmenováním slovanských kmenů.

Během 6. století se ve středoevropském prostoru konstituovaly **dva okruhy časně slovanské kultury s keramikou pražského typu**. Jižnější, dislokovaný na teritoriích Čech, Moravy, jihozápadního Slovenska, Malopolska, Mazovska, Dolního Slezska a snad o něco později v 1. polovině 7. století i ve středním Německu na soutoku Sály s Labem a dále podél Labe proti jeho proudu, je charakterizován památkami nenavazujícími na starší vývoj. Právě tyto lze považovat za doklad počátků expanze Slovanů a stěhování z jejich původní pravlasti nacházející se na východ od horní Visly a na severozápadní Ukrajině. Druhé krystalizační centrum je pak hledáno v oblastech Slezska a Velkopolska, kde na jisté souvislosti se starším vývojem poukazují některé keramické tvary. Blíže odhalit jeho charakter

Schematické znázornění rozšíření keramiky typu Praha-Korčák ve střední a východní Evropě. Podle B. Hlinky 1984.

je však vzhledem k předchozímu vývoji do počátku 5. století, kdy se tato území nacházela ve sféře patrně etnicky nejednotné a v její západní části s největší pravděpodobností germánské převorstké kultury, úkolem dalšího bádání. Každopádně ale z nástupních prostorů ve Slezsku a Velkopolsku postupovalo slovanské osídlení směrem na západ k Labi a na severozápad a sever na pobřeží Baltského moře v dnešních Pomořanech a Meklenbursku. To snad naznačuje také pozdější datování zdejších nejstarších dokladů slovanského osídlení a náznaky styku obou okruhů například v horním Povislí, dolním Pohavolí i průnik na jih na naše území.

Celkem je možno **teorie o původu a etnogenezi Slovanů** i průběhu jejich expanze shrnout do **pěti základních skupin**. Dvě z nich, dnes v podstatě opuštěné, počítají s dlouhodobým vývojem i na našem území. Prvá, tzv. **autochtonistická**, připisuje Slovanům již starší pravěké kultury, a to nejpozději od doby lužických popelnicových polí doby bronzové. Druhá, tzv. **teorie biologické kontinuity**, je založena na předpokladu, že rolník zpravidla neopouští půdu. To znamená, že původní neolitické obyvatelstvo se několikrát asimilovalo, přijímalo některé nové kulturní prvky a podněty a posléze se slavinizovalo. Další tři teorie již nepočítají se slovanskou etnogenezí, která by proběhla na našem území, ale předpokládají, že

obyvatelstvo patřící k západní větvi Slovanů se sem přistěhovalo, a to buď formou jednorázového rychlého záboru nové vlasti – tzv. **migrační teorie**, nebo postupného pronikání – **teorie penetrační**. Rozhodnout, kterému z těchto dvou názorů dát za současného stavu bádání přednost, je velmi obtížné, ba nemožné. Zamítnout je však možno na tyto teorie navazující další **hypotézu**, tzv. **kolonizační**, snažící se v postupném pronikání Slovanů na naše území vidět výsledek záměrného přivedení Slovanů jako kolonistů Germánů, či v případě karpatské kotliny dokonce **Avarů**.

Za doklad o přítomnosti Slovanů v prostoru karpatské kotliny, tzn. na středním Dunaji a v Posisí, je někdy pokládána zpráva poslaná roku 448 historikem Priskem východořímskému císaři **Theodosiovi II.** (408–450). Dozvídáme se z ní, že na cestě k hunskému **králi Attilovi** se císařovo poselstvo setkalo s lidem, jenž mu k pití nabídl nápoj zvaný *medos*, a podobně **Jordanes**, popisující pohřební slavnosti nad Attilovým hrobem, označuje jednu z nich za *stravu*. Oba dva termíny známe též od Slovanů, a to vedlo některé badatele k úvahám o jejich přítomnosti v karpatské kotlině již v době kolem poloviny 5. století. O slovanskosti obou termínů jsou však vznášeny pochybnosti a je poukazováno na jejich neslovanský původ. Jako doklady přítomnosti Slovanů v karpatské kotlině již kolem poloviny 5. století nelze tedy obě zprávy použít.

Teprve pro prvou polovinu 6. století přináší písemné svědectví o rozšíření slovanského živlu již výše zmiňovaný gótský historik *Jordanes*. Ve svém spise o původu a dějinách **Gótů** *De origine actibusque Getarum* čerpajícím ze ztraceného díla Cassiodorova zaznamenal i cenné údaje o slovanských kmenech, které právě v této době vstupují do dějin. Jeho zpráva, že Antové byli mocnější než Sclavini, také pravděpodobně dovoluje klást celou Jordanesovu relaci o území osídleném Slovany do doby před roky 533–545, kdy Antové utrpěli zdrcující porážku od Sclavinů a ti se stali vedoucí silou dalšího vývoje. Sclavini zřejmě podle Jordanesových údajů již v této době obývali prostor karpatské kotliny na sever od byzantské hranice z doby kolem roku 546, jejíž linii je možno vést od *Novieduna* (dnes Drnovo západně od Ljubljany na řece Sávě, Slovinsko) na Osijek a po Dunaji k jeho ústí do Černého moře, ale severněji od sídel Langobardů a Gepidů, tzn. zabrali větší část území dnešní Moravy, Slovensko, severní části Maďarska a eventuálně i Zakarpatskou Ukrajinu. Na sever se území osídlené Sclaviny rozprostíralo až k Visle, tzn. až za hřbety Karpat nazývaných u Jordanese Alpami. Ještě severněji měli být pak usazeni Veneti.

Zprávy o Slovanech objevujících se v 6. století na dolním Dunaji a počínajících pronikat na jih do byzantských provincií na Balkáně známe i z dalších pramenů. Především jsou to zmínky poradce **vojevůdce Belisaria**, byzantského historika Prokopia z Kaisareie, který se Slovanům věnuje ve svém díle o válce s Góty *Hyper tón polemón logoi*. Hovoří o kmenech Slovanů a Antů a údaje se týkají doby konce 5. a prvního desetiletí 6. století, jak naznačuje jeho popis tažení části **Herulů** sídlících původně na jižní Moravě a v severozápadní části Dolních Rakous po porážce od Langobardů někdy v letech 494–509 (nejspíše v letech 508/509, eventuálně 512) na sever do Skandinávie, kdy Herulové procházeli územími osídlenými již Slovany. Jaká byla ovšem přesná trasa jejich ústupu, jasné není, a zprávu tudíž nelze považovat za doklad osídlení českých zemí, Slovenska či dalších oblastí severně od Dunaje k uvedenému období. Někteří badatelé se spíše kloní k názoru, že Herulové táhli spolu se zlomky dalších kmenových součástí severně podél Karpatského oblouku.

Někdy v 2. polovině 6. století dokládá patrně přítomnost Slovanů ve středním Podunají také nápis na náhrobku **tourského biskupa Martina** pocházejícího ze *Savarie/Sabarie* (dnes Szombathely v Maďarsku), který mu dal v roce 558 vybudovat další Pannonec, biskup **Martin z portugalské Bragy (Bracara)**. Narodil se mezi lety 510–520 a z jižní Pannonie odešel v roce 536, takže jeho údaj může odrážet stav z doby před tímto datem, nebo být závislý na nějaké jiné písemnosti snad východního byzantského původu či přímo z Pannonie. Mimo jiné národy jsou na náhrobku uváděni i Slované. Také ve zprávě již výše zmiňovaného Prokopia časově zařaditelné snad k roku 535 lze vystopovat přítomnost slovanského obyvatelstva v širším prostoru středního Dunaje. Tehdy **Risiulfův syn Hildigis** († 555) utekl ze dvora langobardského krále **Wachona** († 540), uchýlil se ke Slovanům a sehrál významnou roli v době první langobardské války z let 548 až 551, kdy Slované byli spojenci **Gepidů** a jejich nájezdy směřovaly k jihu přes *Sirmium* (Srěmska Mitrovica v Srbsku).

Prvé útoky Slovanů na dolnodunajskou byzantskou hranici máme v historických pramenech zachyceny patrně již v době závěru vlády císaře **Anastasia** (491–518). Tato zpráva je ale nejistá, neboť v pokračování díla *Marcellini v. c. comitis chronicon* (comes Marcellinus byl zavražděn 467 nebo 468) jmenovaní Geti, podílející se v roce 514 na povstání **foederata Vitalianise**, nemuseli být Slované, jak je někdy tento údaj interpretován. Od tohoto data se však Slované (Antové) vyskytují v byzantských prame-

nech poměrně často a se Sclaviny se zde poprvé setkáváme po vítězství Byzance nad Anty někdy okolo roku 527.

Obecně se předpokládá, že s Anty souvisejí výše zmiňované památky typu Peňkovka, kdežto reprezentantem Sclavinů měl být rozsáhlý komplex typu Praha-Korčák. Hmotné památky poukazující na spojitost s ním nacházíme v Moldavsku, středním a horním Valašsku i v Sedmihradsku. Bezesporu jsou svědectvím prvního tlaku Slovanů na Balkán počínajícího již v závěru 5. století a směřujícího k Dunaji. Nejpozději někdy kolem roku 550 dospěli potom Sclavini až do samé západní části dolního Podunají v Banátu na rozhraní dnešního Srbska, jihovýchodního Maďarska a jihozápadního Rumunska u soutoku Dunaje s Tisou, kde sídlili Gepidové. Ti je zde ochránili před Byzanci a za poplatek převezli přes Dunaj. V tomto období ještě před příchodem prvních skupin Avarů do karpatské kotliny, snad již v roce 562, jistě pak 567, se tedy Slované usazují i v Banátu.

Nejstarší údaje obsažené v písemných pramenech i hmotné památky dokládají slovanské osídlení na rozsáhlém území ohraničeném na východě tokem Dněpru, na severu baltskými kmeny při jihovýchodním pobřeží stejnojmenného moře, na západě tokem středního Dunaje a Visly a na jihu dolním Dunajem. Zajímavé je zde rozčlenění do dvou velkých **celků Sclavinů a Antů** naznačující již déletrvající diferencovaný vývoj.

Pokud jde o středoevropský prostor, počítá se pro Slovensko s průnikem nejstaršího slovanského osídlení již od konce 5. století n. l., a to na základě poznatku, že **Langobardé** slovenské území prakticky obešli, což může naznačovat existenci již souvislejšího slovanského osídlení jihozápadní části této země. Umožňovalo by to i ukončení života na zdejších germánských sídlištích již během předchozího období. Dosud ale nebyl v celém jihomoravském prostoru i jinde bezpečně prokázán vzájemný kontakt či soužití nejstarších Slovanů s Langobardy a tyto dva kulturní i etnické fenomény se dle kartografického zpracování do jisté míry respektují. Langobardská pohřebiště také nepřekračují směrem na východ tok řeky Moravy a až na výjimku v klíčovém prostoru Devínske brány nezasahují na jihozápadní Slovensko. To vše naznačuje spíše částečnou současnost než následnost obou okruhů – převážně germánské langobardské kultury pozdní doby stěhování národů a žárových hrobů s keramikou pražského typu, které patří nejstarším Slovanům. Pro vzájemné kontakty svědčí i přejímání starších předslovanských zeměpisných názvů i v některých projevech pohřebního ritu a hmotné kultury, kde však jsou tyto elementy velmi

diskutabilní. Každopádně se jejich výskyt váže pouze na prvou nejstarší fázi časně slovanského osídlení našich zemí.

Na území Moravy se první slovanští obyvatelé počínají postupně usídlvat nejpozději od třicátých a čtyřicátých let 6. století n. l., ale k intenzivnímu osídlování jejího území pravděpodobně došlo až po polovině 6. věku, kdy se zde usazené družiny Langobardů a zbytky příslušníků dalších germánských kmenů přesunují do Pannonie a posléze v roce 568 do severní Itálie. Toto datování vychází z předpokladu, že v případě zastoupení dvou etnik na jednom území nastupuje relativně mladší, tzn. v našem případě Slované, až po odchodu nebo asimilaci etnika staršího, tedy germánských Langobardů a jejich souputníků. Právě na základě těchto úvah je dovozováno, že do prostoru zhruba mezi dolním tokem Moravy na východě a Znojmem na západě včetně Dyjsko-svrateckého úvalu až po Brněnsko a na rozsáhlé území východní části Dolních Rakous severně od Dunaje počali nejstarší slovanští kolonisté intenzivněji pronikat až po roce 568.

Na základě těchto zjištění lze potom usuzovat, že prvý a nejstarší slovanický proud nepostupuje na Moravu všeobecně předpokládaným pohybem přes Moravskou bránu, nýbrž jej, jak naznačují některé nové slovenské nálezy, předcházely skupiny, jež prošly přes karpatské průsmyky z Malopolska do středního Pováží. Odtud postupují dále podél proudu Váhu, usazují se na jihozápadním Slovensku a po překročení bělokarpatských sedel a průsmyků se dostávají až do středního Pomoraví, kde snad již během druhé třetiny 6. století zakládají prvá sídliště. Dle současných poznatků tento proud ještě v podstatě respektoval dosud existující langobardskou sídelní oikumenu a podobně se asi zachovali i slovanští osadníci postupující Moravskou bránou na střední Moravu. Počátky tohoto pohybu měly souviset se zánikem doznívajícího pozdně římského osídlení převorské kultury v horním Povislí okolo poloviny 5. století. Tím se uvolnily nástupní prostory k expanzi na jihozápad právě přes karpatské průsmyky do Pováží a dolního Pomoraví a Moravskou bránou na Moravu a dále do Čech. Bezpečné doklady a důkazy o tak časném postupu prvních skupin Slovanů přes hřbety Karpat, Beskyd a sudetských pohoří však prozatím postrádáme.

S největší pravděpodobností ve stejném období, kdy zasedlují střední Moravu a moravské úvaly, postupují nejstarší Slované do Čech. Řadou badatelů jsou tyto pohyby spojovány se zánikem **Durynské říše** v roce 531 a odchodem části germánského obyvatelstva, zejména jeho vedoucích složek a rodové aristokracie, z Čech během prvních dvou desetiletí 6. století

ve dvou vlnách do Rakous a Bavor. Zde se tito nově příchozí osadníci podílejí na etnogenezi starých **Bavorů (Bajuwarů)**. Částečně vylidněné Čechy zůstaly potom bez pevnější politické organizace, vytvořilo se zde určité mocenské vakuum a do celého prostoru se počínají přesunovat první slovanští osadníci. Celý tento pohyb mohl započít již v době o jedno až dvě desetiletí před pádem říše Durynků, což však nic nemění na rámcovém datování počátků celého pohybu a expanze Slovanů, které je možno časově hledat v pokročilé první třetině 6. století.

Hlavní proud nově příchozích slovanských kolonistů a jejich jednotlivé skupiny se po průchodu Moravskou bránou mohly někde v širším prostoru Přerova rozdělit na ty, které směřovaly dále podél toku řeky Moravy, další osídlily střední **Moravu** a Olomoucko, pokračovaly dále směrem na Brněnsko a v Dyjsko-svrateckém úvalu na jihu Moravy narazily s největší pravděpodobností na zbytky langobardského osídlení. Na druhé straně někteří polští badatelé uvažují naopak o průniku nejstarších Slovanů Moravskou bránou směrem na sever. Ze střední Moravy počaly také početné skupiny slovanských osadníků postupovat po trase pozdější tzv. Trstenické stezky, jež pak představovala hlavní historickou spojnici Moravy s Čechami, dále na západ. Prošly oblastí východních Čech a osídlily úrodné **oblasti středních a severozápadních Čech** v prostoru Pražska, Polabí od Poděbradska až po Litoměřicko a dolní Pohohří. Odtud pak tento proud postoupil do **středního Německa** až po Pohavolí v Braniborsku, jehož sídelní prostor se uvolnil pádem říše Durynků.

Poměrně slabě zasídlují nejstarší Slované **Dolní Rakousy** v celém širokém prostoru severně od Dunaje od Moravského pole (Marchfeld) na východě až do Pokampí a Kremži (Statutarstadt Krems a. d. Donau) na západě. Může to souviset i se zbytky zdejšího langobardského osídlení, neboť několik nejstarších časně slovanských žárových hrobů známe pouze z moravsko-dolnorakousko-slovenského pomezí právě v prostoru Moravského pole, kde bezesporu okrajově souvisejí s nejstarší slovanskou osídlovací vlnou 6. století, patrně až jeho druhé poloviny, či počátku století 7. Podle některých nejnovějších teorií byla oblast Podunají zhruba mezi řekou Enzí (Enns) na západě a Vídeňským lesem (Wienerwald) na východě po obou březích Dunaje osídlena **zbytky původního románského obyvatelstva**, které zde přežívá po pádu římské moci na středním Dunaji na počátku poslední čtvrtiny 5. století i po odchodu Langobardů a přijímá od 6. století různé podněty z okolních kulturních prostředí – slovanského na

severu a jihu, bajuvarského na západě a později i avarského na východě. Na rozdíl od západněji ležící oblasti, kde proběhla během 1. poloviny 6. století etnogeneze Bajuvarů, zde však k žádnému podobnému procesu nedošlo. Slované se potom při svém postupu na západ dostávají až za Enži na **území Horních Rakous** a zde se setkávají s **osídlením bajuvarským**, postupujícím v opačném směru na východ podél toku Dunaje, jež během 6.–7. století obsazuje tento prostor.

Již výše jsme se zmiňovali o možném poněkud starším počátku **osídlování jihozápadního Slovenska** nejstarším slovanským obyvatelstvem již od konce 5. století. To se usazuje v prostoru Záhorské nížiny, proniká až do severních okrajů Podunajské nížiny s dolním Povážím a Nitranskem až do Poiplí i dále na východ do okolí Košic, Vranova nad Topľou a Trebišova. Zajímavé jsou však i nálezy z horských kotlin Váhu a Hronu v Žilině a Sliaci související možná právě s pohyby nejstarších Slovanů karpatskými průsmyky směrem na jih. Dostávají se až na **teritorium dnešního Maďarska**, kde doklady známe z okolí Miskolce v severovýchodní části země a na jihozápadě zhruba od Balatonu po Nagykaniszu. Tyto nálezy jsou rámcově datovány do první poloviny, respektive třetiny 7. století.

Závěrem lze konstatovat, že nejpozději ve třicátých letech 6. století, patrně však o nějaké desetiletí časněji, došlo z dosud neobjasněných příčin, asi z důvodů populační exploze i snahy dostat se do úrodnějších oblastí v okrajových zónách zaniklého římského Impéria, k odstředivému pohybu Slovanů z jejich pravlasti a právě v tomto období jsou prvou vlnou nově přichozích slovanských kmenů osídleny nejurodnější oblasti Moravy a Čech, většinou při březích velkých vodních toků. Podobně tomu bylo i na Slovensku. Jednalo se buď o postupné pronikání víceméně zemědělského obyvatelstva či podle některých současných názorů reprezentovaných například D. Třeštíkem o velké jednorázové vojensky organizované tažení, které vedlo k usazení Slovanů v pásmu při jižních svazích Karpat, přičemž tento pochod musel mít výchozí prostor v Malopolsku a Zakarpatí, odkud směřoval na jih přes Verecký a další průsmyky. Těmi se však asi na Slovensko dostávají příslušníci dalších slovanských kmenových uskupení, jak to naznačuje i další vývoj na území Nitranska a odtud dále na východ. Již před rokem 535 se měly tyto skupiny Slovanů dostat do sousedství Langobardů a v roce 548 pak navázali jeho vůdcové spolupráci s východněji sídlícími Gepidy. Zde snad je možno postihnout i určité souvislosti s počátky nájездů na západní balkánské provincie Byzantské říše v letech 548–551, kdy Slované

spolupracovali s Gepidy a hlavní nápor směřoval na *Sirmium* (Srěmska Mitrovica v Srbsku). Většina badatelů však uvažuje o postupném pronikání a výše popsaná hypotetická akce mohla být, tak jak to známe v případě řady dalších velkých etnických přesunů, pouze počáteční fází obsazení Čech, Moravy i dalších oblastí Slovany, po němž pokračovalo další postupné osídlování celého prostoru na západ i jih evropského kontinentu.

Politický a etnický vývoj 6. století a tzv. druhá slovanská vlna

Na tomto místě nelze podrobně popisovat změny mocenské situace, jež nastaly během druhé třetiny 6. století na území evropského kontinentu. Roku 526 umírá zakladatel **Ostrogótské říše Theoderich I. Veliký** (451 nebo 456–526, vládá v Itálii 493, východogótský král a regent východořímského císaře v Itálii 497) a zároveň následujícího roku 527 nastupuje na konstantinopolský císařský trůn **Iustinianus I.** (482–565, císař 527), který si vytkl úkol obnovit staré Římské impérium v jeho původním rozsahu. Již roku 533 císařův vojevůdce Belisarios (okolo 505–565) poráží v severní Africe germánské **Vandyaly**, bojuje na Sicílii a od roku 536 operuje v Itálii. Likvidace **Durynské říše** Franky v roce 531 potom přiblížila celý středoevropský prostor vlivu Franské říše a ta vyvíjela svůj mocenský tlak jednak směrem do východoalpského prostoru, jednak dále na jih do Itálie. Tento tlak potom ještě zesílil po obsazení říše germánských **Burgundů** v letech 532–534. Po zavraždění Theoderichovy dcery Amalasinthy v roce 535, která vládla po svém otci, intervenují Frankové v Itálii, a to se pak Byzanci stává vhodnou záminkou k zahájení vojenských operací Belisaria v Itálii, jež vedly hned v roce 536 k obsazení Říma. Zároveň v témže roce dobývají Gepidové na Ostrogótech *Sirmium* (Srěmska Mitrovica v Srbsku západně od Bělehradu), které se stává také předmětem strategického zájmu Langobardů. Jejich král **Audoin** (540/547–560/561) obdržel někdy v letech 546/547 darem od Iustiniana I. provincie *Noricum mediterraneum* a *Pannonia secunda (Sirmiensis)* s Posávím, a to patrně pouze *de iure*, neboť lze předpokládat, že počátky **pronikání Langobardů na půdu Pannonie**, či alespoň do její severozápadní části (*Pannonia prima*), byly časnější; docházelo k němu již před rokem 526. Podobně Gepidům bylo již v letech 539/540 potvrzeno byzantským císařem držení *Sirmia*. Audoin si sice spojenectvím s Byzancí

a obsazením nové bohaté země zajistil určitou stabilitu své uzurpované moci, ale na druhé straně mu vyvstali noví nepřátelé v podobě Gepidů, s nimiž musel soupeřit o *Sirmium*, a také Franků, kteří jako spojenci Ostrogótů pronikli za **Theudeberta I.** (533–548) do *Norica mediterranea*.

Již v roce 549 vyústily spory mezi Langobardy a Gepidy v otevřené nepřátelství a proti Byzanci asi již rok předtím zaútočili s tichou podporou Gepidů a jejich krále **Thorismunda** Slované, jak bylo už konstatováno výše. Právě toto datum představuje počátek periodicky se opakujících vpádů Slovanů do západní části Byzantské říše, neboť na dolním Dunaji počalo pronikání a nájezdy nově se vynořivšího etnika již dříve. Zatímco Langobardi a Gepidové, kteří byli vystaveni soustavnému tlaku Byzance, střídavě mezi sebou soupeřili a uzavírali příměří, vydala se již počátkem roku 550 do nitra Balkánského poloostrova další vojenská výprava Slovanů vylíčená velmi barvitě Prokopiem. Nové tažení se potom odehrálo hned v létě téhož roku. Již první útok směřoval do *Thrakie* a cílem druhé výpravy měla být původně Soluň (Saloniki, dnes Thessaloníki, Řecko). Iustinianus I. pojal podezření, že Slované jednali na popud Ostrogótů, kteří se snažili oslabit otevřením dalšího válčičtějšího útoku na jejich říši v samotné Itálii. Tomu ostatně nasvědčuje i současné tažení šesti tisíc slovanských jezdců pod vedením Hildigise do venetské provincie, pozdějšího Benátska. Na pomoc proti Langobardům si gepidský Thorismund přizval **bulharské Kutrigury** kočující někde u Azovského moře. Ti potom do vypršení příměří mezi oběma kmeny plenili do podzimu roku 551 pohraniční oblasti Byzance. Císař Iustinianus I. se jich však jednoduše zbavil tím, že na ně za patřičnou úplatu povolal jejich tradiční nepřátele **Utigury** podporované navíc ještě **krymskými Góty**. Koncem roku 551 potom slovanský tlak na Byzanc pokračoval, neboť Gepidové, kteří se dozvěděli, že císař uzavřel s Langobardy spojeneckou smlouvu, přepravili přes Dunaj velké množství Slovanů a ti zaútočili na *Illyrii*.

Gepidy obratně zpovzdálil podporovaný slovanský tlak na Byzanc jim umožnil uzavřít s Byzantinci smlouvu přesně ve chvíli, kdy vypršelo jejich příměří s Langobardy. To však Iustinianovi I. nijak nebránilo vyslat na žádost Audoinova poselství, které do Konstantinopole dorazilo až po Gepidech, vojenskou pomoc proti nim pod záminkou, že i po uzavření mírové smlouvy přepravovali Gepidové nějaké Slované přes Dunaj. Iustinianova politika byla v tomto případě velmi efektivní a slavila úspěch, neboť se mu podařilo oba protivníky naprosto vyčerpat a potom jim z pozice arbitra na-

diktovat mír výhodný především pro něho a jeho říši. Každopádně byl až do císařovy smrti v roce 565 na středním Dunaji klid a Gepidové přestali propouštět Slovyany přes své území k nájezdům do západních částí Byzance. Slovanský tlak směrem na jih v tomto prostoru po roce 551 na určitou dobu ustává a na hranicích říše je poměrný klid. Ne však nadlouho, neboť o necelé desetiletí později se z nedozírné euroasijské stepní zóny přihnal nový početný svaz kočovných kmenů, v němž hlavní roli hráli **Avaři**. Slovanští bojovníci se potom i nadále pod vedením Avarů a spolu s nimi i se zbytky Gepidů, Langobardů a dalších etnik stržených na pouti z východu do karpatské kotliny zúčastňují kořistnických nájezdů na Byzanc.

Do **Avarského kaganátu** vytvořeného kočovníky v karpatské kotlině byly začleněny i další etnické skupiny žijící do té doby v Potisí a Podunajsku včetně nejstarších slovanských osadníků obývajících tento prostor od počátku 6. století, v případě jižní zóny Slovenska snad již od přelomu 5. a 6. století. Dále zde Avaři po příchodu do karpatské kotliny zastihli v Transdanubii (dnešní část Maďarska vymezená prostorem západně a jižně od toku Dunaje až po Drávu) i **zbytky romanizovaného obyvatelstva** (tzv. Románů) původních pozdně římských provincií *Pannonia prima*, *Valeria* a *Pannonia secunda* se *Savií* mezi Sávou a Drávou. Toto románské obyvatelstvo soustředěné především v západní části Blatenska v prostoru mezi západním okrajem Balatonu, *Savarií/Sabarií* (Szombathely) na západě, *Scarabantii* (Sopron) na severozápadě a *Quinqueecclesiae* (Sopianae, Fünfkirchen, Pétikosteli, Pécs) na jihu zásobuje asi nově příchozí nomády řadou specializovaných a náročných výrobků a vytváří zde během 7. a ještě i v 8. století svéráznou **keszthelyskou kulturu**.

Právě příchod Avarů do karpatské kotliny a jejich prvé výpady směrem na západ uvedly s největší pravděpodobností do pohybu příslušníky některých slovanských kmenů, a to hlavně z tohoto prostoru či jeho nejbližšího okolí. Tato migrace je označována za **tzv. druhou slovanskou osídlovací vlnu**. Lze ji postihnout i na základě archeologického materiálu a předpokládá se, že zasáhla především Moravu a postupovala dále přes Čechy na severozápad až do středoněmecké oblasti na Labi a Sále a možná ještě dále k severu. V těchto oblastech se počítá již s předchozím osídlením Mazovska a Dolního Slezska ještě během 6. věku slovanským lidem s kulturou pražského typu a nově je uvažováno snad o něco pozdějším zaujetí prostoru středního Německu na soutoku Sály s Labem a dále podél Labe proti jeho proudu do okolí Drážďan (Dresden, Sasko, Německo) těmito osadníky,

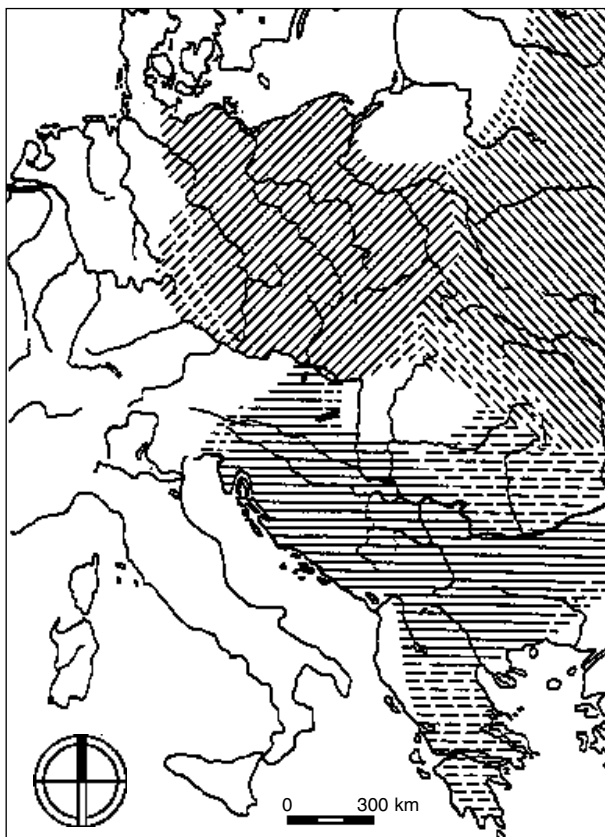
a to až v 1. polovině 7. století. Měli sem pronikat přes Slezsko z Malopolska a další proud směřoval z Čech podél toku Labe na severozápad. Tyto rozsáhlé oblasti mezi Labem a Sálou, odkud potom postupují i na jihozápad do Pomohani a na Regnici (Bavorsko, Německo), obsadily srbské kmeny, jak nám to dokládá poprvé zpráva v *Kronice tzv. Fredegara (Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV – Čtyři knihy kronik tak řečeného Fredegara scholastika)*. Ta nás informuje, že po vítězství Sámových vojsk u Wogastisburgu v letech 631/632 se k němu přidal srbský kníže **Dervan**, závislý předtím na Franské říši, který vládl Slovanům na Sále a Labi.

Kultura s keramikou pražského typu či typ Praha-Korčak představovala nejstarší fázi hmotných památek prvých slovanských kolonistů v celém středoevropském prostoru a reprezentovala s největší pravděpodobností zemědělskou složku slovanských obyvatel. Podle řady badatelů to však nebyla jediná představitelka hmotné kultury středoevropských Slovanů v době obsazení jejich nové vlasti a v časovém období krátce po něm. Jedná se o předpokládanou výše zmiňovanou další, mladší vlnu slovanského osídlení postupující přes karpatskou kotlinu, jež obsahovala i neslovanské prvky obohacené mimo jiné uměleckým řemeslem karpatské kotliny a zahrnující i vyšší společenskou složku, jejíž přítomnost podmiňovala počátky geneze opevněných sídlišť. Tato druhá slovanská vlna je spojována s okruhem slovanského osídlení od středního Dunaje po Přebornomří, připisovaného **historickým Antům**, sídlícím původně v Podněpří. Části různých kmenů tohoto původu se daly do pohybu směrem na západ a dostaly se až do oblasti na středním Dunaji a potom měly postupovat dále na sever a severozápad.

Projevem těchto pohybů v rámci hmotné kultury má být právě výskyt nového dokonalejšího obtáčeného hrnčířského zboží – keramiky tzv. podunajského výrobního okruhu či tradic i některých dalších předmětů hmotné kultury majících bezesporu vztahy ke karpatské kotlině. Otázkou ovšem zůstává přesné časové určení doby, kdy tato migrace proběhla, a nejednalo-li se spíše o několik vln majících počátek již v poslední třetině 6. věku, kdy se Avari trvale usazují v karpatské kotlině, až po druhou polovinu 7. století spojenou s úpadkem kaganátu a přechodem k předvelkomoravské periodě na území severně od jeho hranic.

Německý archeolog J. Herrmann předpokládá, že nakonec se v 7. století právě pod tlakem Avarů přesunují tito nositelé druhé slovanské vlny na severozápad nad sudetská a karpatská pohoří. Tyto pohyby zde potom

Největší rozsah
slovanské expanze
směrem na západ a jih
během 6. a 7. století.
Upraveno podle
B. Hlinky 1984.

vedly k **usazení Vilčanů, Pomořanů, Lužičanů, Milčanů a Dědošanů**, jak jsou později tyto kmeny nazývány. S největší pravděpodobností musela být osou celého postupu dalších slovanských kmenových skupin směrem na sever a severozápad řeka Morava a po překročení evropského rozvodí v Moravské bráně tok Odry, podle níž směřovali tito Slované dále na sever. Dokládá to i rozsazení těchto kmenových jednotek v širokém prostoru pravobřeží i levobřeží středního a dolního toku Odry včetně jejího levého přítoku Nisy, a to až po pobřeží Baltu. Slovanská **kolonizace Braniborska** a severovýchodu dnešního Německa při **pobřeží Baltského moře** od ústí Odry směrem na západ až k Rostoku (Rostock) a Wismaru (obě Meklenbursko-Přední Pomořansko, Německo) neproběhla pak před poslední

třetinou 7. století a do **prostoru východního Holštýnska** (Wagrien) v okolí Lübecku (Šlesvicko-Holštýnsko, Německo) se Slované dostávají kolem roku 700. Pravděpodobně ještě později dospěli slovanští osadníci až do východních částí **Dolního Saska** (Hannoverschen Wendland, Německo), **Durynska** (Německo) a pod franskou patronací obsazují i **severovýchodní Bavorsko**.

Projevem tohoto postupu slovanských osadníků směrem na sever je na širokém teritoriu od dolního Polabí na západě přes Braniborsko až do středního Poodří a na Wartu **sukovská skupina** či typ slovanské keramiky rámcově datovaný do 7. až 9. století. Dále na severu při pobřeží Baltického moře v Meklenbursku a Pomořansku to potom byla **feldbergská skupina** či typ slovanské keramiky z konce 8. až 9. století, jež je výrazem rozkvětu zdejších středisek námořního obchodu a hospodářství **Wagrů** v okolí Lübecku a východním Holštýnsku, dále na východ až k Rostoku **Obodritů** a potom **Ránů** na Rujaně a **Pomořanů** sídlících od dolní Visly na východě až na západ od ústí Odry. Slované v oblasti soutoku Sály s Labem a dále na západě a jihozápadě se na těchto územích střetávají s germánským osídlením postupujícím na východ a s těmito franskými, durynskými, saskými i bavorskými osadníky navazují hospodářské, kulturní i politické vztahy včetně vojenských, a to někdy spojenecké a jindy nepřátelské. Slovanské kmeny usazené podél pobřeží Baltu budují velmi rychle již od časného 8. století obchodní spojení se Skandinávií a na pobřeží vznikají četná střediska námořního dálkového obchodu a později se asi ojediněle slovanské osídlení šíří až do jižního Švédska a Dánska.

Shodně z jihovýchodu proti proudu Dunaje popisuje příchod Slovanů do Pomoraví i ruská *Pověst vremennych let* či tzv. *Kyjevský letopis*. Její údajný autor, mnich pečerského kláštera *Nestor* (1054/1058 – po 1112), který měl letopis dokončit roku 1112, jej klade do doby přibližně současné založení *Kyjeva* (tj. 898/906; toto je samozřejmě mylné; pozn. ZM). *Nestor* uvádí, že *Slované se usadili podél Dunaje, kde je nyní maďarská a bulharská země a od těch Slovanů se rozešli po zemi a nazvali se svými jmény podle toho, kde se usadili. Jako třeba přišli a usadili se na řece Morava, i nazvali se Morava; a jiní se pojmenovali Češi, a stejně i Bílí Chorvati (jejich sídla se původně nacházela severně od Karpat) i Srbové a Korutanci jsou totiž Slované. Když potom podle Nestora vpadli na Dunajské Slovany Vlaši a usadili se mezi nimi a činili jim násilí, tyto Slované odešli, usadili se na Visle a nazvali se Lachové. Někteří z těchto Lachů se pojmenovali Polané, jiní Lachové, Lutici, jiní Mazovšané, jiní Pomořané. A rovněž stejní Slované přišedše, usadili se*

i podél Dněpru a nazvali se Polané, dále Nestor uvádí i další východoslovanské kmeny, a to Drevljany usazené v lesích, Dregoviče mezi Pripjati a Dvinou, Poločany podle říčky Poloty u jejího ústí do Dviny. Další se usadili okolo Ilmeňského jezera, vybudovali zde hradisko Novgorod a nazvali se svým jménem. A jiní se usadili podél Desny, Sejmu a Suly a nazvali se Severjané. Ti byli nositelé romenské kultury.

Kromě naší moravské řeky Moravy existuje ještě řeka Morava v Srbsku a k ní přiléhající oblast bývalé antické *Horní Moesie*. Právě v těchto souvislostech je poukazováno na možnost, že názvy obou Morav jsou shodné podobně jako tomu je i u jiných slovanských kmenových názvů opakujících se v různých oblastech Slovanstva. Jejich výskyt v různých částech slovanského světa měl být dán rozchodem jedné etnické či kmenové slovanské skupiny z původní pravlasti a někde v dolním Pomoraví bylo nově příchozími kolonisty založeno středisko nesoucí název Morava. Tento výklad je však málo pravděpodobný, neboť název řeky Moravy je před-slovanského původu a právě podle ní dostala s největší pravděpodobností slovanská skupina přišedší do jejího okolí nově svoje jméno.

Etnický název lze tedy spojit se jménem řeky známým nejpozději od antických časů. Na druhé straně L. E. Havlík upozorňuje na široký výskyt tohoto typu jména a podíl neslovanských etnik při formování slovanských národů, z nichž jmenovitě uvádí **Alany** – sarmatský kmen iránského původu a převážně nomádského charakteru, žijící původně ve stepích severně od Kaspického moře a Kavkazu.

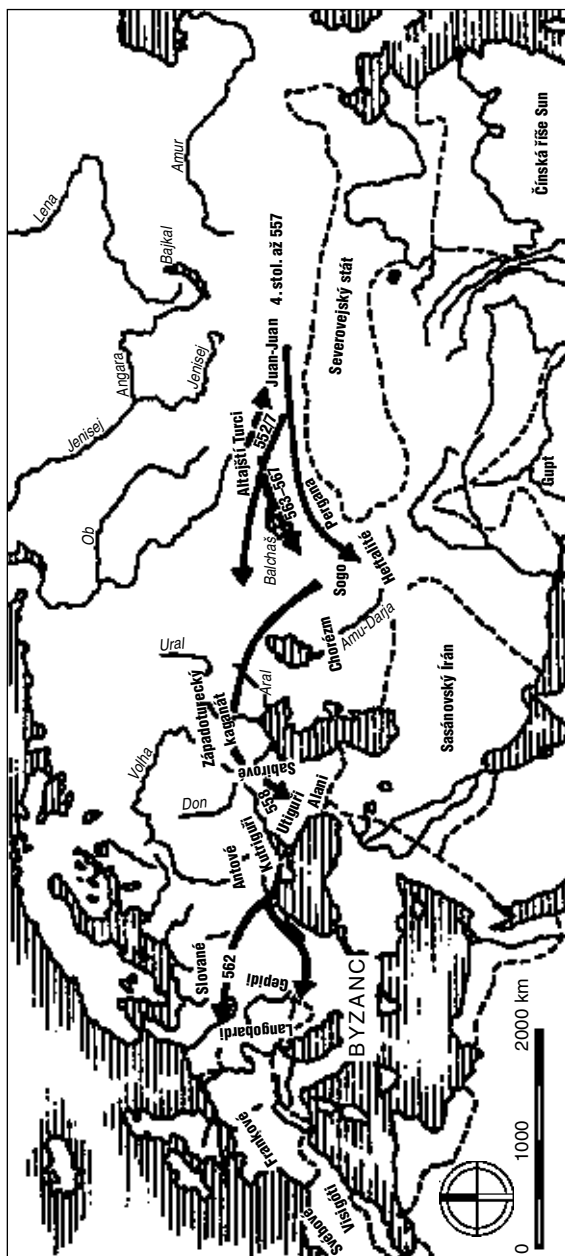
Na jižním směru postupovali Slované od dolního Dunaje, pronikali stále hlouběji do nitra Byzantské říše, obsadili postupně Balkánský poloostrov včetně Peloponésu, dostali se k Jaderskému moři, počali pronikat do východního Příkladí a postupovali přes Korutansko až do Východních Tyrol na horní Drávu, do alpských údolí Solné komory (Salzkammergut, Horní Rakousy), Horních Rakous, Štýrska a dolnorakouského prostoru jižně od Dunaje. Slovanské kolonie se nacházely i v Malé Asii a jako vojáci se Slované dostávají až do prostoru dnešního turecko-syrského pohraničí a do severní Afriky. Nově příchozí slovanští kolonisté se také mnohdy při příchodu do svých nových sídel setkávali s původním obyvatelstvem či jeho zbytky. To si podmanili a postupně je asimilovali. Týkalo se to části Baltů a Ugrofinů a při slovanské etnogenezi se patrně v předpokládaném prostoru jejího průběhu do určité míry už v původních sídlech rozplynuly také části Skytů, Sarmatů, Gótů, Alanů, patrně i Bastarnů a Lugiů a při jejich

dalším postupu Illyrů, Thráků, románského a řeckého obyvatelstva bývalých římských provincií atd. Později došlo i k asimilaci alespoň části kočovných Avarů a nomádských neslovanských Prabulharů. Pod slovanským příkrovem jsou hledány také doklady o zániku Sarmatů. Během dalšího historického vývoje se zase naopak množství slovanského obyvatelstva rozplynulo v rumunském, maďarském, řeckém a případně i islámském živilu. Podobně došlo k asimilaci slovanského obyvatelstva na území Rakouska i Bavorska a stejně tomu bylo v případě Polabských a Pobaltských Slovanů, snad s výjimkou Lužických Srbů.

Avaři

Kolem roku 562 se **Avaři** po bojích proti Antům sídlícím severně od Černého moře a východně od karpatského oblouku mezi Dněstrem, Dněprem a dále na východ až k Azovskému moři dostávají až k dolnímu Dunaji a žádají na Byzanci provincii *Scythia minor* jižně od dunajské delty zhruba v dnešní rumunské Dobruždi. Byzantská diplomacie se však snaží využít nově přichozí nomádské etnikum ve svůj prospěch a nasměrovat je proti Langobardům. Císař **Iustinianus I.** (482–565, císař 527) jim nabízí sídla v dnešní dolní Slavonii západně od Bělehradu, to znamená tehdejší provincii *Pannonia secunda (Sirmiensis)*, předtím již v letech 546/547 předaná císařem Langobardům. Roku 562 podnikají také Avaři či jejich ozbrojené skupiny první nájezd na Franskou říši a v tomto případě to asi nebyla byzantská diplomacie, jež by je orientovala tímto směrem, ale sám kagan **Baian** († 602?). Ten se tímto způsobem snažil nabýt dalšího patričního věhlasu jako vůdce i vládce Avarů a ještě více se proslavit na válečném poli. Jednoznačně se to však prokázat nedá. Hordy nomádů se patrně přehnaly územími severně od karpatského oblouku až k Labi, které v tomto období tvořilo východní hranici Franské říše, ale austrasijský král **Sigibert I.** (561–575) je tehdy pravděpodobně někde v Durynsku porazil. To se mu ale již nepodařilo o čtyři roky později (566), kdy Avaři svůj útok zopakovali a tentokrát Franky porazili. Ti jim pak museli platit poplatky.

S těmito avarskými taženými a předpokládaným tažením nomádů oblastmi severně od karpatského oblouku spojují někteří badatelé také přesuny částí několika východoslovanských kmenových uskupení na jihozápad a západ. Při jejich průchodu Volyni a oblastmi na horním Prutu,

Postup Avarů eurasijským stepním pásmem na západ.
Podle Z. Klančič 1986 upraven Z. Měřinský 2002.

Dněstru, Západním a Jižním Bugu měl střet se zdejšími slovanskými **Charváty** a **Dulěby** způsobit rozptýlení útržků těchto původně východoslovanských kmenů do různých oblastí Západních a Jižních Slovanů, tedy mimo jiné také Charvátů do prostoru východočeského a Dulěbů do Čech jižních, oblastí západně od Blatenského jezera a na střední Mur u Radkersburgu (Štýrsko, Rakousko). Po porážce od Franků v roce 562 se Avari i nadále zdržují severně od dolního Dunaje, a to formálně až do Iustinianovy smrti 11. listopadu 565 jako pohraniční *foederati* Byzantské říše, sledovaní ale z pravého opevněného byzantského dunajského břehu se značnou nedůvěrou.

Vraťme se však nazpět k původu a předchozím osudům uskupení těchto stepních kočovníků. Jejich původ není zcela jasný, uvažuje se buď o turkotatarském či mongolském. Podobně se vedou diskuse i o tom, co dalo podnět k jejich pohybu nedozírným eurasijským stepním pásem směrem na západ. Současné bádání nedokáže totiž spolehlivě odpovědět na otázku, zda se tito nomádi původně skrývali či byli součástí kmenového svazu nazývaného v čínských pramenech *Juan-juan* (*Shuan-shuan*, *Žuan-žuan*) nebo *Wu-huan*, jenž již koncem 4. století n. l. ovládal oblast severně od pouště Gobi a východně od Altaje, či impuls k odchodu Avarů a jejich pohybu na západ dali tímto svazem ovládaní na útěku se nacházející disidentští **Turci**, rozprášení *Hepthalité* (Bílí Hunové) panující mezi léty 456 až 557 na rozsáhlém teritoriu Střední Asie severovýchodně od Persie, nebo maďarští či ujurští **Ogurové**. Jisté souvislosti zde mohou být i ve vymanění tureckých kmenů z područí kmenového svazu *Juan-juan* a jeho rozbití, což se mělo odehrát v letech 552–557. Později potom zakládají tureckou říši. Pro teorii, že Avary lze ztotožnit s *Hepthality* (Hefталity) či tzv. Bílými Huny, hovoří názvy dvou hlavních avarských kmenů *Uar* (*War*) a *Chunni* (*Chun*), které jmenuje byzantský kronikář Theofylaktos Simokatta roku 558 někde v kavkazském prostoru, kde se s nimi střetl byzantský vojevůdce Iustinos, pozdější císař **Iustinos II.** (565–578), nebo na širším území mezi Vólhou a dolním Dunajem. Je dosti pravděpodobné, že pod označením Avari se skrývá jednak kmenový svaz turko-tatarsko-mongolských nomádských kmenů a jednak vlastní kmen Avarů, který představoval jakési krystalizační jádro tohoto svazu.

Zdá se, že ještě předchozího roku 557 se Avari nacházeli ve své středosijské oblasti a nelze vyloučit, že vedle pocitu ohrožení sehrálo určitou roli při rozhodnutí Avarů vyrazit na západ také ubývání pro každé kočovníky životně důležitých pastvin, které právě vlivem suchého klimatu dosa-

hovalo během 6. století na severní polokouli svého vrcholu. Ač příčiny tažení avarských kočovníků na západ dosud objasněny nejsou, je jisté, že při svém pochodu eurasijským stepním pásmem od hranic Číny až do střední Evropy dokázali na svých rychlých a vytrvalých koních urazit za několik dnů i stovky kilometrů a během pěti let do roku 562 překonali v pohybu na západ vzdálenost zhruba 5000 km. Když vtrhli do stepí na západ od Kaspického moře, nesetkali se zde s vážnějšími protivníky, a teprve při postupu dále na západ narazili na **Alany** a dostali se do styku s **Byzancí**. V letech 558/559 se avarské poselstvo vzbuzující pozornost svým neobvyklým oblečením a zejména účesy s dlouhými vlasy spletenými do dvojic copů opatřených sponkami objevilo u Iustiniana I. v Konstantinopoli. Od císaře žádali avarští vyslanci nejen určitý poplatek za vojenskou pomoc, který jim Byzanc skutečně počala platit, ale chtěli také bohatou krajinu k usídlení. To jim prozatím císař nesplnil, ale přesto se Avari stali jeho spojenci, a Iustinianus jich využil v boji proti bulharským **Kutrigurům** a **Utigurům**. Byzantská moc je v tomto okamžiku mohla ještě při jejich tažení na západ zastavit, ale rozhodla se tak jako v jiných podobných případech využít je v boji proti jiným etnickým celkům za severní a severozápadní hranici říše, které pro ni představovaly skutečné či potenciální nebezpečí.

Rozhodující pro další osudy Avarů se stal rok 567. Snad se na tom podílela i ona výše připomínaná úspěšnější druhá výprava proti Frankům z předchozího roku, ale každopádně tehdy nově po Iustinianovi I. nastoupivší císař Iustinus II., o němž jsme se již zmiňovali v souvislosti s jeho střetem s Avary v oblasti Kavkazu roku 558, a který navíc ve funkci vojenského velitele proti nim zajišťoval v posledních letech Iustinianova života obranu *Moesie* a *Thrakie*, jim odmítl obvyklý poplatek zaplatit. Avari vedení kaganem Baianem na to reagovali uzavřením spojenectví proti germánským Gepidům obývajícím Potisí a přilehlé oblasti Sedmihradska s taktéž germánskými Langobardy sídlícími v Transdanubii, východních oblastech Dolních Rakous a na jižní Moravě. Hlavním důvodem tohoto podivného, a jak se záhy ukázalo, pro Langobardy i velmi nebezpečného spojenectví, bylo hledání účinné protiváhy gepidské moci podporované právě Byzancí. Gepidové sice byli hned v roce 567 spojenými silami Langobardů a Avarů poraženi a Avari obsadili na základě předchozí dohody jimi osídlené území v Potisí, ale Langobardi si rychle uvědomili toto pro ně nepřijemné a nebezpečné sousedství. Proto celou Pannonii postoupili Avarům a již o Velikonocích roku 568 odtáhli pod vedením krále **Alboina**

(† 572) do severní Itálie, kde založili nové království, jež zlikvidoval až roku 774 **Karel Veliký** (742 nebo 747–814, král 768, císař 800). Právě rok 568 je považován za definitivní konec doby stěhování národů.

Kočovnické kmeny z východu nazývané Byzantinci nejpozději roku 558 Avari přibíraly během své cesty na západ, tak jak to bylo u přesunů těchto nomádských uskupení obvyklé, také další kmeny turkotatarského, mongolského či dokonce ugrofinského původu a zlomky i součásti různých kmenových skupin a etnik sídlících při Kaspickém moři a v Povolží, jako byli bulharští Utiguři, Kutriguři a Onogurové. Na základě písemných pramenů se usuzuje, že při příchodu do karpatské kotliny, kde nově přichozí nomádi vytvořili svůj kaganát, tvořili Avari 2 tümeny (vojenské oddíly) o asi 20 000 příslušnících a spolu s nimi přišly 2 tümeny Kutrigurů a Utigurů i další tümen skládající se z různých kočovnických elementů, které se k nim připojily právě při jejich cestě na západ. Někdy na konci 6. století se potom k Avarům přidal ještě další tümen skládající se z příslušníků různých kmenů utíkajících z východu před Turky. Celkový počet nových obyvatel, kteří se přesunuli do karpatské kotliny, je odhadován na zhruba čtvrt milionu: tento odhad vychází z údajů písemných pramenů přelomu 6. a 7. století uvádějících počet jízdních bojovníků kolem 50 000. Tento údaj je však s největší pravděpodobností, tak jak to bývá ve středověkých pramenech obvyklé, značně přehnaný a strážlivější odhady hovoří o příchodu až 50 000 všech nomádů, z nichž samotní Avari mohli tvořit necelou polovinu, snad něco kolem 20 000. K těmto nově přichozím se potom přidaly i zbytky Langobardů a poražených Gepidů, kteří zde zůstali a neodtáhli spolu se svými soukmenovci do Itálie. Gepidé jsou také spolu se Slovany, žijícími nejdříve již od přelomu 5. a 6. století v karpatské kotlině a začleněnými do kaganátu, připomínáni písemnými prameny při pozdějších avarských nájezdech na Byzanc.

Do kaganátu jsou včleněny i další etnické skupiny obývající do té doby Pótiši a Podunajsko. Jak již víme, na území původních pozdně římských provincií *Pannonia prima*, *Valerie* a *Pannonia secunda* se *Savií* mezi Drávou a Sávou zastihli Avari i zbytky romanizovaného obyvatelstva těchto provincií, tzv. Románů. Právě toto obyvatelstvo mohlo hrát v rámci kaganátu zprostředkovatelskou úlohu a předávat staré antické tradice, poznamenané ovšem avarským vkusem, módou a svérázem, dále na sever. Každopádně byl vliv na historický vývoj i hmotnou kulturu Západních Slovanů i Germánů, hlavně v rámci jejich uskupení v oblastech hraničících s kaga-

nátem, značný. Po více než 200 let byl jednou z určujících a rozhodujících sil na středoevropské politické scéně, ale také znemožňoval spojení západoslovanských kmenů s vyspělým Středomořím a byzantským jihovýchodem Evropy i Jižními Slovany.

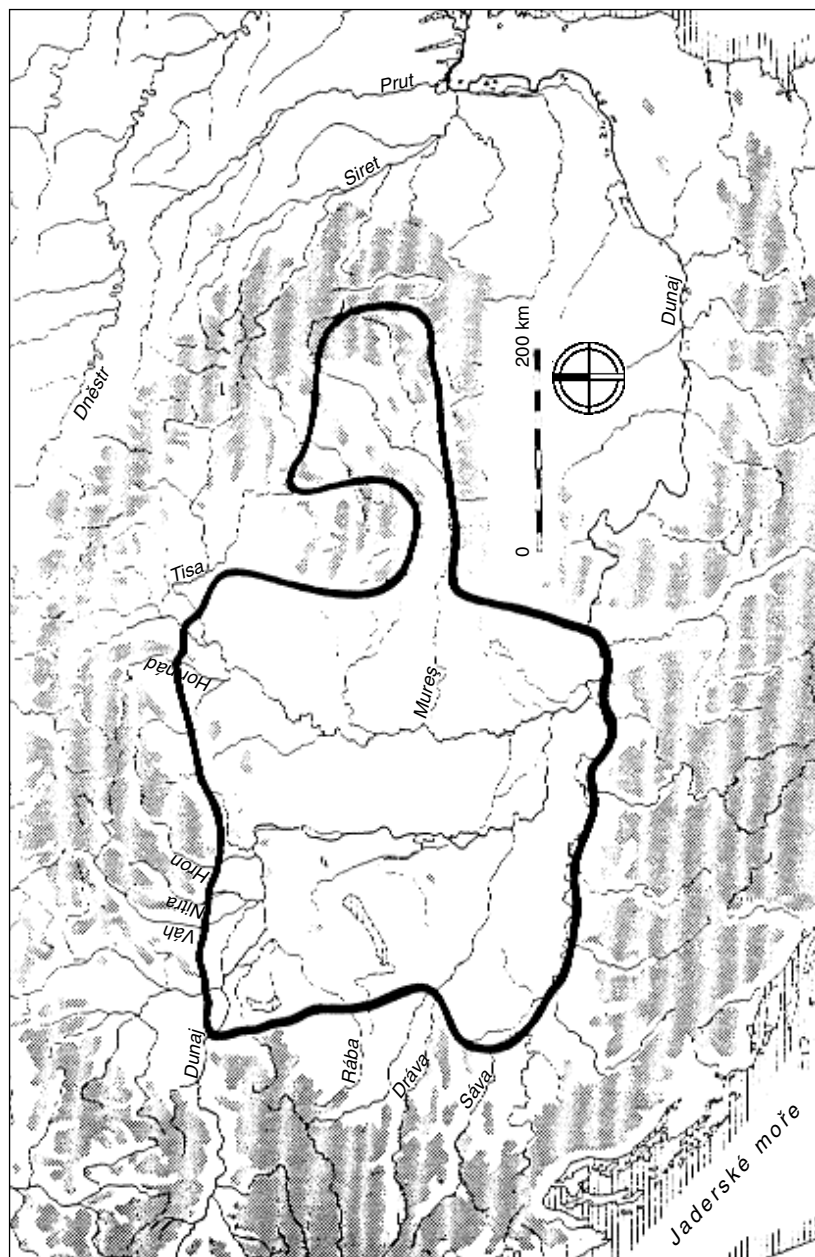
Podobně jako mohla tažení Avarů v letech 562 a 566 uvést do pohybu části východoslovanských kmenů z území, kterými procházela, lze předpokládat a částečně také postihnout na základě archeologického materiálu, že náraz způsobený pohybem Avarů směrem do nitra karpatské kotliny i jejich první výpady na západ uvedly do pohybu příslušníky některých zde či v její blízkosti usazených slovanských kmenů. Potom následující trvalé opanování tohoto prostoru Avary vyvolalo **migrační pohyby označované za tzv. druhou slovanskou osídlovací vlnu**, o níž jsme se již zmiňovali výše.

Jestliže si byzantská diplomacie představovala, že nasměruje nově přichozí kočovníky proti svým nepřátelům za hranicemi říše, hrubě se přepočítala, neboť vojenská síla Avarů se velmi rychle obrátila proti Byzanci a ta také záhy poznala i sílu zbraní společně s nimi útočících Slovanů a zbytků Gepidů. Po svém definitivním usazení v karpatské kotlině začali nově přichozí kočovníci okamžitě organizovat pod vedením kagana **Baiana** na Dunaji mocný avarský kaganát a nájezdy do okolních oblastí na Slovany, Franky, Langobardy a hlavně na Byzanc, která již roku 570 platila Avarům poplatky ve výši 80 000 zlatých solidů. Podmanění Pannonie bylo dokončeno obsazením *Sirmia* (dnes Srémska Mitrovica, Srbsko) v roce 582.

Nejvyšším a hlavním avarským náčelníkem ve východním prostředí spíše ve významu císaře než krále byl *kagan* (kan/chán). Měl především nejvyšší moc při válečných taženích, což znamenalo, že při vítězných válečných výpravách byl neomezeným vládcem a po jakékoliv vojenské porážce jeho autorita upadala. Jeho hlavní manželka je v pramenech nazývána *katun*. Další nižší představitelé a vůdcové z řad rodové aristokracie stojící v nejbližším okolí kagana se někdy v pramenech nazývali *tuduni*, což snad byli náčelníci určitých oblastí, dále pak *kapkani* a *tarkani* – patrně členové kaganovy družiny. V pramenech se setkáváme i s termínem *jugur*, někdy vykládaným jako označení kněžské hodnosti. Pravděpodobnější však je výklad jakéhosi dvojvládí *kagana* a *jugura*, kdy druhý mohl představovat cosi na způsob merovejského majordoma. Kromě *kagana* známe ostatní tituly avarských předáků až z doby zániku avarské moci na konci 8. až počátku 9. století. Samotný název *kaganát* byl potom odvozen od titulu vládce podobně jako tomu ve středověku bylo s názvy království, knížectví, hrabství atd.

Podle některých badatelů se Velká avarská říše rozprostírala v prostoru od Vídeňského lesa (Wienerwald, Dolní Rakousy) na západě až po Don na východě a byla rozdělena na dva kaganáty. Východní měl středisko na Poltavě a centrum západního se hledá někde v okolí maďarského Debrecenu, kde se měl nacházet hlavní avarský *hrink* – rezidence *kagana* a jeho hlavní sídlo. Sem do prostoru severně od ohbí Dunaje u Bělehradu mezi Dunaj na západě a Tisu na východě se centrum avarské moci přesunulo po porážkách v roce 601 a smrti kagana Baiana († 602?) s většinou jeho synů v roce následujícím. Je připomínáno ještě koncem 8. století podobně jako další hrink jmenovaný poprvé k roku 610 v Dolní Pannonii někde mezi Drávou, Dunajem a Blatenským jezerem. Za válek Karla Velikého proti Avarům byly oba *hrinky* v letech 791–796 vyvráceny a vypleněny. Podobu těchto útvarů známe pouze ze značně tendenčních a zveličených popisů o vyvrácení hlavního avarského *hrinku* a hlavně zpráv vzniklých o několik generací později. Asi se nejednalo o žádná klasická dřevohlinitá opevnění, ale jednak je pod tímto pojmem všeobecně míněno jádro kaganátu mezi Dunajem a Tisou ve Velké uherské nížině ve významu středoasijského termínu *Ordu* (horda), tedy širší osídlený prostor s táborem či mobilní rezidencí barbarského nebo nomádského vládce s teritoriem pod jeho ochranou. *Hrink* Avarů by tedy v tomto pojetí představoval rezidenční sídliště s jurty a stanovými i dřevěnými příbytky. O jeho eventuálním opevnění nelze však říci nic bližšího a spíše lze počítat s jeho absencí nebo pouze nejjednodušší formou.

Obsazení karpatské kotliny Avary probíhalo postupně. Nejprve se po Gepidech usídlili v Potisi a potom i v Transdanubii, odkud odešli do Itálie Langobardi, a posléze zaujali oblasti západní části karpatské kotliny mezi Neziderským jezerem (Neusiedler See), Balatonem a Pětikostelím (Pécs, Maďarsko) na jihu. Maximální rozsah kaganátu bývá potom vymezován na východě Potisím až po Východoslovenskou nížinu, odtud k dunajskému ohbí u Vácova a po severním dunajském levém břehu k Bratislavské bráně. Zde někteří badatelé předpokládají severně od Dunaje výběžek příslušející do sféry avarského vlivu dosahující v prostoru dolnorakouského Marchfeldu a Weinviertelu (Moravské pole a Vinná čtvrť) až na Dyji, což má dokumentovat několik kostrových pohřebišť s litými garniturami v tomto prostoru. Jejich polohy však naznačují, že se spíše jednalo o jednotlivé body kontrolující dálkové komunikace vycházející od Dunaje směrem na sever do moravského prostoru, a to především dyjské brody.

Rozsah Avarskeho kaganátu v karpatské kotlině. Podle Z. Čilinské 1992.

Chronologicky je můžeme zařadit až do středního a pozdního avarského období, tedy rámcově do doby konce 7. a 8. století. Na západě a jižně od Dunaje tvořil hranici avarské oikumeny hřbet Vídeňského lesa (Wienerwald). Východně odtud zasahovalo avarské panství v prostoru západně od Neziderského a Blatenského jezera do Dolních Rakous a Burgenlandu, dále na jih se hranice táhla východním Přítalpím až k soutoku Muru s Drávou (Drau), potom až k Sávě a po jejím levém břehu až po soutok s Dunajem u Bělehradu. Na jihovýchodě pak do sféry kaganátu náležel i Banát (dnes součást Srbska a Rumunska severně od Dunaje a východně od dolní Tisy a jejího soutoku s Dunajem).

Po třech prohraných bitvách s Byzanci v roce 601, ústupu do Potísi i dalších dvou porážkách, kterým nezabránila ani pomoc Slovanů, a po smrti kagana Baiana asi v roce 602 včetně většiny jeho synů, se kaganát dostává do vleklé **vnitřní krize** provázené také řadou neúspěchů vnějších. Její kořeny patrně spočívaly v kočovném způsobu života Avarů a jejich dalších nomádských souputníků vázaných na určité geografické prostředí. Rozloha karpatské kotliny musela být pro 50 000 nově přichozích nomádů ve srovnání s nedozírnými středoasijskými stepmi zcela nedostačující a navíc jim středoevropské klimatické poměry nedovolovaly střídání letní a zimní pastviny. **Kočovné cykly** musely být tedy **doplňovány loupežemi a využíváním staršího usedlého zemědělského obyvatelstva** nebo i parazitováním na něm. Právě někdy ve dvacátých letech 7. století se pravděpodobně tyto extenzivní formy řešení celé krize vyčerpaly a bylo nutno hledat **vnitřní řešení založené na přechodu k intenzivnějším formám hospodaření v zemědělství**, především k obdělávání půdy a symbióze s usedlým slovanským zemědělským obyvatelstvem. Tyto tendence se musely projevit i ve společenských proměnách a jejich odrazem mohlo být i zimování Avarů ve slovanských sídlištích a s ním spojené formy útisku usedlého obyvatelstva uváděné právě v *Kronice tzv. Fredegara*, která nám podává prakticky jediné informace o **Sámově kmenovém svazu** i jeho vůdci. Právě výše jmenovaným způsobem se nomádi mohli snažit vyřešit nedostatek zimních pastvin v nové vlasti. Hledání forem avarsko-slovanské symbiózy spolu s vnitřní krizí kaganátu a vnějšími vojenskými neúspěchy mohlo vést k odpadnutí některých okrajových oblastí a vzniku nových mocenských uskupení.

Sámův kmenový svaz

Vezmeme-li do úvahy výše popsaný rozsah kaganátu a zmínky o zimování Avarů ve slovanských vesnicích, vyplývá z uvedeného geografického vymezení, že do **přímých kontaktů se Slovany se museli Avaři** dostávat prakticky v celém úseku severně od Tisy a Dunaje a od východního Slovenska až po klíčovou oblast Bratislavské brány, ale též k nim muselo docházet na Sávě (Slovinsko, Chorvatsko, Srbsko), Drávě (Drau, Jižní Tyrolsko, Itálie; Rakousko, Slovinsko, Chorvatsko, Maďarsko, Srbsko) a Muru (Mura, Korutansko a Štýrsko, Rakousko; Slovinsko, Maďarsko) i na východě. Většina badatelů však klade kontaktní zónu, v níž vzniká jádro Sámova kmenového svazu, někam na jihozápadní Slovensko od *Štúrova* na východě po Moravské pole na západě. Zde je také hledáno centrum protiavarského slovanského povstání. Do jeho čela se postavil **Sámo**, jak nás o tom informuje *Kronika tzv. Fredegara*, jejíž čtvrtá kniha obsahující informace o Sámovi a jeho říši byla sepsána kolem roku 660 v Burgundsku.

Samotná osoba tvůrce a zakladatele celého útvaru nazývaného ne zcela správně, ale již tradičně **Sámova říše**, i když šlo spíše o kmenový svaz a konglomerát různých skupin slovanského obyvatelstva, je obestřena řadou nejasností. Obvykle se na základě údajů *Kroniky tzv. Fredegara* soudí, že původem byl Frank z kraje senonského, a to umožňuje uvažovat o jeho rodišti v okolí francouzského města Sens (dép. Yonne, Francie), nebo se uvažuje o kraji Soignies v belgickém Henegavsku.

Otázka Sámovy národnosti zůstane asi navždy otevřena. Jistá není ani nejčastěji přijímaná hypotéza založená na výše uvedeném předpokladu, že pocházel z území původně keltské a pak romanizované Gallie, a tudíž se jednalo o romanizovaného Kelta. S největší pravděpodobností byl však Sámo poddaný franského krále, asi svobodný člověk, který se v letech 623/624 vydal s kupeckou karavanou ke Slovanům. Její cesta mohla směřovat od Met (Metz, dép. Moselle, Francie) k Rýnu a proti proudu Mohanu, komunikací později nazývanou „královská“, potom dále Poohřím do nitra Čech a z Polabí ve směru pozdější tzv. Trstenické stezky do Hornomoravského úvalu. Zde se již pochodem podél toku řeky Moravy směrem na jih v trase staré tzv. Jantarové cesty dostala kupecká karavana do oblasti kontaktní zóny Slovanů a Avarů někde v prostoru dolního Pomoraví. Stejného cíle by však kupecká výprava dosáhla, kdyby postupovala v dalším tradičním západovýchodním komunikačním směru podél pravého dunajského břehu.

V době příchodu kupecké karavany někdy v roce 623/624 **zastihl Sámo Venedy a Slovaný v boji s Avary**. Přihlédneme-li ke všem okolnostem, musíme ohnisko slovanského povstání s největší pravděpodobností hledat v dolním Pomoraví, a to někde v oblasti Bratislavské brány a přilehlém pásu kolem severního dunajského břehu na východ až směrem k nynějšímu Štúrovu, kde je archeologicky doložena symbióza Slovanů a Avarů. Pravděpodobné datum osamostatnění Slovanů i zvolení Sáma za jejich vládce je někdy kladeno až k roku 626. Tehdy proběhlo neúspěšné tažení Avarů spolu se Slovaný z dolního Podunají a Balkánu ke Konstantinopoli. Avari vystupující zde v alianci s Peršany utrpěli spolu se svými spojenci pod hradbami hlavního města Byzantské říše zdrcující porážku. Na základě údaje *Kroniky tzv. Fredegara*, že Sámo vládl 35 let, by v případě nástupu k vládě nad Slovaný v roce 626 zemřel roku 661; bývá však uváděn i rok 658. Každopádně musel být v době, kdy se s kupeckou karavanou vypravil do slovansko-moravského pomezí, ještě poměrně mlád.

Centrum celého kmenového svazu bývá hledáno na různých místech, někdy i v souvislosti s Wogastisburgem jako dějištěm bitvy s Franký v roce 631/632. Další badatelé je lokalizovali někam do prostoru Bratislavské brány a na území dolního Pomoraví, Dolních Rakous i západního Slovenska, tedy právě na teritorium oné kontaktní zóny mezi Slovaný a Avary. Toto území však bylo spíše neklidným pohraničím než centrem vznikající říše a ústřední oblast musíme hledat spíše severněji v území Dolnomoravského a Hornomoravského úvalu. Právě tento prostor se nachází při staré obchodní cestě nazývané Jantarová, spojující pobřeží Jadranu s Baltem, a zde také vznikají nejstarší opevněná předvelkomoravská sídliště, jejichž počátky jsou však na základě archeologického materiálu kromě Olomouce-Povelu přesvědčivěji doloženy až od závěru 7. století. Jedině na předvelkomoravském opevněném sídlišti v Olomouci-Povelu, které se nachází asi 1500 m jižně od dnešního jádra historické Olomouce, jejíž počátky sahají až do doby velkomoravské, máme zachyceny doklady osídlení ze sklonku 7.–8. století, ale některé z nich jsou datovatelné již do průběhu 7. či dokonce 6. století a vykazují vztahy k merovejskému prostředí alamanskému či bavorskému. V těchto souvislostech je třeba zdůraznit právě klíčovou polohu Olomouce na komunikaci spojující Čechy s horním Pomoravím a další návazností do Slezska i podél toku řeky Moravy na jih do Podunají.

Kromě **jádra celého útvaru** v širší oblasti dolního a středního Podunají, kde se zdržoval Sámův dvůr, se k tomuto útvaru připojila řada dalších

kmenových jednotek či knížectví formálně závislých, platicích daň či tribut, kooperujících vojensky, ale s vlastní vládnoucí vrstvou. K Sámovu kmenovému svazu patřily bezesporu Čechy, po vítězství u Wogastisburgu v roce 631/632 se k němu přidal srbský kníže **Dervan** závislý předtím na Franské říši, který byl vládcem Slovanů na Sále a Labi. Ti sídlili severozápadně od Čech. Tuto změnu mocenské situace jasně dokládají i vpády Slovanů do Durynska a patrně i do Horních Frank v době po vítězství u Wogastisburgu. Pod volnou Sámovu svrchovanost snad náležela i část Slezska, **Vallukovy** Korutany a na jihovýchodě jihozápadní Slovensko severně od Dunaje. Zda na západě ležela tato tradiční hranice proti Bavorům až na Enži, je otázkou, podobně jako není jasné, zda pod Sámovu svrchovanost náležely i slovanské kmeny v Pomohani a na Rednici (Rednitz, Bavorsko, Německo). To by mohla upřesnit pouze lokalizace samotného Wogastisburgu. Spíše můžeme kolem vlastního jádra Sámovy říše hledat jakýsi věnec formálně závislých malých útvarů ležících na rozhraní obou mocenských sfér – Franské říše a Sámova kmenového svazu. Ten sám se však také nacházel mezi královstvím Franků a Avarským kaganátem.

Již několikrát zde byl zmiňován Wogastisburg, kde se v roce 631/632 odehrála vítězná bitva Slovanů s hlavním proudem Dagobertových vojsk, jak se o tom dozvídáme z popisu v *Kronice tzv. Fredegara*. Záminkou k tažení proti Sámovi se **Dagobertovi I.** (syn Chlothara II., okolo 608–638/639, vládce Austrasie od roku 622/623, král Franků 629) stal přepad a oloupení franských kupců ze strany Slovanů. Z velmi obecných informací kroniky se většinou usuzuje, že franská vojska postupovala proti Sámovi ve třech proudech, a zatímco Langobardé táhnoucí ze severní Itálie patrně po staré trase tzv. Jantarové cesty východním Přítalpím někam do prostoru bývalého legionářského tábora *Carnuntum* (dnes Petronell, Bad Deutsch – Altenburg, Dolní Rakousy) poblíž soutoku Moravy s Dunajem i Alamani přesunující se nejspíše na východ přes Bavorsko podél pravého břehu Dunaje po staré římské vojenské cestě byli úspěšní, hlavní voj Austrasijských utrpěl po třídním bezvýsledném obléhání Wogastisburgu porážku. Všeobecně se pak předpokládá, že austrasijské vojsko se shromáždilo v Metách, potom postupovalo k soutoku Mohanu s Rýnem a pak Pomoháním dále na východ. Jak daleko se dostalo, zůstává otázkou a od ní se odvíjí i další úvahy o lokalizaci Wogastisburgu. Hlavní franský voj však mohl postupovat i severnějším směrem k dnešnímu Erfurtu (Durynsko, Německo) a dále Dervanovým Srbskem na východ a úplně vyloučit nemůžeme ani jeho pohyb podél Dunaje.

Lokalizace Wogastisburgu představuje bezesporu jak jeden z úhelných kamenů zájmu historiků i archeologů, tak i vděčné pole pro různé pseudo-vědecké úvahy a teorie. Nelze zde prezentovat všechny názory podepřené náležitou argumentací i nápady postrádající jakoukoliv logiku hledající tuto lokalitu na zhruba dvaceti místech v širokém prostoru od Horních Frank a Saska přes Čechy, Moravu i Slovensko až po Dolní Rakousy se Štýrskem. Především je nutno v těchto úvahách vycházet z textu *Kroniky tzv. Fredegara*. Vedle badatelů hledajících Wogastisburg v oblasti severně od území Čech v prostoru Dervanova Srbska či v dnešní Horní Lužici a ve středním Podunají nebo v jeho bezprostřední blízkosti, kdy je ztotožňováno jádro Sámovy říše, kladené na dolní tok řeky Moravy až po Bratislavskou bránu na jejím soutoku s Dunajem, s polohou Wogastisburgu, převládá v současnosti většinou názor o lokalizaci této pohraniční fortifikace do Horních Frank (např. Staffelberg u Staffelsteinu sev. od Bambergu, Bavorsko, Německo) anebo do Poohří i širší oblasti západních Čech. V poslední době se uvažuje o jeho umístění na hradisko Rubín u Podbořan (katastr Dolánky, obec Kaštice a Pšov, okres Louny).

Poloha fortifikace odpovídá předpokládanému směru postupu austrasijského vojska na horní Mohan a potom do Poohří. Tuto hypotézu podporuje i opevnění celého návrší a některé nálezy s možností datování již do doby střetu Sába s Dagobertovými vojsky v roce 631/632. Vrch Rubín představuje výraznou dominantu celé oblasti osídlené již od časně slovanského období. Odtud je možno kontrolovat komunikace od západu a jihozápadu na severozápad včetně přechodů na Rakovnicko a Plzeňsko do středních a západních Čech. Sama lokalita pak představovala místní ústředí, které bylo později během přemyslovské anexe v 10. století nahrazeno hradem žateckým. Za současného stavu našich poznatků odpovídá výšinné sídliště Rubín u Podbořan všem výše naznačeným předpokladům z hlediska interpretace písemných pramenů, komunikačních tras i nálezů archeologických, což však nevylučuje možnost, že další badání odhalí ještě vhodnější lokalitu. Přitom je poukazováno na možné západní hranice Sámovy říše nikoliv u českého historického pomezí hvozdu, ale až na trase pozdějšího *limes sorabicus*. Pak by se Wogastisburg nacházel až v horním Pomohani. Bližší polohu a tím i snazší dosah výše zmiňované oblasti na horním Mohanu osídlené Slovy z hlavního města Austrasie Met odpovídá navíc i líčení tzv. *Fredegara* o poměrně krátkodobém a nijak svízelném pochodu.

Během dalšího vývoje po vítězství nad Franky u Wogastisburgu svedl Sába ještě další vítězné boje. Podle tzv. *Fredegara* vpadli Slované do Du-

rynska a království Franků hned po jejich porážce u Wogastisburgu v letech 631/632, tento nájezd zopakovali roku 632/633, na stejné území i do ostatních krajů vpadli na Sámův rozkaz také roku 633/634 a teprve v následujících letech 635/636 je obrátil na útěk vévoda **Radulf**. Právě v době **po vítězném střetu s Franky vytvořil Sámo mohutnou říši** a upevnil svoji moc. Vezmeme-li však do úvahy celý rozsáhlý prostor, o němž předpokládáme, že patřil do rámce Sámovy říše, jsou zřejmé značné rozdíly, které jednotlivé oblasti vykazovaly. Jednalo se o území s různým stupněm společenského, hospodářského i kulturního vývoje a s rozličnou organizační společností založenou na kmenovém či územním uspořádání. Je více než zřejmé, že v **případě tzv. Sámovy říše se nacházíme v samotném počátečním stadiu celého vývoje vedoucího ke vzniku skutečného státu**, a proto je správnější hovořit o **Sámově kmenovém svazu**, přičemž někteří badatelé předpokládají další vývoj společnosti vytvářející vztahy a struktury typické pro tzv. vojenskou demokracii.

Sámo se také zjevně dostatečně sžil s místním slovanským prostředím a přizpůsobil se jeho zvyklostem, ač vzhledem k jeho původu z nejrozvinutějších oblastí Franské říše je více než pravděpodobné, že původně byl křesťan. Stejně se ale nikdy nedozvíme, byla-li tato prvá historická osobnost v našich národních dějinách vynesena do postavení vládce souhrnem náhod, diplomatickým umem, vojenskými znalostmi, odvahou a osobní statečností, či zda se jednalo o pouhého kupce, dobrodruha nebo dokonce bojovníka či diplomata původně v Dagobertových službách. Každopádně právě on vzhledem k předpokládanému jádru Sámova kmenového svazu v Pomoraví položil základy dalšího politického a hospodářského vývoje, který odstartoval celý etatizační proces u naddunajských Slovanů a na počátku 9. století vedl ke vzniku jejich prvního skutečného státního útvaru – mojmírovské Moravy. Od Sámovy smrti muselo však k završení celého tohoto procesu uběhnout ještě zhruba sto padesát dlouhých let.

První průnik křesťanství

Bylo to **střední Podunají**, příslušející od počátku naší éry do rámce Římského impéria, kde se poprvé setkáváme v bezprostřední blízkosti našich zemí s křesťanstvím. Roku 15 př. n. l. obsadily římské legie pod velením nevlastních synů a zeťů císaře **Octaviana Augusta** (30 př. n. l. až 14 n. l.) Drusa a Tiberia po těžkých bojích Raetii (dnešní Vorarlbersko, východní

Švýcarsko, Bavorsko jižně od Dunaje, severní a jižní Tyrolsko) a Norické království (dnešní Východní Tyrolsko, Korutany, Salcbursko, Horní Rakousko a část Dolního Rakouska jižně od Dunaje až po hřbet Vídeňského lesa a severní i střední část Štýrska), jež až do doby císaře **Claudia** (41–54 n. l.) dále existovalo jako klientský, římskou mocí okupovaný stát a potom obdrželo status římské provincie podobně jako je již roku 10 n. l. dostala Pannonie – tehdy území mezi Dunajem na severu a východě, Drávou na jihu a východními svahy Vídeňského lesa (antický Mons Cetius, Wienerwald, Dolní Rakousy) na západě – dobytá **Tiberiem** několik let po obsazení Norického království.

Šíření křesťanství v jednotlivých provinciích Římského impéria i samotném centru vytvářelo předpoklady, že se s ním mohlo setkávat i obyvatelstvo v pohraničních územích barbarika severně a východně od Dunaje. Průnik křesťanství na území Pannonie a Norica však leží v naprostých temnotách a je spojován s křesťanskými legionáři ve vojscích **Marca Aurelia** (161–180 n. l.), kteří měli za markomanských válek někde na Slovensku vymodlit v roce 173 „zázračný déšť“ a tím zachránit obklíčené jednotky. Lze odůvodněně předpokládat, že první křesťané se za Alpy dostávají právě mezi legionáři, zejména těmi pocházejícími z východních provincií Impéria, a také s obchodníky. Podobně jako v jiných provinciích lze v Pannonii a Noricu postihnout stopy rozhodujícího střetnutí mezi římským státem a křesťanstvím, jež vrcholilo za **Diocletiana** (284–305 n. l.).

Právě tehdy masivní a plánované pronásledování křesťanů vedlo 4. května 304 k mučednické smrti přednosta kanceláře místodržícího Aquilina **Floriana**, později prohlášeného za svatého, kterého utopili v řece Enži u *Lauriaca* (nynější Lorch, Horní Rakousy). Mučednické smrti **sv. Victorina a Maximiliana** připomínané v legendách jsou historicky nedoložitelné. Od doby vlády **císaře Konstantina I. Velikého** (312–337) se stává podobně jako jinde křesťanská organizace v podunajských provinciích otevřenou a dokonce je budována se státní záštitou, zejména po **Ediktu milánském** z roku 313, kdy zde křesťanství postupně vytlačovalo původně uctívaná keltsko-illyrská božstva, kult Mithry i další náboženství. Existenci raně křesťanských obcí v podunajských provinciích nám dokládají nejen archeologicky odkryté sakrální objekty, ale i řada dalších předmětů hmotné kultury, jako byly lampy, náhrobní kameny apod. V prvních desetiletích 4. století n. l. musela již velká část obyvatel Norica a Pannonie vyznávat křesťanství a jenom v odlehlých alpských údolích nadále přežívaly staré pohanské kultury (paganismus).

Po **Valentinianově** smrti v roce 375 se sice ještě podařilo dozor na hranici udržet, ale znovu byl limes proražen roku 395 a roku 433 musela západorímská říše definitivně vyklidit a **postoupit Hunům** provincii *Pannonia prima*. Značná část románského obyvatelstva potom provincií opustila a nebo se jako v Noricu i západní části Pannonie stáhla do římských vojenských zařízení jako byla *Vindobona* a do měst. Po zhroutilí hunske moci obsadili se souhlasem Východořímské říše Pannonii **Gótové**. Severně od norické dunajské hranice se ve východním Waldviertelu a západní části Weinviertelu (Dolní Rakousy) usadil východogermánský **kmen ariánských Rugiů**, z nichž se stali římstí *foederati*. Také oni se snažili dostat po stažení římských jednotek pod svůj vliv značně bezbranné křesťanské obyvatelstvo na jih od dunajského břehu, což se jim také částečně zdařilo. Zmocnili se některých opevněných míst a měst ve východním Noricu a dochází zde k soužití germánských ariánů s **katolickými Romány** posílenými ještě příchodem dalších provincionálů ze západního Norica zpuštěného vpádem Herulů, Durynků a Alamanů. Ve druhé polovině 5. století se pokusil **Severin** († 482) pocházející z Itálie nebo severní Afriky ochránit bezbranné křesťany Pobřežního Norica (*Noricum ripense*) před ohrožením ze strany Rugiů, Alamanů, Durynků i Gótů a dát jim sociální i náboženskou péči. K hlavním Severinovým zásluhám bezesporu můžeme přičíst ochranění těžce zkoušených podunajských křesťanů před úplným zničením. **Odoaker** (433–493, místodržitel východořímského císaře na západě a král 476) po úspěšném státním převratu v roce 476, jenž znamenal konec Západorímské říše, a obraně středodunajské hranice, vydal nakonec roku 488 rozkaz k vyklizení románského Norica a ke stažení vojsk do Itálie. S nimi odešla i část obyvatel provincie a vzala sebou také Severinovy pozůstatky, jež našly v roce 488 konečný klid v *Lucullanu* u Neapole.

Lze předpokládat, že po zhroutilí římské moci ve středním Podunají u zbytků pannonského i norického románského obyvatelstva křesťanství ještě dále přežívalo. Biskupský chrám zasvěcený sv. Vavřinci (Laurentius) stával spolu s dalším kostelem v *Lauriacu* (Lorch, Horní Rakousy). Existence biskupství je zde dle zmínky o pontifikovi Constantinovi v **Eugippiově** (asi 460 až po 532/533) *Commematorium vitae sancti Severini* (Připomínka života svatého Severina) předpokládána nejpozději někdy v průběhu 5. století a mělo podléhat souhlasně s organizací civilní správy snad *Sirmiu* (dnes Srěmska Mitrovica, Srbsko), ale po jeho pádu v roce 441, ne-li snad již dříve, lze předpokládat církevní závislost *Noricum ripense* na Aquileji. V Podunají většinou nepřežily sakrální objekty konec 5. století.

Po roce 568 se potom **dominantní mocenskou silou v karpatské kotlině stává Avarský kaganát.**

Nemůžeme zde podrobně popisovat **počátky iroskotského mnišství**, jejich prvé křesťanské misie na kontinentu i **působení Anglosasů** a zájem obou „konkurečních“ skupin o pokřesťanštění Germanie, odehrávající se hlavně na půdě **Alamanie** a zejména u **Bajuwarů**. Alespoň stručně však musíme zmínit misii Amandovu spadající do tohoto nejstaršího období christianizace Bajuwarů a Alamanů a její možný dosah. Maastrichtský **biskup Amand** (kolem 600–676/684, biskup snad již 638, abdikoval kolem 650) je považován za apoštola Belgů, neboť jeho hlavní misijní činnost se soustřeďovala na území Flander a Belgie, kde zakládal kostely a kláštery. Někdy kolem roku 630 se měl Amand vypravit na misijní cestu, jejíž působiště je kladeno do Tyrolska a Korutan, ale vzhledem k faktu, že v řadě legend o tomto světcí je také připomínána jeho misijní činnost u Slovanů, uvažuje se kromě Karantánců i o možnosti jeho působení u podunajských Slovanů v Pannonii a dokonce také na území Sámova kmenového svazu. Vyskytly se dokonce názory, že Amand na své cestě do Karantánie a snad také Pannonie prošel územím Sámovy říše a mohl zde tudíž provádět christianizaci pouze s podporou jejího vládcce, dokonce pak musel odejít právě kvůli konfliktu mezi Sámem a Dagobertem I.

Možnost Amandova působení u podunajských Slovanů v Pannonii ovládané Avary je dosti málo pravděpodobná a také jeho činnost na území Sámova kmenového svazu nelze podložit žádnými konkrétními argumenty a tak zůstává pouhou hypotézou. Pozdější salcburský biskup a arcibiskup **Arno** (po 740–821, biskup 785, arcibiskup 798) přinesl jako bývalý opat kláštera Saint-Amand-les-Eaux v Elnonu od roku 782 (dép. Nord, Francie), kde světec zemřel a našel také místo posledního odpočinku, jeho kult i do Salcburku. Na druhé straně však máme doklady křesťanské symboliky i na různých kováních a litých garniturách z oblasti karpatské kotliny i jižního a jihozápadního Slovenska, zejména těch, které lze řadit v rámci jejich vývoje k mladším.

OSOBNÍ JMÉNA

- Á'iša 388, 395
Abbás ibn Abd al-Muttalib 434
Abbásovci 380, 408, 412, 417, 427, 428,
433–439, 446, 449, 465, 467, 468–471, 474
Abd al-Malik 221, 399, 408, 421, 424, 430,
432, 433, 458, 466, 467, 486, 503
Abd al-Muttalib 380
Abd ar-Rahmán ibn Mu'áwija 405,
408–410
Abd ar-Rahmán II. 410, 472
Abd ar-Rahmán III. 402, 412, 448, 468
Abd Šams 384
Abdalláh 411
Abraham z Tortosy 506
Abú 'Alí Ahmad ibn 'Umar ibn Rusta 214
Abú Abbás 386
Abú Abdalláh 418
Abú Bakr (Atík Ibn Uthmán) 381,
388–390, 396, 457, 458
Abú Dardá 381
Abú Džahl 384
Abú Hanífa 464
Abú Hurajra 497
Abú Karib 369, 383
Abú Lahab 382
Abú Músá al-Aš'arí 381
Abú Muslim 433, 434, 436, 453, 456, 464,
483, 496
Abú Nuwás 442
Abú Sufján 384–386
Abú Tálíb 381, 382
Abú-l-Abbás Abdalláh as-Saffáh 433, 439
Abú-l-Khattár 408
Adalbert, arcibiskup magdeburský 168, 250
Adam Brémský 110, 126, 156, 157
Adolf II. ze Schauenburgu 161
Aelius Gallus 343, 346
Afwan al-Awdí 368
Agatharchidés 324, 333, 337
Agathias 278, 282, 309, 310, 311
Aghlabovci 417–420
Agrippa, M. Vipsanius 343
Ahmad ibn Maslama 411
Achaimenovci 273
al-Achbár 366
Achila (Agila, Aquila) 403, 404
al-Achtal 221, 433
Akbar 348
Akim (patriarcha) 248
Alarich (I.) 358, 489
Alavivus 358
Alboin 43
Albrecht von Ballenstedt zvaný Medvěď
136, 137
Alciok (Alzek) 67
Alexandros Iannaios 340, 341
Alexander Severus 348, 354
Alexander Něvskij 260, 264
Alexandr Veliký 332, 338, 340, 398, 499, 511
Alfonso VI. 417
Alfred Veliký 89, 126, 164
Algemund 279, 280
Alí 381, 384, 388, 394–397, 400, 408, 418,
428
Alíjovci 438, 471
Alkuin z Yorku (Alcuin) 78
Almohádovci 417
Almoravidé 417
Almoš 179
Alobogotur 215
Alto 64
Álvaro z Córdoby 410, 415

Amalafriða 308
 Amalasuintha 33, 304
 Amalové (dynastie) 288
 Amandus 56
 Ammianus Marcellinus 339, 347, 355, 356, 361
 Amr ibn al-Ás 392
 Amr'il-Kajs 363
 Anagaios 282
 Anagastes 271, 276
 Anastasios I. 28, 287, 289–293, 295–297, 364, 368
 Anastasios II. 425
 Andreas (vévoda neapolský) 419
 Andrónikos Dúkas 428
 Androsthénés 338
 Angelár (Angelarios; žák Metodějův) 205
 Angelovci (dynastie) 219
 Anna Komnénéa 192, 248, 249, 251, 252, 254
 Antalík, D. 318
 Antara ibn Šaddad 367
 Antigonos 340
 Antiochos XII. Dionýsos 341
 Antonios 191
 Anzogolos (Anzogolos) 58
 Arbogast 499
 Ardaburius 362
 Ardarich 275
 Ardašír 273
 Aretas I. 340
 Aretas II. 340
 Aretas III. Filhellénos 341, 342
 Aretas IV. 343
 Arethas (Haríth) 370–372
 Archias 338
 Aristobúlos 341
 Aristotelés 451, 485, 500, 502, 504, 506, 510, 511
 Arkadios 272
 Arnefried 67
 Arno 56, 70, 78, 79
 Arnold 133
 Arnulf 85, 154, 166
 Aron, bojar 193, 217, 218
 Arpád 190, 191
 Arrianos 328, 338
 Artaban 273
 Artaxerxés I. 494
 Artemidóros 332
 al-Ás 385
 Asen I. 213, 219, 220
 Asenovci (dynastie) 220
 Asfár 448
 Askoum 303
 Aspar 288
 Asparuch 77, 195, 196, 206, 283
 Assarhaddon 317, 320
 Asterabádí, Sakábí 486
 al-Aš'arí 503
 Aššurbanipal 320, 321
 al-Atáhija 442
 Athum 189, 190
 At-Takafih 430
 Attila 27, 271, 274–276, 280, 281, 420
 Audoin 33, 34, 305, 308
 Augustus 53, 342, 343, 346, 500
 Aurelianus 351, 355
 Aurelius Victor, Sextus 353
 Bábak 427, 436, 443, 444
 Baian 40, 43, 45, 46, 48, 311
 Bajezid I. 289
 Balderich 72
 Bardas Fókas 249, 250
 Bardas Skleros 249, 250
 Barhebraeus 392
 Barmakovci 440
 Basileios I. 173, 181
 Basileios II. (Bulgaroktonos) 218, 219, 248, 249, 250, 251, 252
 Basklábíg, Basklábíč 135
 al-Battání 509
 Bayer, H. S. 236
 Bejček J. 482
 Béla II. Slepý 101, 181, 185
 Béla IV. 192
 Belisarios 25, 28, 33, 304, 310, 371
 Bencius 403
 Benedikt, sv. 420
 Berlekamp 147
 Bernard 130
 Bezprym 99, 100
 Billug 156

al-Birúní 509
 Bluss 158
 Bo(go)ris-Michael 181, 201–206, 209–211
 Bodin 184
 Boëthius 510
 Bogomil 217
 Bohuslav I. (Bogislaw) 141, 142
 Boleslav I. Chrabrý 86, 90, 92, 93, 95–101,
 104–106, 122, 132, 136, 254
 Boleslav II. Smělý 95, 101, 102, 105, 122,
 131, 140, 156, 255
 Boleslav III. Křivoústý 94, 97, 102, 140,
 141, 147
 Boliliut 136
 Bonifác, sv. 59–62, 65, 66, 70
 Boppo 165
 Boril (Asen), bulh. car 220
 Boris (bratr Svjatopolkův) 253
 Boris II. 216–218
 Borna 172
 Boruth 68
 Bořivoj I. 86, 165
 Bran 181, 183
 Branimír 174, 178
 Braslav 172
 Bravlin 235
 Břetislav I. 100–102, 109
 Budivoj (Butue, Buthue) 159
 al-Bucháří 453, 456, 457, 463, 464, 482,
 483, 490
 Bújovci 428, 449
 Bukna 191
 Bulču/Vulču 191
 Burckhardt, J. L. 340
 Burchard 60
 Burchard II. 125, 133
 Burian, Jan 354
 Bury, J. B. 426, 499
 Busr 393

 Cacatius (Kakastus, Gorazd) 67, 68
 Caesar 342, 343, 500
 Caligula 343, 501
 Caracalla 347
 Cassiodorus 13, 27, 278, 282, 295
 Celer 291
 Cibulka, J. 64, 65

 Cicero 488, 500, 501
 Cid (Rodrigo Díaz de Bivar) 414
 Claudius 54, 348, 501
 Columbanus Mladší 57
 Columbanus Starší 61, 66
 Constantinus Africanus 506
 Constantius II. 355, 356
 Cook, M. 491
 Corbinian (Corbinianus) 58, 59
 Cornelius Palma 346
 Ctibor 92
 Cucimír 181
 Cyrus (patriarcha) 392

 Čanada 189
 Časlav Klonimirovič 183, 215
 Čedrag 116, 152, 161
 Čeledrag 130
 Čestibor (Zistiboro) 165
 Čimislav (Cimusclo) 164

 Dagobert I. 51–53, 56, 67
 Damicu (patriarcha) 218
 Dante 507
 Dareios I. 329, 440
 Dareios II. 330
 Dareios III. 328
 David (bojar) 193, 217n
 Davomysl (Tabomuislo) 154
 Defoe, Daniel 507
 Demeter Zvonimír 178
 Démokritos 500
 Dengizich 271, 275–277, 281
 Denny, F. M. 470, 512
 Dervan 36, 51, 52, 163
 Desa 185
 Desiderus 73
 Desimír Moravský (*Margus*) 180, 200
 Dětmár (Thietmar) Merseburský 92, 98,
 99, 124, 125, 131, 154, 166
 Dětrich 100
 Dhú Nuwás, Júsuf 335, 376
 Digenis Akritas 428
 Dimin-Demmin 137, 141
 ad-Dináváří 510
 Diocletianus 54, 369, 422, 497, 503
 Diodóros Sicilský 339

- Diogenés 500, 511
 Dioskoridés 451
 Dir 235
 Ditseng-Cok 198
 Dobda (Tuti, Dub-da-Chrich, Graecus, Řek) 62
 Docleus 180
 Domagoj 173, 174
 Domitianus 347
 Doubravka (Dobra[va]) 95, 96, 109
 Dragomír 183, 197
 Dragovit (Dragowit) 123, 151
 Drahomíra 134
 Dražek (Thrasco dux Abodritorum) 151, 152, 161
 Drozdík, Ladislav 508
 Drusus 53, 343
 al-Du'alí 508
 Dukum 198
 Dulo (dynastie) 281
 Dumar (Dumarus Sclavus) 133
 Duraid ibn as-Simma 368
 Dvorník, F. 81
 Dyggve, E. 146, 147
 Dža'far 396
 al-Džajhání 232
 Džarír 433
 Džauhar 419
 Džubajr ibn al-Mu'tim 383
- Eberswindus 63
 Einhard 114, 123, 163
 Ekbert 154
 Ekkehard 122
 Elagabal 347
 Elemag 219
 Ellak 275
 Emmeramus (Jimram) 58
 Ennodius z Pavie 278, 282, 292, 295
 Enravota-Vojin 200
 Epifanos 345
 Eratostenés 332, 509
 Erhard 58
 Erich (Erik) 72, 76
 Erik Emund (Erich II. Emune) 147
 Eriugena, Jan Scotus 502
 Ermanarich 13, 239
- Ěrnach (Irnikh) 275, 276, 281
 Ernst 165
 Etgar 71
 Eudo 404, 405
 Eudoxos z Kyziku 335
 Eufemius 419
 Eugenios 499
 Eugippius 55
 Eulogius, sv. 410, 411, 415
 Eusebius 355
 Eustasius 63
 Eutharich 359
- al-Fárábí 485, 504, 510
 Farkač (kníže) 192
 Fátima 384, 408, 418
 Fátimovci 392, 396, 412, 418, 419, 421, 428, 447, 448, 467
 Fernando Gonzáles 412
 Ferulf 68
 Filin 218
 Filip (Filippos) Makedonský 500
 Flaviovci 347
 Flobrigis 58
 Flora (mučednice) 410, 411
 Florianus (sv. Florian) 54, 65
 Fókas 378
 Formosus z Porta 203
 Fótios 242, 246
 Fredegar 36, 48–52
 Friedrich II. 419, 506
 Friš, Oldřich 328
 Fritigern 358
- Gabriel (metropolita ochridský) 194
 Gainas 358
 Galénos 451, 485, 507
 Gallienus 350
 Gallus Anonymus 93, 139
 Gallus, sv. 57
 Garána 135
 Garibaldus II. 66
 Gasowski, J. 115, 129, 175, 235
 Gavra 219
 Gavril 183
 Gavril Radomír 218
 Geiserich 489

Gelov 191
 Georgios, arcibiskup 204
 German-Gavril, bulh. patriarcha 218
 Germanicus 343
 Germanus 302, 303, 306, 310, 311
 Gero I. 92, 122, 130, 131, 134, 135, 145, 154, 167
 Ghaznovci 435
 al-Ghazzálí 485, 503, 504, 512
 Gindibu 316
 Giorgi (Jiří) Sursubul 216
 Glad 189, 190
 Gleb (bratr Svjatopolkův) 253
 Gněvsa (Gneus) 157, 158
 Godelaib 151
 Godemír 176
 Godofrid (Gottfrid) 151, 152
 Gojník 181, 182
 Gorazd 85
 Gordianus 501
 Gordianus III. 353
 Gostomysl 153, 161, 235, 241
 Goterammus 79
 Gottšalk 158, 159, 162
 Gratianus 501
 Gregorios 393
 Gripa 304
 Grohmann, A. 324, 337
 Gylas/Geulas 191
 Gyula Menší (Minor Gyla) 191

 Habíb 393
 Hadrián I. 85, 385
 Hadrián II. 85
 Hadždžádž 400, 430, 467
 Haik 154
 al-Hajtham 507
 al-Hakam 409
 al-Hakam II. 412, 416
 al-Hamawí Jákút 509
 Hamdán Karmat 447
 Hamdánovci 448
 Harún ar-Rašíd 427, 439–442
 al-Hasan 428
 Hasan ibn Alí (místodržící Sicílie) 419
 Hasmóneovci 340, 341
 Hasan ibn Malík 429

 Hášimovci 380, 298
 Havlík, L. E. 39, 189
 Heddon (Eddo) 63
 Heinrik (Heinrich) 136
 Hekataios 329
 Helena, sv. 245, 501
 Helmold 126, 139, 145, 149, 150, 154, 158–160, 162
 Hensel, W. 143
 Hérakleios 170, 179, 301, 372, 385, 386, 390, 393, 489, 499
 Herbert z Remeše 506
 Hermanarik 201, 203
 Hermann Billung 130, 154, 156
 Herodes Antipas 343
 Herodes Veliký 343
 Herodias 343
 Hérodotos 282, 323, 324, 327–330, 344, 360, 375, 502
 Herrmann, J. 36, 119, 125
 Hicboklid (Hétzboklias) 215
 Hierón 338
 Hierotheus 191
 Hildigis 28, 34
 Hiltrud 62
 Himník (Hémnékos; bulharský vojevůdce) 215
 Hipolytus, sv. 64
 Hippatór 335
 Hippokratés 451, 507
 Hišám I. 409, 432, 467
 Hišám II. 413
 Hišám III. 413
 Hišám ibn Muhammad ibn Sá'ib al-Kalbí 365
 Hodo 92, 168
 Hoffmann, F. 104, 266
 Horatius 346
 Hormizdas (papež) 296
 Hrbek, Ivan 156, 275, 389, 394, 416, 456, 490, 491, 493, 495
 Hudžr 362, 377
 Husajn 400
 Hypatios 296
 Hyrkan II. 341

- Chaba (Schaba) 189
 Chadídža 381, 384
 Chalíd ibn Walíd 391
 Chan (dynastie) 273
 al-Chatíb 503
 al-Chwárizmí, Abú Abdalláh 506
 Chazael 317, 320
 Cheitmar (Cheitumar Chotimír) 68, 69, 72
 Chilbudius 303, 304
 Chilvud 227
 Chlodvík 295, 478, 489
 Chlothar II. 51
 Choriv 227
 Chrabr 206
 Chropovski, B. 120, 138, 162
 Chusrav I. Anúšírván 285, 297, 370–372
 Chvalimír 181
- Iata' (Wajte') 320
 Ibn al-Athír 402
 Ibn Arabí 486
 Ibn Bádža (Avempace) 416
 Ibn Bassám 448
 Ibn Búje, Ahmad Mu'izzadaula 449
 Ibn Bukht, Júsuf 408
 Ibn Fadlán 234
 Ibn Habib 408
 Ibn Hajján, Džabir 507
 Ibn Hanbal 464
 Ibn Hasan 401
 Ibn Hurdádbih 234
 Ibn Chaldún 365, 366, 385, 400–402, 441,
 447, 451, 452, 457, 463, 472, 473, 479,
 484, 486, 487, 490, 509–511
 Ibn Ishák, Hunajn 381, 443, 451, 452, 509
 Ibn Jak'úb, Ibrahim 92, 104, 143, 153, 155,
 451
 Ibn Kásim 448
 Ibn Ma'dí-Karib 364
 Ibn Muldžám as-Sárimí 397
 Ibn Rusta, Abú 'Alí Ahmad ibn 'Umar 234
 Ibn Rušd (Averroes) 416, 504, 507, 511
 Ibn Sálím 420
 Ibn Síná (Avicenna) 504, 507, 509, 511
 Ibn Tufajl 416
 Ibn Zuhr 507
 Ibrahim, chalífa 433
- Ibrahim al-Mahdí 433, 434
 Idrísovci 417, 421, 435, 439
 al-Ifríkí al-Chatíb 508
 Igor (Ingvar) 242, 244, 245
 Ichšídovci 418
 Ildico 275
 Ilja Muromec 268
 Iljk 174
 Illarion (Hilarion, Illarion) 254, 268
 Illus 292
 Ingo 71
 Ióánnés I. Tzimiskés 192, 217, 247, 249
 Ióánnés Kurkuas 244
 Ióánnés Malalas 303
 Ióánnés z Antiochie 278
 Iovianus 501
 Irena 427
 Isaak II. Angelos 219
 Isbul (*kavkan*) 193, 200
 Iulianus Apostata 356, 501
 Iuliové 500
 Iustinianus I. 33, 34, 40, 42, 43, 285, 292,
 293, 297–299, 301–311, 348, 364,
 369–372, 400, 422
 Iustinianus II. 196, 221, 424, 430
 Iustinos I. 285, 293, 297, 302, 368
 Iustinos II. 42, 43, 311
 Ivac 219
 Ivan Asen II. 220
 Ivan II. Veliký 264
 Ivan IV. Vasiljevič zvaný Hrozný 264
 Ivan Vladislav 218
 Izady, Mehrdad 449
 Izjaslav Jaroslavič 102, 255
 Izjaslav Polockij 252
 Izzion 58
- Ja'kúb ibn Lajth 443
 al-Ja'kubí 510
 Jahjá ibn Jahjá 410
 Jakub 178
 Jan Exarcha 206, 211
 Jan VIII. 85, 174, 181, 204, 420
 Jan XV. 96
 Jan z Marienburgu 125
 Jan z Damašku 498
 Jan Zlatoustý, sv. 358

Jaromar I. (Jaromír I.) 148
 Jaromír (Přemyslovec) 97
 Jaromír-Gebhart 122
 Jaropolk 247
 Jaroslav Moudrý 99, 101, 102, 252–255,
 257, 260
 Jati'a (královna) 317
 Jaxa 137
 Jazdkart III. 391
 Jazíd I. 398, 400, 421, 429
 Jazíd II. 432, 432, 498
 Jazíd III. 433
 Jelena 179
 Jie-lü 286
 Jindřich (Heinrik von Alt-Lübeck, Henryk)
 133, 147, 153, 159, 160–162
 Jindřich Bavorský 156
 Jindřich I. Babenberský 98, 122, 123
 Jindřich I. Ptáčník 122, 130, 131, 132, 134,
 135, 154, 166
 Jindřich II. (XII.) Lev 142, 148, 160, 161
 Jindřich II. Bavorský 95, 97–99, 122
 Jindřich II. 132, 136
 Jindřich III. 100, 101, 132
 Jindřich IV. 101, 102, 122, 133, 254, 256
 Jindřich z Badwide 161
 Jindřich Zdik 137
 Jireček, Konstantin 207
 Jiří, sv. 107
 Johannes Kumský 215
 Jordanes 13, 20, 21, 25, 27, 96, 239, 275,
 278, 295, 303
 Josef (arcibiskup bulharský) 204
 Josephus Flavius 339, 341, 344
 Julia Soemias 348
 Júsuf 519

 Kadlubek, V. 90
 Kadolach 72
 Kaduša 189
 Kachtan ibn Šabíb 434
 Kakko 66
 Kalan 188
 al-Kalkašandí 378
 Kallinikos 424
 Kalojan (Ivan) Asen 220
 Kambýses 323
 Karachánovci 435
 Kardam 196
 Karel Martell 58, 60–62, 123, 405
 Karel Veliký 44, 46, 65, 69, 72–80, 82, 114,
 116, 123, 150, 151, 163, 164, 173, 188,
 196, 197, 405, 409, 440, 490, 505
 Karib'il Watar II. 331
 Karlomann 59–62, 76, 78, 165, 173
 Karlovci 405
 Kavád I. 290, 370, 436
 Kazimír I. Obnovitel 100, 101, 106, 141
 Kean 188
 Keiserová, H. 324–326
 al-Kindí 319, 510
 Kizo 136
 Klaudius Ptolemaios 13, 20, 87
 Klengel, H. 353
 Kleopatra VII. 342, 343
 Kliment Veliký (Ochridský) 194, 205
 Klonimír 183
 Knin (Knénos) 215
 Knut (Knud) 160, 161
 Knut IV. 138
 Knut Laward (Chlebodárce) 161
 Kocel 84, 173
 Koloman 179
 Konrád I. 135
 Konrád II. 99, 100, 132, 159
 Konstans 393
 Konstantin I. Veliký 54, 55, 354, 355, 422,
 501, 502
 Konstantin IV. 195, 424
 Konstantin VII. Porfyrogennétos 89, 92,
 163, 168, 170, 171, 178–181, 214, 229, 245
 Konstantin, sv. 82, 84, 201, 206, 242, 251
 Konstantin Přeslavský (biskup) 202, 206
 Konstantin Tich 220
 Koperník, Mikuláš 507, 509
 Kosmas 126
 Kozma (Kosmas) 217
 Krajna 181
 Krak 90
 Krakra 219
 Krešimír III. 176
 Krešimír Suroň 176
 Kristus 348, 354, 382, 388, 396, 423, 489,
 491, 492, 494, 495, 497, 498, 501, 502

- Kroisos 323
 Kropáček, Luboš 491, 495, 507, 510
 Krum 188, 196–198, 206, 209
 Kruto (Cruto) 159, 162
 Kuber 195
 Kulan 188
 Küng, Hans 491
 Kurajšovci 384, 386
 Kuvrat/Kubrat 195, 283
 Kyj 227
 Kýros II. Veliký 323
- La Fontaine, Jean de 507
 Labuda, G. 95
 Lactantius 329
 Ladislav I. Svatý 179
 Ladislav-Vladislav 172
 Lamissius 280
 Latinus 69
 Laurentius (sv. Vavřinec) 55
 Lawrence, T. E. 491
 Lazar I. 187
 Leciejewicz, L. 88, 112, 117, 126, 127, 144, 149, 160
 Legrand 327, 329
 León I. 271, 276, 287, 288, 363
 León III. Isaurský 426, 498, 499
 León IV. Moudrý 213, 247
 León VI. Moudrý 246
 Leontij 215
 Leóntios 424
 Lepidus, M. Aemilius 342
 Lewis, Bernard 468
 Litovoj 192
 Liutpirc 65
 Liutprand 189, 405
 Ljub 130
 Ljudevit 172, 179
 Locke, John 507
 Lothar I. 173
 Lothar III. von Supplinburg 133, 147, 161
 Lowmianski, H. 238, 239
 Lucius Verus 348
 Ludvík I. Pobožný 77, 116, 128, 152, 164, 188, 233, 419, 420, 427
 Ludvík (II.) Němec 81, 84, 152, 153, 165, 173, 201
- Luka Šidjata 262
 Lúkios 357
 Lunija, B. N. 328
 Lupus 68
 Lybedř 227
- Madalbert 215
 Madalhoh 69
 al-Madžúsi 507
 al-Mahdí 215, 409, 436, 439, 440, 486
 Mahfúz, Nagíb 389
 Machzúmovci 384
 Maioranus 68
 Majsúra 398
 Mal 244
 Malamir 200, 201, 210
 Malchos I. 342, 343
 Malchos II. 344
 Málík ibn Anas 464
 al-Mamún 436, 442, 443
 Mání 440, 492
 al-Mansúr Abú Dža'far (chalífa) 439, 470, 511
 al-Mansúr (Muhammad ibn Abú Ámir, Almanzor) 412, 413, 417, 437, 457, 504
 Manuel I. 185
 Marcellinus Comes 28, 291, 292, 296
 Marcus Antonius 342, 343
 Marcus Aurelius 54, 348
 Marduk-apal-idinna 317
 Marinus 296
 Markianos 275, 362
 Marmain 215
 Martin, sv. 28, 78
 Marwán I. 429, 430
 Marwán II. 417, 433
 al-Mas'údí, Abdalláh ibn 135, 167, 234, 235, 340, 363, 366, 381, 383, 396, 402, 429, 445, 448, 451, 451, 482, 484, 489, 498–502
 Maslama 425
 Matasuintha 302
 Mauricius 122, 304, 378
 Mavia 357
 Maxentius 501
 Maximinus Thrax 501
 Maxmilianus 54

- Mečislav (Maslav, Mojslav) 100, 101
 Meginfridus 78
 Meinfrid 136
 Melito-Miliduch 164
 Menander Protector 278, 282, 285, 310
 Mendel, Miloš 490
 Menumorout 190
 Merenptah 323
 Merjanové 243
 Merovejci 294
 Měšek I. (Miscica Rex) 90–96, 98, 104,
 109, 131, 156
 Měšek II. 98–100, 102, 108, 122, 132
 Methodios (patriarcha) 201
 Metoděj, arcibiskup pannonsko-(moravský)
 82, 84–86, 89, 181, 194, 201, 205, 242, 251
 Midrárovci 421
 Mihajlo 184, 185
 Michael III. 202, 242
 Michael III. Šišman 187
 Michael Psellos 282
 Michal (syn cara Simeona) 216
 Michal Krešimír II. 176
 Michal Vyševič 89
 Michal 64, 182
 Mikuláš I. 203, 204
 Milegast 130
 Miroslav 176
 Modestus 68, 69
 Mojmir I. 81, 84
 Mojmir II. 190
 Mojsej 193, 217, 218
 Morout 190
 Moscati, S. 478
 Moses Horenaci 279
 Mósés 357, 361
 Mstislav (Mistizlavus, Missizla) 99, 156,
 157, 161
 Mstislav Vladimirovič Veliký 254, 256
 Mstislav-Konstantin Tmutarakaňský 253,
 260
 Mstivoj Obodritský 156, 161
 Mu'áwija ibn Abú Sufján 348, 391, 393,
 394, 396, 398, 401, 421, 422–424, 428, 429
 Mu'áwija II. 429
 Mu'nis 448
 al-Mu'tadid 444, 446
 al-Mu'tasim 427, 443, 444
 al-Mu'tazz, Abdalláh ibn 445, 447
 Mudiuch 274
 Muhammad (Prorok) 315, 372–378,
 380–392, 394–396, 400, 408, 410, 433,
 440, 445, 452, 453, 456–458, 460–465,
 467, 478–480, 487, 488, 490–499, 507,
 509
 Muhammad al-Amín 442
 Muhammad al-Káhir-billáh 448
 Muhammad I. 411
 Muhammad ibn Abdalláh 435
 al-Muhásibi 485
 al-Muhtadí 446
 Muchtár ibn Abú Ubajd 430
 al-Mukaffa, Abdalláh ibn 437, 507, 508
 Mukanná (Hásim ibn Hakím) 436
 Muktadir 447
 al-Mundhir (Alamundar) 361, 370–372,
 411
 Mundo 295, 303, 304
 al-Muntasir 445
 Munusa 404
 Músá (Ismá'íl) 396
 Músá al-Hádi 440
 Músá ibn Nusajr 401, 403, 404
 Musil, Alois 321, 326, 334, 491
 al-Musta'in 445
 al-Mustakfi 449
 al-Mutawakkil 444
 al-Mutí 449
 Mutimír 174, 181, 182
 al-Muttaki 449
 al-Muwafakk 446
 Myslav (Mislav), Mstivoj (Mystiwoi) 156,
 157, 173, 174
 Myšlidrag (Mizzidrog) 157
 Nakon (Nákuna) 154, 155, 156, 161
 Narámsin 315
 Narses 298, 305, 307
 Násir ibn Chusrau 447
 Nasr 410
 Naufal (rod) 383
 Naum 205n
 Nemanjičové (dynastie) 194
 Németh, J. 280

Nero 501
 Nestorica 219
 Nestorios (letopisec) 38, 39, 87, 226, 227,
 229, 230, 237, 238, 248, 258, 362
 Niederle, L. 16, 87
 Nikéforos I. 196, 207, 209, 427
 Nikéforos II. Fokas 216
 Nikéforos Patriarcha 424
 Niklot 133, 147, 161, 162
 Nikon 238
 Nilus 362
 Notker 77
 Nováková, Nea 315, 318, 326, 334, 338
 Nu'mán ibn Mundhir 363

 Obodas I. 341
 Obodas III. 343
 Octavianus viz Augustus
 Oda 96, 96
 Odaenathus 350, 351
 Odilo 59, 61, 62, 64
 Odoaker 55, 288, 294, 295
 Oldřich 97
 Oleg 239, 242–245, 247
 Olga 245, 246
 Oliverius, Jaroslav 335, 508
 Omortag 198, 200, 201, 207, 209, 210
 Ónegavon 200
 Onodrag (Anatrog) 157, 158
 Oppas 403, 404
 Ordoño III. 412
 Ordulf 159
 Ormizd 356
 Orosius, Paulus 354, 355
 Osbald 72
 Ota I. Veliký 72, 92, 99, 100, 166, 122, 131,
 132, 134, 135, 145, 154, 166, 246
 Ota II. 92, 95, 131, 420
 Ota III. 95, 97–99, 132, 136
 Oto I. Svatý 141

 Pacatus 357
 Pantelejmon (Pantaleon), sv. 213
 Pasagnathus 391
 Paulin II. 78
 Pauliny, Ján 442

 Paulus Diaconus 67, 279–281
 Pavel z Populonie 203
 Pavel, sv. 183, 343, 345, 495
 Pelago (Pelayo) 405
 Péróz 290
 Petr (syn Simeonův) 173, 193, 216, 217
 Petr a Pavel, sv. 184
 Petr Asen (Asen I.) 213, 219
 Petr Deljan 184
 Petr Gojnikovič 182, 183
 Petr I. Alexejevič Veliký 264
 Petr II. 179, 219, 220
 Petr Krešimír IV. 176, 177
 Petr Slavac 177, 178
 Petr z Cluny 498
 Petr, sv. 63, 64, 68, 70, 99, 109, 178, 203,
 204, 501
 Petráček, Karel 367
 Petros I. 361
 Philippus Arabs 352–354, 501
 Piast 91, 93
 Pippin I. 62
 Pippin III. Mladší (Krátký) 60–62, 68,
 76–79, 405
 Pirenne, Henri 315
 Pirmín 63
 Pitzia 295
 Platón 510, 511
 Plinius Starší 13, 20, 332, 334
 Plútarchos 328, 339
 Podosakis 356
 Pompeius, Gnaeus 338, 342, 347, 501
 Popel 93, 108
 Poppe, A. 251
 Porga 170
 Prebislav-Henrik 136, 137
 Presijan 180, 193, 200
 Pribina 84
 Pribislav 71, 79
 Pribygněv 158
 Pribyslav 161, 162, 182, 183
 Priskos z Pania 277
 Pritschard 319
 Probus 355
 Procházka, A. B. 486
 Prochor 89

- Prokopios z Kaisareie 21, 25, 28, 34, 278,
 281, 292–294, 297, 302–304, 307, 348,
 369, 370, 372
 Prokuj 98
 Prokulf (Proculf) 87
 Prosigoj 180
 Prove 161
 Přemysl 91
 Pseudo-Maurikios 21, 22
 Pseudo-Zacharias 239
 Ptolemaios, Klaudios 347, 509
 Ptolemaiovcí 338, 340, 341, 343, 351, 412
 Pythagoras 500

 Quirin, sv. 64

 Rabb'íl II. 346
 Rabí'a al-Adawíja 485
 Rabilos II. 344
 Radelchis 419
 ar-Rádí 449
 Radim (Gaudentius) 97
 Radimič 242, 243, 248
 Radivoj z Prěslavi 200
 Radoslav 180, 183
 Radulf 53
 ar-Rahmán, Habíb 417
 Ramiro III. 413
 Ratbíd, Ratbod 136
 Rathar 58
 Ratchis 66
 Ratibír, Ratimír 135
 Ratibor I. 137, 141, 158
 Ratimír 172
 Ratolf 165
 ar-Rázi (Rhazes) 507
 Reginhar 81
 Risiulf 28
 Roderich 402–405
 Rogerson, B. 377
 Roman I. Lakapenos 214, 215
 Roman, bratr cara Borise II. 218
 Romanos I. Lakapenos 244
 Rosén, H. B. 324, 327
 Rostislav I. 84, 201, 203, 245, 251
 Ruas 361

 Rúmí, Džaláluddín 482
 Ruppert 58, 59, 63, 73
 Rurik 235, 240–242
 Rurikovci 256
 Rusin 178
 Rustámovci 421

 Řehoř III. 58, 59
 Řehoř VII. 101, 178
 Řehoř z Toursu 478

 Sabbatius, Petrus viz Iustinianus I.
 Sabinianus 295
 Sadžáh 389
 Saffárovcí 435, 443
 Saladar 189
 Salan 188–190
 Salmanassar III. 316
 Salomé 343
 Sámánovci 435, 443
 Samh 405
 Sámó 38, 48–53, 56, 67, 163
 Samuil 176, 183, 193, 194, 217, 218, 249
 Sandilch 307, 308, 310, 311
 Sancho 412
 Sapor 422
 Sargon II. 316, 317
 Sarosius 285
 Sasánovci 348, 362, 371, 391, 443, 449, 465
 Satz (kníže) 192
 Sáva, sv. 186
 Savolus 58
 Saxo Grammaticus 137, 145, 146, 158
 Scaurus, M. Aemilius 342
 Sebastian ze Salamanky 403
 Sederich 156, 157
 Sedov, V. V. 248
 Seleukovci 339–341, 450
 Semel 164
 Seneslav 192
 Sergios (biskup) 204
 Sergius 309
 Servius Tullius 500
 Sesthlav, kníže 192
 Setěch 102
 Severinus (sv. Severin) 55

- Severovci 347, 501
 Scheck, R. F. 344
 Schuchhardt, C. 125, 146
 Schulze, H. K. 83
 Siconulf ze Salerna 419
 Sidonius 61, 62, 65
 Siegfried z Walbecku 99
 Sigibert I. 40
 Sikard 419
 Simeon Veliký 183, 189, 193, 194, 206, 207,
 211, 213–216, 220
 Simeon, sv. 186
 Sinacherib 317
 Sineus 235
 Sinor, Denis 283
 Sisebert 403
 Sivin 213
 Skylakos 329
 Slavomír 152, 161
 Slavun 196
 Sókratés 500, 511
 Sózomenos 322, 357, 358, 360, 361, 376,
 376
 Spytihněv I. 86
 Statius 328
 Stoigněv (Stojgněv) 154, 161
 Stojmír (Ztoimar) 71, 181
 Strabón 326, 327, 329, 332, 333, 338, 342,
 346
 Strojimír Časlav 183
 Sturluson, Snorri 375
 Sturmí 60
 Suidas 344
 Sulajmán 425, 431
 Svatopluk I. 61, 82, 84–86, 89, 91, 140,
 160, 161, 165, 166, 182, 189, 190, 190,
 203, 205, 214
 Svend I. Gabelbart 145
 Svend II. Estridsen 156
 Svetoslav 176
 Svinike 161
 Svjatopolk Vladimírovič Okajannyj
 (Prokletý) 99, 252, 253
 Svjatoslav Igorovič (ruský velkokníže)
 102, 217, 218, 245–247, 249, 255
 Symeón Stylités, sv. 362, 363, 372
 aš-Šáfi‘í 464
 Šahíd, Irfan 357–359
 Šakía 408
 Šamaš-šuma-ukín 320
 Šamir Juhariš 335
 Šamsi 316, 317
 aš-Šanfará 367
 Šápúr II. 356
 Šček 227
 Škorpil, Karel 207
 Štěpán I. 176, 188, 191
 Štěpán II. 62, 176, 186
 Štěpán Dragutin 186
 Štěpán Držislav 176
 Štěpán Nemanja 185, 186
 Štěpán Radoslav 186
 Štěpán Uroš I. 186
 Štěpán Uroš III. Dečanski 186, 187
 Štěpán (Uroš II.) Milutin 186
 Štěpán Uroš IV. 187
 Štěpán Uroš V. 187
 Štěpán V. (papež) 85
 Štěpán Vladislav 186
 Štěpán Vojislav 184, 185
 Štěpán 181, 189
 at-Tabarí 375, 510
 Tabu‘a 317
 Tacitus 13, 343, 348, 501
 Táhirovcí 435, 442, 443
 Tárík 401, 403
 Taso 66
 Tassilo III. 62, 64, 65, 68–70, 73–75
 Tauer, Felix 440, 442, 456, 466, 478, 483,
 485, 500
 Teja 298
 Teodor, sv. 213
 Termaču 191
 Tervel (chán Bulharů) 196
 Tetislav (Tetzlaw, Česlav) 148
 Thakulf 165
 Theoderich (Theodorik, Deodorik) 72, 79
 Theoderich Strabón 288
 Theoderich Veliký 33, 272, 272, 288,
 294–296, 302–304, 359
 Theodo 57, 58, 60, 74

Theodor Sigríc 215
 Theodórétos 322, 360, 492
 Theodorik 136
 Theodosios Veliký 272, 349, 354, 357, 358,
 361, 497, 499, 501
 Theodosios II. 27, 290, 293, 361, 362
 Theodosios III. 425, 426
 Theodosios, biskup 174
 Theofanés 498
 Theofanés Homologétoš (Confessor) 221
 Theofil II. 233
 Theofilos 427
 Theofrastos 332, 338, 375
 Theofylaktos Simokatta 42, 191, 217
 Theophano 131
 Theudebert I. 34
 Thietmar 168
 Thiudimer 288
 Thomas 171
 Thorismund 34, 306, 307
 Thrasarich 295
 Tiberius Konstantin 372
 Tiberius 53, 54, 343, 501
 Tiglatpilešar III. 316, 331
 Tichomirov, M. N. 238
 Tímúr Lenk 289
 at-Tirmidhí 477, 483, 496, 502
 Titus 344, 501
 Todor Asén (Petr II.) 219
 Tomáš Akvinský 504
 Tomáš Slovan 198
 Tomislav 174, 175, 176
 Totila 298, 305
 Traianus 338, 346, 354, 501
 Triglav 140, 149
 Trpimír 173, 174, 176
 Trubačov, O. N. 17
 Truvor 235
 Třeštík, D. 32, 81, 86
 Tudun 78
 Tugumír 134
 Tuhutum 191
 Tullus Hostilius 500
 Tuluin 295
 Túlún 418
 Túlúnovci 418, 469
 Tunglo 164
 Turcan, R. 327
 Turek, R. 86
 Turxath 285
 Ubajdalláh 418
 Udo 136
 Umajjovci 380, 395, 397–400, 408, 417, 421,
 422, 426, 428, 429, 439, 449, 465, 467, 474
 Umar (I.) 348, 383, 390, 391, 394, 398, 429,
 432, 457, 458, 465, 511
 Umar II. 431, 432, 489
 Umar ibn Hafšún 411, 412
 Unger 96
 Unguimer 71
 Uroš II. 185
 Uthmán 391, 394–396, 429, 457
 Uto 157, 158
 al-Utruš 448
 Václav 134, 135
 Vadim Statečný 235, 241
 Valens 357, 501
 Valentinianus 55, 393
 Valluk 51
 Vartislav I. (Wartislaw) 142, 161
 Varus, P. Quinctilius 343
 Vespasianus 344
 Vican (Vlčan?) 150
 Victorianus 54
 Virgil, sv. 60–65, 68–70, 73
 Vít, sv. 106
 Vitalianus 289, 295, 296
 Vitalis 58
 Vitalius 305
 Vitigis 304
 Vitislav III. (Wizlavs) 148
 Vivilo 58, 59
 Vladimír 247–250, 251, 252, 253, 256, 257,
 260
 Vladimír Dobryňa 248
 Vladimír II. Vsevolodovič Monomach 254,
 256, 268
 Vladimír Jaroslavič 261
 Vladimír, syn Bo(go)rise-Michaela 181,
 183, 211

Vladislav Hermann 102, 108
 Vladislav II. 102
 Vlastimír 180, 181
 Vojnomír 172
 Vojtěch, Sv. (Adalbert) 97, 100, 108, 141
 Vonomír (Wonomir) 72, 76
 Voyta 189
 Vratislav II. 101, 102, 178
 Vseslav Brjačislavič 255
 Vsevolod Jaroslavič 255
 Vukan 185
 Vulfila 361
 Vyšeslav 173, 180
 Vyševič 182

 Wabu 320
 Wacho 28
 Waldemar I. Veliký 148
 al-Walíd 349, 385, 386, 399, 422, 431
 al-Walíd II. 432
 Wallucus 67
 Waltung 69, 70
 Wanda 90
 Waraka ibn Naufal 376, 381, 383
 Warmann 69
 Wásil ibn Atá 502
 al-Wáthik 444
 Widukind 92, 134, 154, 166, 167
 Wiching 85, 89
 Wichmann 92, 131, 154, 156
 Wikterp 58
 Willibald 59
 Witikind 136
 Witiza 403
 Wonomir (Wonomir) 72

 Xenofón 323, 511
 Xerxés 330

 Zabergan 309, 311
 Zabibé 316
 Zachariáš, papež 62, 68
 Zacharias 183
 Zajd ibn Amr 376
 Zajd ibn Thábit 390
 Zajd 396
 az-Zamachšari Džar Alláh 508
 Zarífm 364
 Zbygniew (Zbyhněv) 102, 108
 Zdeslav 174
 Zemikas (Cemikas) 71
 Zemožil (Zemuzil) 101, 140
 Zenob 227
 Zénobia 351, 355
 Zénón 272, 287, 289, 290, 292, 364
 Zijád 429
 Zírijovci 421
 Zóé 214
 Zókomos 358, 361
 Zoltán-Zulta 191
 Zósimos 354
 Zuard-Zoard (Svorad) 189
 Zubajda 441
 az-Zubajr, Abdalláh ibn 400, 429
 Zuhajr 368
 Zuhrovci 380, 383
 Zulta 190
 Želibor 156, 157

KMENY, NÁRODY

- Abs 367
Akatzirové (Hunové-A.) 274, 277, 278, 279
Alanové 272, 279, 285
Albanové 391
Altziagirové 278, 281
Amalové 302
Anglané 237, 238
Antové 223, 235, 302
Arabové 196, 221, 242, 272, 312 *passim*
Arabové-Scenité 363
Aramejci 349, 350, 437
Árjové 328
Arméni 351, 355
Assanité 356
Asyrané 317, 320, 321, 323, 327, 331
Athtar-samainové 326
Aus 383
Avaři 192, 195, 221, 236, 278, 280, 282, 286,
287, 294, 311
- Baltové 232
Banú Asad 365
Banú Džušam 368
Banú Hilál 421
Banú Kurajza 385
Baskové 402, 403, 409
Bělorusové 232, 269
Benátčané 476
Berbeři (Maurové) 401, 403, 405, 408, 409,
413–415, 417, 432, 437, 471
Blemmyové 355, 369
Bulhaři 193–220, 234, 236, 240, 246, 247,
248, 250, 278–283, 292, 424, 426, 428,
476
Burgundové 501
Bužané – Volyňané 227
- Čiňané 439
Čudové (Čud) 235, 243
- Dhú-l-Kilá 374
Dragovičové 195
Dregoviči 229
Drevljané 226, 227, 229, 232, 242, 244, 247
Dulěbi 227, 229, 243
Džuraš 374
Džürčenové 286
- Edómité 324
Egyptřané 323
Estové 247, 253
Etiopané 377, 378, 381
- Frankové 197, 198, 201, 235, 294n 305, 355,
358, 398, 402, 403, 405, 411, 412, 453, 475
- Galicijci 402, 412
Gepidové 192, 275, 294, 295, 304–309
Germáni 274, 280, 290, 355, 358, 359, 372,
376, 402, 422, 423, 453, 487
Gétové 296
Ghassánovci 314, 358, 363–365, 376, 380
Ghatafánovci 368
Gótové 238, 239, 276, 287, 288, 292, 293,
298, 357, 358, 402
Gótové greutungští 272
Gótové malí 361
Gótové tervingští 272
Gótové-Tetraité 307
- Habašát 335
Haličané 237
Hawázimovci 387

- Hefthalité (Hephthalité), Hunové Hefthalité 274, 285–287, 290, 291, 298, 371
- Herulové 306
- Himjarci 334, 335, 365
- Homerité 301
- Hudhajl, Hudhajlovci 365, 374
- Hunové 271–282, 289, 290, 294, 303, 307, 356, 361, 487
- Hunové-Kidarité 274
- Hunugurové viz Onogurové
- Charvaté Bílí 229
- Chazaři 227, 230, 232–235, 241, 242, 246, 391, 427, 442, 476
- Chazradž 383
- Chetitě 328
- Chorvaté 227, 243, 253
- Chuzá 'a 365
- Indové 301
- Íránci 435, 437
- Isamejci 321, 326
- Isaurové 287, 288
- Izmaelitě (Arabové) 360
- Jatvěhové 248
- Jemenci 408
- Joktanité 322
- Kahtánovci 429
- Kajsovcí 429, 433
- Kalbovcí 318, 365, 374, 408, 429, 433
- Karpové 354
- Kedarité 321, 322
- Keturité 322
- Kimmeriové 282
- Kinána 365, 385, 508
- Kindovci, Kinda 362, 364, 376, 377
- Kitanové (Čchitanové) 286
- Koptové 381, 437
- Korčak 232
- Kozari viz Chazaři
- Kriviči 227, 229, 231, 232, 235, 240, 242–244, 247, 253, 263
- Kumáni 220, 236
- Kurajšovci 365
- Kurdové 449
- Kutrigurové 236, 278, 281, 282, 283, 307–311
- Lachmovci 314, 315, 361–365, 272, 376, 380
- Langobardi 235, 279, 280, 301, 305, 306, 308, 309, 402, 412
- Lendzané 229
- Lihjánci 314, 318, 334, 338, 374
- Lucerové 366
- Lučané 229
- Maďaři 192, 213, 214, 216, 236
- Madhhidž 374
- Midjánci 322, 497
- Massagetové 282, 294
- Maurové 369
- Médové 346
- Merja 230, 235
- Minejci 316, 332
- Mišnu (Isamejci) 322
- Moravané 198, 214
- Mordva 230, 231
- Muroma 231
- Nabaité 321
- Nabatejci 314, 319–321, 324, 326, 327, 338–346, 369, 374, 498
- Normané 237, 238, 240, 419, 420, 476
- Obodrité 38, 110, 114, 116–118, 123, 127, 128, 130–134, 145, 147, 150–159, 161, 162
- Ogurové 277
- Onogurové 195, 277, 278, 279, 282, 283, 285
- Ostrogóti 195, 239, 288, 292, 294, 295, 297, 298, 304, 307, 359, 369–371, 413
- Parthové 334, 342
- Pečeněgové 213, 216, 217, 226, 230, 236, 244, 247, 251, 253
- Peršané 221, 323, 327, 329, 335, 336, 353, 355, 356, 358, 361, 363–365, 369–373, 378–381, 390–392, 437, 439, 466
- Polané 87–93, 103, 106, 108, 111, 226

- Poljané 227, 229, 232, 233, 239, 242–244
 Poločané 227, 229
 Polovci 226, 236, 255, 256
 Prabulhaři 194–197, 201, 278, 279, 283,
 288, 290, 291, 293, 303, 305
 Radimiči 227, 229, 232, 253
 Ramnové 366
 Rosomané 239
 Rugiové 362
 Rumuni 205
 Rusové 205, 227, 229, 233, 234, 241, 244,
 246, 250, 476
 Řekové 236, 260, 327, 381, 442, 499, 500, 511
 Římané 334, 339, 342, 343, 346, 349, 355,
 356, 363, 364, 372, 373, 376, 430, 474,
 500, 505
 Sabejci 315, 316, 322, 330–333, 346, 442
 Sabirové 277, 278, 281, 282, 283, 285, 303
 Safatejci 314, 321, 338
 Salfhidovci 358
 Samaritáni 309
 Saraceni, Sarakénoi (Arabové) 346, 347,
 351, 360
 Saragurové 277, 279, 282
 Sarmati 274
 Sasové 490
 Severjané 195, 196, 226, 227, 229, 232, 233,
 239, 242, 243, 260
 Skandinávci 232, 236, 237, 241
 Skythové 274, 291, 327
 Slované do 269 passim, 274, 296, 303, 305,
 306, 308, 402, 444, 471
 Slované bulharští 211
 Slované východní 224, 252, 269
 Srbové 205
 Svěbové 402
 Syřané 381, 471
 Šasu 322, 323
 Švédové 233, 237, 238, 260
 Taghlíb 367, 376
 Tajjovci 377
 Tamín 389
 Tataři 236, 256, 264, 268
 Thakíf 365, 385, 387
 Thamúdejci 314, 318, 321, 338, 374, 374,
 497
 Thanúkídojci 357
 Tiverci 227, 229, 243–245
 Turci 207, 235, 285, 437, 445, 449, 471, 474,
 491
 Turci, osmanští 220
 Turkité 285, 287
 Tzanové 309
 Ugrofinové 232, 241
 Uliči 227, 229, 243, 245
 Unigurové viz Onogurové
 Urogové 277
 Utigurové 236, 278, 281, 282, 307–311
 Vandalové 297, 298, 304, 369, 402, 410,
 413, 423
 Varjagové 235, 237–244, 247, 251, 260
 Varozi 237
 Ves 230, 231
 Vikingové 241
 Vizigóti 295, 357, 358, 400–405, 411, 413,
 414, 417, 490
 Vjatiči 227–232, 246, 253
 Vlachové (Italové) 237
 Volyňané 227, 229
 Židé (Hebrejové) 316, 317, 323, 381, 383,
 471

ZEMĚPISNÉ POJMY

- Aboba 207
Abydos 249, 250, 426
Adana (Aden) 346, 376, 474
Adenský záliv 312
Adria 186
Adrianopol 357
Aelium cetium (Treisma, St. Pölten) 64
Afgánistán 435
Afrika 33, 39, 55, 220, 334, 335, 346, 398,
401, 402, 405, 408, 412, 415, 421, 426,
434, 474, 476
Afrika, severní 297, 299, 301, 304, 392,
393, 401, 417, 425, 434, 476, 489
Afrika, východní 471
Aghaboe (Achadh-Bó-Cainnigh) 61
Agunta (Lavanter Kirchbichl) 66
Ailas (Elat) 359
Aisne (dép.) 61
Akabský záliv 363
Akroinos 426, 427
Alamanie 56, 63
Alba 189
Albanie (Kavkaz) 424
Albánie 14, 171, 184
Albánie, jižní 193, 200, 219
Albánie, severní 220
Aldenburg 131
Alemure 95, 96
Alexandrie 13, 348, 392, 410, 412, 431, 476
Algeciras 403
Almería 476
Alpy 13, 27, 54, 72, 80
Alt Mark (Stará Marka) 150
Altach (Altaha, Niederaltaich) 63
Alte Burg 139
Altenburg 168
Alt-Lübeck 110, 150
Altmühle 163
Altomünster 64
Alžírsko 417
Amida (dn. Diyarbakir) 290, 291
Amorium 425
Amudarja 287, 400, 425, 435
Anatolie 393
Anbár 434
Ancona 419
Andalusie (al-Andalus) 402, 408, 409, 413,
415, 457, 464, 467, 468, 471, 485, 489
Andrejevská hora 257
Anglie 269, 506
Anchialos (Pomorie) 214
Ankara 289
Anraser Bach 66
Antibari (Bar) 184, 185
Antiochie (dn. Antakya, Hatay) 221, 223,
298, 357, 360, 370, 390
Apameia 221
Apeninský poloostrov 12, 13
Apeniny 298
Apulie 419, 420
Aquilaia 55, 78
Aquitanie 77, 116, 128, 152, 164, 188
Araba, pohorí 324
Arabia 376
Arabia deserta 347
Arabia felix 312, 346, 347
Arabia petraea 347
Arábie 314, 317, 323, 339, 376, 388, 474,
486, 497
Arábie, jihozápadní 330
Arábie, jižní 315, 319, 324, 326, 335, 337,
363, 377, 381

- Arábie, severní 319, 322, 362, 378
 Arábie, severozápadní 387
 Arábie, střední 362, 378
 Arabské moře 312
 Arabský poloostrov 301, 312, 314–316,
 318, 322–326, 330, 332, 335, 347,
 362–364, 373, 377, 378, 387, 388–390,
 404, 415, 422, 435, 447, 449, 462, 489, 491
 Arabský záliv 347
 Arad (ostrov) 393
 Arafát (pahorek) 378, 477
 Aragon 405
 Aralské jezero 213
 Arge 192
 Arkona 127, 139, 145–150
 Arménie 269, 279, 283, 371, 391, 393, 394,
 424, 425, 427, 443, 474
 Artanie 233
 Asie 9, 17, 42, 224, 476, 486
 Asie, Střední 286, 312, 416, 435, 436, 437,
 443, 447
 Asturie 405
 Asýrie 317, 321, 355
 Aššur 322
 Athény 471
 Athos 258
 Atlantický oceán 143, 223, 401
 Atlas 401
 Atropaténé viz Ázerbájdžán
 Austrasie 51, 52, 59, 61
 Avarský kaganát 75, 77, 82, 171, 172, 196
 Ázerbájdžán (Atropaténé) 391, 436, 443
 Azov 226
 Azovské moře (Maiótské jezero) 20, 21,
 34, 40, 226, 233, 234, 266, 278

 Báb al-Mandab 338, 474
 Babylón 316, 317, 323
 Babylónie 320, 340, 463
 Bad Deutsch-Altenburg 51, 80
 Bádensko-Württembersko 63
 Badr 384, 398, 493
 Bagdád 234, 428, 434, 438–442, 448–451,
 464, 474, 475, 485, 505
 Bahrajn 337, 338, 376
 Balaton 32, 35, 46, 76, 78
 Balch (Baktra) 425, 440

 Balkán / Balkánský poloostrov 21, 22, 28,
 29, 34, 39, 50, 77, 170, 179, 185, 187,
 192–194, 196, 206, 215, 220, 223,
 224–226, 247, 283, 287, 290, 292, 298,
 299, 302, 303, 311, 425
 Balt 37, 38, 50, 87, 96, 97, 110, 111, 114,
 116, 127, 139, 143, 150, 151, 159, 230, 235
 Baltské (Baltické) moře 13, 26, 37, 38, 91,
 96, 110, 150, 139, 142, 147, 236, 242, 260
 Bamberg 52
 Banát 29, 48, 180, 188, 189, 197
 Banátské vévodství 189
 Barcelona 409, 413
 Barcelonské hrabství 405
 Bari 173, 180, 419, 420
 Basra 391, 394, 397, 430, 446, 451, 465,
 474, 476, 485, 510
 Bavorská prefektura 79
 Bavorská východní marka 123, 136
 Bavorsko 31, 36, 38, 40, 51, 52, 54, 57–65,
 73, 74, 77, 135, 163, 173
 Bawázid (Írán) 445
 Bederiana 302, 310
 Behren-Lübchin (urbs Lubekinca) 127,
 137, 138
 Belaja věža 226
 Bělehrad (Singidunum, Alba Graeca) 32,
 40, 46, 48, 179, 181, 184, 186, 188, 189,
 197, 198, 204
 Belgie 56
 Belgorod 267
 Belogora (Belgern) 122, 168
 Bělorusko 17, 18, 23
 Benátky (Venetia, Venezia) 14, 34, 85, 174,
 178
 Benátsko 171
 Benevento 67
 Bergen 143
 Berlin-Köpenick 95, 126
 Berlin-Spandau 126
 Beskydy 17, 30, 96
 Betlém 497
 Bihor (Biharea) 190
 Bílá Rus 17, 235
 Bílé jezero 230, 231, 236
 Birka (Švédsko) 476

- Birlandské vévodství 192
 Bischofshofen 59
 Bithýnie 222, 244, 422
 Bitoljské pole 195
 Blatenské jezero 42, 46, 48
 Blatensko 35, 84, 172
 Bobra 87
 Bodamské jezero (Bodensee) 63
 Bodrog 189
 Boiki (Voiki, Viki) 163, 179
 Bordeaux (Burdigala) 405
 Bornholm (Dánsko) 476
 Borová planina 179
 Bosau (Posa) 145, 150, 168
 Bosna (Bosona) 176, 179, 183, 185, 187
 Bosna-Hercegovina 178
 Bospor 221, 222
 Bosporos (město na Krymu) 282, 287
 Bostra (Bosrá eš-Šám) 347, 389
 Brač 178
 Braga (Bracara) 28
 Brandenburg viz Brena
 Braniborsko 31, 37, 38, 92, 117, 119, 120,
 122, 131, 133, 154, 155, 159
 Braničevo (Srbsko) 181, 204
 Braniševo 186
 Brašov (Brašov, Kronstadt, Rumunsko) 192
 Bratislavská brána 46, 49, 50, 52
 Bregenz (Brigantium) 57
 Brena (Braniboř, Brennaburg,
 Brandenburg) 117, 126, 131, 132,
 134–137, 159, 168
 Bribirská župa 175
 Britské ostrovy 57
 Brixen 66
 Brněnsko 30, 31
 Bucklige Welt 72
 Budyšin (Budusín, Bautzen) 98, 119, 122,
 123
 Bug 16, 19, 25, 42, 99, 105, 227, 254
 Bug Jižní 96, 230
 Bug Západní 229
 Buchara 425, 435, 474
 Bujawarské vévodství 73–75
 Bulgarofygon (dn. Babaeski, Turecko) 214
 Bulharsko 85, 181, 186, 187, 193, 194,
 200–220, 225, 247, 252, 269
 Bulharsko, Povolžské 195
 Bulharsko, Zadunajské 214
 Būraberger 60
 Burg 155
 Burgaský záliv 196
 Burgenland 48, 80
 Burgos 408
 Burgundsko 49
 Businc 98
 Byzanc 13, 21, 23, 29, 32–35, 39, 40,
 42–45, 48, 50, 74, 77, 82, 85, 89, 171, 173,
 174, 176, 179, 181, 183, 184, 186–188,
 192–195, 198, 201–203, 205, 208, 209,
 213–223, 224, 233, 235, 241–245, 247,
 249, 250, 266, 269, 271–311, 315, 362,
 372, 373, 378, 385, 397, 400–402, 412,
 415, 420, 422, 425–428, 430, 432, 443,
 464, 474, 489, 503
 Bzura 94

Caesarea palaestinensis 390
 Cáchy (Aachen) 77, 505
 Carnuntum (Zollfeld) 51, 67, 80
 Carteya 403
 Catalaunská pole 275, 426
 Cattaro (Kotor) 171
 Cedynie (Schwedt) 92, 95
 Cejlon 474
 Celje 72
 Cetinje (Cetyň) 171, 178
 Ceuta 402, 408, 412, 476
 Ciani, Ciciani (Zützen) 123
 Cividale del Friuli 72
 Cluj-Manastur 190
 Coimbra 408
 Comagenae (Tulln) 76
 Commagenis 362
 Connoburg 151
 Córdoba 403, 408, 410, 412–416, 451, 472,
 505
 Coria 408
 Corvey 167
 Cremona 189
 Csongrád 77
 Cumeoberg 76
 Cuprija viz Horreum Margi
 Cuzdrioara 190

- Čanad 189
 Čechy 14, 25, 30–33, 35, 36, 42, 49–52, 71,
 72, 76, 77, 81, 86, 96–98, 104, 105, 113,
 122, 123, 163, 165–167, 171, 247, 252, 269
 Čelad (Cividale) 175
 Černá Hora 171, 180, 183, 184, 187
 Černé moře 14, 18, 27, 40, 92, 194, 195,
 213, 215, 218, 222–224, 229, 233, 236,
 238, 242, 270, 278, 286, 293, 299, 303,
 412, 427, 443, 475, 500
 Černigov 232, 244, 255, 259, 260, 267
 Černjachiv 18
 Černomoří 89
 Černomoří, severní 272, 274, 276, 278, 281
 Černomoří, východní 279
 Červená Rus 235
 Červešské hrady 99
 Červeško 90, 99, 248
 Česká marka 165
 Český les 163
 Čína 43, 106, 109, 224, 241, 273, 286, 301,
 312, 314, 334, 431, 473, 474, 476, 505
 Čirmen 187
 Čudské jezero 232, 240, 264

 Dabica 190
 Dácie 13, 188, 197, 198
Dacia Inferior 292
Dacia Ripensis 292
 Dahme 119, 126
 Dajlam 448
 Dalmácie (Dalmatia) 170, 172, 174, 176,
 178–180, 185, 197, 295, 297, 304–306
 Damašek 341, 343, 349, 362, 364, 389, 390,
 398, 399, 404, 421, 428, 430, 433, 434,
 474, 485, 486
 Dánsko 38, 147, 148, 155, 161, 169
 Dara, pevnost 291
 Darial, průsmyk 290
 Debrecen 46
 Dedán (oáza) 316, 334
 Demin (Demmin) 161
 Derbentský průsmyk 290
 Desna (řeka) 18, 23, 39, 226, 259
 Devinská brána 29
 Dhú Raidán, pevnost 334
 Dievenow/Dziwna 148
 Dimin-Demmin 123
 Diokletija 179, 180, 183
 Diyarbakir viz Amida
 Dněperské prahy 251
 Dněpr (Danapris) 16–19, 21, 25, 40, 42,
 96, 213, 224–226, 229, 230, 230, 232, 235,
 236, 239, 242, 243, 251–253, 257, 258,
 278, 303
 Dněstr 17–19, 21, 25, 40, 42, 96, 213, 224,
 229, 230, 235
 Dobina (Dobin) 147, 150
 Dobrilug (Doberlug) 122
 Dobrogora 168
 Dobrudža 40, 311
 Dódekanésos 222
 Dohna-Donin 169
 Dokkum 60
 Dolánky 52
 Dolní Lužice 119, 121
 Dolní Pannonie (Pannonia Superior) 46,
 80, 172
 Dolní Rakousy 25, 28, 30, 31, 46, 48,
 50–52, 55, 73, 74, 76, 80, 81, 84, 361
 Dolní Sasko 38, 78, 101, 128, 150, 151
 Dolní Slezsko 25, 35, 90
 Dolnomoravský úval 50
 Dómský Ostrov (Ostrów tumski) 108
 Don (Tanais) 21, 46, 195, 234, 278, 476
 Don, horní 226, 231
 Dorylaion 393
 Doss 126
 Drač (Dyrrhachion, Durazzo, dn. Durrës
 v Albánii) 184, 193, 214, 218
 Dráva (Drau) 35, 39, 44, 46, 48, 49, 54, 66,
 67, 72, 76, 78–80, 170–172, 197
 Drážďany 35
 Drevenice 194, 205
 Drina 179, 187
 Drново (Novie Duna) 27
 Dubrovník (Ragusa) 174, 176, 180, 184,
 187, 196, 420
 Duero 408
 Duklja 183, 184
 Duklja-Zeta 179
 Dunaj 14, 17, 19, 21, 25, 27–32, 34–36,
 38–40, 42, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 54, 63,
 65, 75–81, 84, 106, 170, 175, 181,

- 187–190, 192, 195–198, 204, 214, 216,
219, 229, 244, 247, 271, 272, 275, 276,
281, 285, 288, 292, 303, 309, 310, 311
- Dunajské ohbí 46
- Dura Európos (Salhije) 350, 356
- Durynsko 30, 60, 38, 40, 51, 53, 59, 130,
165, 168
- Dvina 39, 226, 227, 229
- Dvina Západní 229, 263
- Dyje 46
- Dyjsko-svratecký úval 30, 31
- Dyrrhachium 171
- Dziwna 87
- Džábija 364, 397
- Džurdžánské moře (Bahr Gurgán) 234
- Ebro 92, 409
- Ecija 403
- Edessa (Iustinopolis) 348, 372
- Edóm 322, 324, 334, 339
- Efesos 361, 497
- Egejské moře 192, 197, 215, 239, 428
- Egypt 135, 167, 223, 273, 312, 318, 322,
323, 330, 335, 337, 339, 340, 346, 351,
355, 359, 364, 369, 370, 376, 393, 394,
400, 418, 421, 426, 428, 430, 434, 436,
437, 442, 450, 463–466, 469, 476, 500
- Eichstätt 59, 63
- Elde 150
- Elnon 56
- Emesa (Homs) 347, 348, 351, 390
- Enže (Enns) 31, 32, 51, 54, 64, 72–74, 76
- Epirus 187
- Erdevel 190
- Erfurt 51, 59, 60
- Eritrejské moře 347
- Erzerum viz Theodosiopolis
- Estonské jezero 240
- Estonsko 263
- Etelközü 213
- Etiopie 298, 334, 335, 382
- Eufkrat 223, 341, 353, 356, 362, 395, 439
- Euphratensis* 364
- Evropa 9, 12, 13, 16, 43, 44, 77, 82, 89, 92,
105, 110, 143, 151, 224, 272, 279, 315,
346, 414, 428, 438, 451, 471, 475, 476,
486, 498, 504, 505, 506, 507, 509, 512
- Fadak (oáza) 385
- Faenza 505
- Faragaš, knížectví 192
- Fárs 449
- Fasis (řeka) 424
- Fehrmarn 147
- Feldberg 124
- Ferghána 400, 431, 445
- Fez 410, 417
- Finsko 12
- Finský záliv 229
- Fischa 80
- Fischamend 80
- Fischbacher Alpen 72
- Fischerinsel 117
- Flandry 56
- Foenice* 364
- Foiníkie 318, 357
- Francie 14, 56, 58, 61, 74, 78, 106, 269,
417, 418
- Francie, jižní 217
- Frankfurt (am Main) 74, 128, 152, 164,
188
- Franská říše 36, 40, 51, 53, 58, 60, 72–75,
77, 79, 80, 84, 114, 116, 118, 123,
150–152, 163, 164, 171–174, 188, 196,
197, 235
- Frauenchiemsee (Frauenwörth,
Fraueninsel) 64
- Freising 58, 59, 63
- Friaul 66–68, 72, 74–76
- Friesland 60
- Frigidus (Vipacco) 499
- Frísko 76
- Frosinone 59
- Frygie 222, 361
- Fulda 60, 64
- Fustát (Stará Káhira) 392, 397, 465, 503
- Galicie (Gallaecie) 402, 405, 408, 413
- Galilea 341
- Gallia narbonensis* 405
- Gallie 49, 58, 97, 275, 358, 359, 405
- Gallipolis 215
- Ganu (Kietni) 166
- Garán, Garád, Grád 153, 155

Garonna 405
 Gartow 128
 Gaza 340, 346, 359, 389
 Gdaňsk 94, 104, 110, 111
 Geckov (Gütkow) 141
 Gemmeticum 74
 Geraha (Gera) 168
 Germanie 56, 97
 Gibraltar 398, 402, 404, 476, 505
 Giebichenstein (Gibicansten) 168
 Giecz 109
 Gileád 341
 Glada 189
 Gobi 42
 Gome 23
 Goplo 87, 90, 108
 Goric 67
 Görlitz (Zhořelec) 121
 Goslar 101
 Gospa Sveta (Maria-Saal) 68
 Götland 147, 476
 Grad 175
 Granada 404
 Gross Raden 162
 Gruzie 269, 299, 391, 424, 444
 Gryfice 140
 Guadalajara 408
 Gualdo Tadino viz Taginae
 Gurgán 234, 436
 Gvozd 172
 Györ 76

 Haddeby 151
 Hadramaut 317, 318, 332, 334, 335, 362,
 474
 Hadrianopolis 422
 Hainburg 80
 Haithabu 151, 476
 Halič 266
 Halle 168
 Halys (dn. Kizilirmak, Turecko), řeka 223
 Hamá 348
 Hamadán 436
 Hamburk 151, 156, 157
 Hamburk-Brémy 131
 Hammaburg (Hamburk-Brémy) 156

 Hannover 150
 Hášimija 434
 Haťeg, knížectví 192
 Haurán 314, 318, 341, 353
 Havelberg 117, 125, 131, 135, 136, 168
 Havola (Havel) 123, 126, 127, 134
 Hebridy 61
 Hedčany 109
 Hedvábná cesta 286, 287, 301, 400, 474
 Héliopolis (Baalbek) 249, 390
 Helléspontos 426
 Hercegovina 180, 181, 187
 Herrenchiemsee, Herrenwörth, Herreninsel
 64
 Hesensko 59, 60, 74, 152
 Hidžáz 312, 315, 334, 338, 368, 372–374,
 378, 384, 385, 387, 400, 418, 419, 429, 464
 Hieromax (Jarmúk) 390
 Himjar 326, 335, 474
 Híra 315, 361, 362, 391, 451
 Hispánie 297, 358, 400, 401, 403, 404, 415,
 421, 450
 Hlohov 98
 Hlohovsko 103
 Hnězdno (Gniezno, Schinesghe) 90, 91,
 93, 96, 97, 99, 100, 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 110
 Höhbeck 128
 Hohe Wand 80
 Holandsko 12, 60
 Holdonstatt (Hollenstedt) 151
 Holštýnsko (Wagrien) 38, 150
 Horní Franky 51, 52
 Horní Lužice 52, 98, 119, 121
 Horní Moesie 39
 Horní Pannonie (Pannonia Inferior) 80
 Horní Rakousy 32, 39, 54, 55, 64, 65, 73,
 76
 Horní Slezsko 90, 110, 112
 Hornomoravský úval 49, 50
 Horreum Margi (dnes Cuprija) 295
 Hron 32
 Hunajn 387
 Hvar 178
 Hy 61
 Hyrkánie 234

- Chajbar (oáza) 385
 Chalkédón 422
 Charkov 226
 Chasú, poušť 320
 Chersonnésos 248, 249, 252, 309, 310
 Chiensee (Chaminseo) 62, 64, 68
 Chilandar 186
 Chiralés 191
 Chodlik 89
 Chorásán 432, 433, 434, 436, 440, 442, 447
 Chorvatsko 49, 170–180, 183–185, 215
 Chorvatsko dalmatské 171
 Chotébuz (Cottbus) 119
 Chrysopolis 250
 Chut 168
 Chutiza 121
 Chúzistán 446
- Iader 171
 Ibar 179, 181
 Ibérie (Kavkaz) 424
 Ífrikija (Afrika) 402, 403, 425, 468
 Iqfon 190
 Ilinskoje 268
 Illyrie 34, 292, 302, 303, 305, 308, 310
 Ilmeňské jezero 39, 229, 236, 240
 Imera (jezero) 227
 Indický oceán 476
 Indie 312, 314, 328, 329, 334, 335, 337, 346,
 363, 415, 419, 451, 474
 Indonésie 474
 Indre-et-Loire 78
 Indus 316, 329, 398, 425, 431, 489
 Ingelheim 74, 233
 Ipe 189
 Irák 330, 366, 391, 400, 419, 428, 429, 430,
 434, 442, 444, 446, 447, 449, 450,
 464–468, 474, 510
 Írán 246, 266, 269, 312, 330, 429, 430, 432,
 443, 449, 450, 465, 474
 Isar 63
 Iselské údolí 66
 Isfáhán 449
 Iskenderun, záliv 223
 Isker 186
 Iskorostěn (město) 229
- Island 143
 Istrie 72, 76, 171, 172, 175
 Itálie 30, 33, 34, 44, 46, 49, 51, 55, 59, 66,
 67, 72, 74, 80, 82, 97, 131, 156, 173, 175,
 208, 217, 275, 288, 292, 294, 295, 297,
 304, 305, 405, 412, 417, 418, 420, 425
 Itálie, severní 217
 Izrael 25
 Izrael, severní království 316
- Jaderské moře 14, 39, 170, 173, 178, 419
 Jadran 50, 171, 173, 177, 180, 193, 214,
 215, 420
 Jadranské pobřeží 184
 Jamáma 312
 Jantarová cesta 51
 Japonsko 474
 Jarina (urbs Iarina) 122
 Jaroslavl 231
 Jaroslavské Povolží 231
 Jasmundský záliv 144
 Jathrib (Medína) 322, 336, 338, 362, 383
 Jáva 474
 Jelonek 90
 Jemen 312, 317, 326, 374, 387, 396, 408,
 421, 431, 442, 445, 457, 471, 474
 Jeriquija (dn. Tunis) 223
 Jeruzalém 331, 340, 341, 344, 371, 387,
 390, 392, 422, 430, 440, 460, 494, 501, 502
 Jomsborg 110, 142
 Jordánsko 319, 390
 Jotabé (ostrov) 363
 Judea 341, 342
 Jugoslávie 179
 Jutsko 238
- Kádísija 391
 Káhira 135, 167, 442, 451, 476
 Kairuwán 401, 408, 476
 Kaisareia 393, 426
 Kalábrie 419
 Kalisz 104
 Kallinikos (Rakka, Sýrie) 356, 370, 371
 Kamie 110, 148
 Kampa 76
 Kanalitsko 180

- Kanárské ostrovy 333
 Kanatha (Quanawat) 350
 Kapela 171
 Kappadokie 328, 393, 425, 426
 Kapuš 191
 Karantánie 56, 57, 60, 65, 67–72, 79–81,
 170, 171
 Karavanky (Karawanken) 72
 Karbalá 400
 Karkar 316
 Karnaw 316, 334
 Karnburg 67
 Karnské Alpy (Karnische Alpen) 72
 Karnunt 67
 Karpaty 13, 14, 17–19, 27, 30, 32, 38, 89,
 96, 97, 189, 192, 279, 303
 Karpatská kotlina 36, 44–46, 48, 56, 166,
 270, 275, 305, 308
 Karpatský oblúk 28, 40
 Karthago 301, 392, 401
 Kartli (Gruzie) 391
 Kaspické more 11, 39, 43, 44, 194, 234,
 236, 242, 246, 270, 279, 427, 443, 448, 476
 Kastilie 405
 Kaštice 52
 Katabán 334, 335
 Katalánsko 412
 Katasyrtai 214
 Kavkaz 11, 39, 43, 167, 224, 239, 246, 271,
 272, 283, 285, 299, 303
 Kavkazská brána 364
 Kerčský průliv 255
 Kesigesburg (Gösit) 164
 Kielce 88
 Kielský záliv 150, 153
 Kilická brána 426
 Kilikie 371, 393, 422, 425
 Kirovograd 19
 Kiselevka 256, 257
 Kjustendil (Welbuschd) 187
 Kladsko 106
 Kleščina (jezero) 230
 Klis 173
 Kluž 191
 Knin (Biskupija) 174, 176
 Kninská župa 175
 Kolobrzeg 97, 100, 104, 110, 141
 Koločin 23
 Komárno 76
 Konstantinopol 34, 43, 50, 67, 143, 173,
 174, 176, 178, 184, 186, 192, 193,
 195–197, 202–205, 208, 210, 214–216,
 219, 220, 233, 241–243, 245, 246, 249,
 250–252, 257, 258, 271, 275, 276, 285,
 287–289, 291–294, 299, 301, 304, 305,
 310, 311, 357, 369, 372, 393, 401,
 421–427, 431, 444, 475
 Koos 142
 Korčula 178
 Korea 224
 Korenice 139
 Korint 215
 Korutany 39, 49, 51, 54, 56, 66, 69
 Kós 393
 Kosovo pole 187, 194
 Košice 32
 Kotor 176, 183
 Krakov 89, 90, 93, 95–98, 100, 104–106,
 111, 235
 Krakovsko 89, 90–92, 95, 106
 Kraňsko (Carniola) 66
 Kremsmünster 65
 Kremže 31
 Kréta 393
 Krk 176
 Krkonoše 17
 Krško 72
 Kruszwica 87, 90, 91, 93, 108
 Krym 224, 239, 244, 246, 252, 271, 282, 287
 Ktésifón 363, 391
 Kubáň 283
 Kudajd 374
 Kúfa 391, 394, 395, 397, 430, 431, 434, 465
 Kujawsko 90, 102, 108
 Kulpa (Kupa) 171
 Kumrán 491
 Kvarner 175
 Kyjev 17, 18, 21, 23, 38, 99, 106, 227, 230,
 232, 234, 235, 242–245, 247–250,
 252–255, 257–259, 267, 268
 Kyjevská Rus 85, 90, 99, 102, 106, 109,
 111, 169, 235, 240, 243, 244, 246, 251,
 252, 254, 256, 258, 264–267, 269

- Kypr 302, 327, 361, 393, 424
 Kyrrhos (sev. Sýrie) 221, 357
 Kythéra 327
 Kyzikos 422
- Labe 17–19, 25, 26, 35, 36, 38, 40, 51, 83,
 87, 96, 114–116, 118, 123, 127, 129–132,
 134, 150, 151, 154, 155, 159, 163, 164,
 166–168
- Lad 90
- Ladožské jezero 229, 230, 235, 240, 241, 261
- Langobardské království 72
- Laodicea (Latakíja) 350
- Lapa 179
- Larissi (dn. Řecko) 218
- Lazika 299, 424
- Lebus nad Odrou 95, 102
- Łęczyca 94
- Lednické jezero (Ostrów Lednicki) 109
- Lehnicko 103
- Lechova hora 93
- Lémnos 428
- Lenzen (civitas Lunzini) 130
- León 405, 408, 411–413
- Leonicki 90
- Leuké Kómé (Hanak) 344
- Libanon 428
- Liburnie 173, 175
- Libye 392, 400, 417
- Lienz 66
- Limes Sorabicus 114
- Lipljan 184
- Lippe 74
- Litoměřicko 31
- Litomyšl 106
- Litva 24, 232
- Ljubeč 244, 253, 267
- Ljubljana 27
- Lodž 93
- Löhnitz 150
- Loira 405
- Lorch (Lauriacum) 54, 55, 65, 76
- Lotyšsko 24, 232, 236
- Louny 52
- Lovat' (řeka) 229
- Lübben (urbs Liubusua) 122
- Lübeck 38, 145, 147, 150, 153, 159, 160
- Lübecký záliv 142, 153
- Lubica (Alt-Lübeck) 110, 147, 153, 154,
 159, 160
- Lublinsko 90, 91
- Lubuš (Lebus) 133
- Lucullaneum 55
- Luka Rajkoveckaja 225
- Lüne (Hliune, Lünburg) 78
- Lungau 72
- Lunzin (Lenčina, Lenzen) 154, 158
- Lutomiarsko 93
- Lužice 84, 98, 99, 155
- Lužice (Dolní) 122, 123
- Lužický val 119
- Lydie 222, 323
- Lychnidos 193
- Lykie 328, 393, 394
- Ma'ín 318, 319, 326, 334
- Ma'rib 316, 331, 337, 346, 376
- el-Madhba, hora 326
- Maďarsko 25, 27, 29, 32, 46, 49, 76, 180,
 188, 189
- Magdeburg 122, 131, 155, 168
- Maghrib 402, 445, 503
- Magnopolis (Viligrad, Wiligrad) 153
- Maiótské jezero viz Azovské moře
- Makarská 178
- Makedonie 187, 189, 194, 198, 215, 217,
 219, 220, 296
- Malá Asie 12, 39, 217, 220, 222, 223, 288,
 308, 312, 330, 351, 391, 393, 421, 422,
 424–428, 476
- Mala Pereščepina 21
- Malé Neletice 168
- Malchov (Malchow) 134, 136
- Mallorca 505
- Malopolsko 18, 25, 30, 32, 36, 91, 97, 100,
 102, 103
- Malý Přeslav 216
- Maramurešské vévodství 192
- Maras (dn. Turecko) 223
- Margus (dnes Morava, řeka v Srbsku) 295
- Maria Saal 67
- Marica (Maritze) 187

- Marmán, Murmán, Normansko 155
 Marmarské moře 222, 426
 Maroko 401, 402, 417, 435
 Maronie 178
 Marrákeš 417
 Marseille 421
 Martynivka 21
 Martyropolis (dnes Silvan, Turecko) 290
 Matra 189
 Mattsee 64, 65
 Mauretánie 412
 Maximilianszelle 59
 Mazovsko 25, 35, 91, 92, 94, 100, 101, 103, 109
 Mecklenburg 152, 153
 Medaria 66
 Medína (viz též Jathrib) 384, 385, 388, 395, 408, 418, 431, 435, 440, 449, 464, 488, 489, 493, 494
 Medinit Hab 323
 Mekka 318, 319, 323, 338, 362, 371, 373–386, 388, 394, 418, 429, 430, 432, 440, 441, 447, 449, 459–461, 477–480, 487, 488, 493, 494
 Meklenbursko 26, 37, 38, 110, 124, 127, 128, 139, 150, 155
 Meklenbursko-Přední Pomořansko 137, 138, 143–145, 147, 148, 150, 152, 154, 155, 157, 161, 162
 Melitína (Malatia) 393, 427, 428, 444
 Meotijská zátoka 21
 Mérida 403, 410
 Merseburg 98, 99, 101, 122, 166, 168
 Merseburská marka 168
 Merw 434
Mesopotamia 370, 372, 391
 Messina 419
 Metten (Metama) 64
 Mety (Metz), dép. Moselle 49, 51, 52
 Mezopotámie 298, 312, 318, 320, 337, 339, 347, 348, 355, 361, 371, 433, 448, 491
 Michelenburg (Mecklenburg) 153, 156, 158
 Mikelenberg (Mecklenburg) 151
 Mildenitz 150
 Milsko (Horní Lužice) 98, 122, 123
 Miná (údolí) 378, 477, 478
 Minejská říše 334
 Miskolc 32
 Míšeň (Misna, Meissen) 96, 101, 122, 123, 166, 168
 Míšeňská marka 123, 168
 Míšeňsko 98
 Mitanni 328
 Mljet 178
 Mnichov 64
 Moáb 320, 341
 Modrá u Velehradu 65
 Moesie 43, 195, 213, 234, 309, 361
 Mohan 49, 51, 52, 83, 114, 163
 Mohuč (Mainz) 59, 74, 75, 168, 233
 Moigrad (Zyloc-Zalau) 190
 Moldavsko 29, 197, 224
 Moldovenest 191
 Mondsee (Maninseo) 64
 Mons Lactarius 298
 Monte Cassino 59, 420
 Morava 25, 27–33, 35, 37–39, 43, 49, 50–53, 61, 65, 71–73, 77, 80–82, 84, 85, 90, 96, 104, 166, 167, 180, 181, 184, 186, 245, 250, 251
 Morava (Srbsko) viz Margus
 Morava, srbská řeka 204
 Moravská brána 30, 31, 37, 106
 Moravské pole (Marchfeld) 31, 46, 49
 Mordva 231
 Morest 191
 Moskva 240, 264
 Mosul 428, 445, 451, 498
 Motlawa 110
 Mrtvé moře 340, 359, 386, 491
 Msta (řeka) 229, 236
 Mur 42, 48, 49, 67, 72
 Murano (ostrov) 505
 Mures 189–191
 Murom 253
 Muroma (jezero) 230
 Mürz 72, 127
 Múza (přístav) 474
 Mysie 222
 Nába (Naab) 59, 114
 Nabatejské království 344

- Nadžd 312, 314, 362, 376, 385, 387
 Nadžrán 335, 375
 Nagykanisza 32
 Narbonne 405
 Neapol 55, 419
 Nedao 275
 Negeb 362
 Němcy 98
 Německo 22, 25, 31, 35–38, 51, 52, 58–60,
 62, 64, 73–75, 77, 78, 92, 95, 98, 99, 101,
 110, 117, 119, 120, 122, 124, 126–128,
 131, 133, 137, 138, 143, 144, 145, 147,
 148, 150, 151, 152, 154–157, 159–161,
 166, 168, 169, 238
 Neretva 177, 178, 180
 Nessana 359, 360
 Neubrandenburg 117
 Neu-Nieköhr 127, 137
 Neustrelitz 124
 Neustrie 61
 Něva 235
 Neziderské jezero (Neusiedlersee) 46, 48,
 80
 Niederaltaich 64
 Niederburg 58
 Niháwand 391
 Nikaia (dn. Iznik, Turecko) 223, 426, 427,
 498
 Nikomedie (dn. Izmit, Turecko) 222, 426
 Nil 392
 Nin 172, 175, 176
 Ninive 320, 322
 Nisa 37, 38, 122
 Nisibis (dnes Nusaybin, Turecko) 290,
 291, 371
 Niš 184, 186
 Nišápúr 435, 443
 Nitra 65, 85
 Nitransko 32, 80, 82, 84
 Nona 171
 Nord (dép.) 56
 Norické království 54
Noricum mediterraneum 72, 295, 305
Noricum ripense 55, 72
 Noricum 54, 55, 77
 Normandie 74, 143
 Noteč 87
 Novgorod 39, 110, 227, 229, 231, 232, 235,
 236, 238, 240, 241, 247, 252–255, 258,
 260, 261–263, 264, 267–269
 Noviedunum (Drnovo) 27
 Novobabylónská říše 322
 Nový Pazar 184
 Nowa Hut 104
 Nusaybin viz Nisibis
 Ocelis (přístav) 474
 Odra 16, 17, 19, 37, 38, 84, 87, 89, 92, 95,
 96, 110, 111, 114–116, 118, 121, 126, 129,
 131–133, 135, 139, 142, 148, 159
 Odrin (Adrianopolis, Drinopol-Edirne, dn.
 Turecko) 197
 Ofir 322
 Ochrid 193, 194, 205, 218, 219
 Oka 226, 230
 Okól 106
 Oldenburský příkop 153
 Olomouc 50, 106, 111
 Olomoucko 31
 Olt, řeka 192
 Ománský záliv 312
 Oněžské jezero 230
 Opole 104, 111
 Opole-Ostrówek 112
 Opsikion (Mysie) 222
 Oran 476
Oriens, praefektura 355
 Orla 169
 Orontes 316, 347
 Oršova 189
 Osijek 27
 Osor 176
Osrhoena 370–372
 Ovruč 229
 Padova 506
 Pádská nížina 275
 Paganie 176, 179, 180
 Pákistán 425
Palaestina salutaris 347, 364
 Palermo 419
 Palestina 223, 317, 320, 339, 342, 346–348,

- 357, 361, 364, 369, 371, 376, 389, 392,
418, 419, 424, 428, 465
- Palmový háj 369
- Palmýra 318, 319, 350, 351, 370, 474
- Pamfýlie 424
- Pamír 400
- Pamplona 408
- Pannonia prima* 44, 55
- Pannonia secunda* 44, 170, 294, 305
- Pannonie 28, 30, 33, 40, 43, 45, 54–57, 66,
70, 72, 73, 76, –80, 82, 84, 136, 170, 174,
190, 191, 197, 198, 275, 297
- Parthská říše 346
- Paříž 62, 64
- Pasov (Passau) 58–60, 63, 65, 80, 81, 85
- Patlejna, klášter 213
- Pavie 73
- Pečera 38
- Pečorská lavra 258, 268
- Peene 127
- Peloponnésos 39, 192, 219
- Pěna (Peene) 137
- Peňkovka 19
- Pentapolis 392
- Perejaslav 244, 255, 266
- Pereslavec na Dunaji 247
- Pergamon 422, 426
- Persepolis 391
- Persie 42, 273, 283, 286, 290, 299, 301,
305, 308, 309, 328–330, 338, 339, 353,
356, 362–364, 371–373, 385, 389, 391,
392, 400, 404, 423, 430, 434, 436, 440,
464, 465, 466, 474, 486, 491, 493, 495,
503, 505
- Perský záliv 111, 312
- Peryň 248
- Pětikostelí (Pécs) 35, 46
- Petra 324, 326, 340, 342, 344, 345, 359,
374, 474
- Petronell 51, 80
- Pharan (Férán) 362
- Philippopolis (Sýrie) 352, 354
- Picos de Europa 405
- Pisidie 425
- Pleskow 263
- Pliska 196, 197, 203, 205–213, 218
- Plismensk 267
- Plisna 168
- Plock 94, 104, 109
- Plocko nad Vislou 102
- Plön 150
- Ploni 168
- Plovdiv (Philippopolis, Bulharsko) 197, 307
- Plzeňsko 52
- Pobaltí 19, 138, 232
- Pobořany 52
- Poděbradsko 31
- Podněpří 17–19, 36, 229–232, 238, 266,
269
- Podol 257, 259
- Podráví 180, 198
- Podunají 28, 29, 31, 35, 44, 50, 52, 53, 55,
57, 73, 84, 163
- Podunají, dolní 275, 279
- Podunají, střední 275, 305
- Podunajská nížina 32
- Pohavolí 26, 31
- Poiplí 32
- Poitiers (Pictaví) 405, 408
- Pokampí 31, 76
- Polabí 25, 31, 38, 49, 132
- Polesí 17, 229
- Polock 229, 252, 258
- Polot' (řeka) 229
- Polota (řeka) 39, 227
- Polsko 14, 25, 87, 88, 95–98, 100, 101, 103,
109, 112, 113, 132, 137, 140, 141, 142,
148, 149, 171, 229, 248, 255, 269
- Poltava 46
- Poltavská gubernie 21
- Pomohani 35, 51, 52
- Pomoraví 30, 38, 39, 49, 50, 53, 77, 82, 84
- Pomořansko 26, 38, 87, 91–95, 97, 101,
102, 110, 140–142, 148, 159, 161, 238, 476
- Pomořany Západní 87, 92, 140, 142
- Pongau 72
- Ponitří 77, 84
- Pontafel (Pontebba) 72
- Pontos (Pontus) 500
- Poodří 18, 38
- Poohří 31, 49, 52
- Pordenone 72

- Portugalské hrabství 405
 Porýní 110
 Porýní-Falc 62, 73–75, 168
 Porýní-Vestfálsko 74, 77
 Posálí 25, 84
 Posáví 33, 171, 172, 180
 Potisí 18, 27, 35, 43, 44, 46, 48, 84, 180,
 188, 189, 197, 198, 214
 Pováží 30, 32, 77, 98, 190
 Povolší 18, 26, 30, 167
 Povolží 44, 235, 241, 270
 Poznaň 94, 97, 104, 108
 Praha 97, 98, 100, 105, 106, 111, 122, 235
 Pražsko 31
 Prěslav 205, 206
 Prespa 193, 194, 218
 Prilep 187, 194
 Pripjať (řeka) 96, 224, 226, 230
 Pripjaťské močály 17, 19, 25, 39
 Prizren 184
 Propontis 293
 Prusko 96, 103
 Prut 40, 229, 239, 235
 První bulharská říše 179
 Przemysł 109
 Przeworsk 18
 Předalpi 72, 81
 Přední Pomořansko 37, 110, 124, 127
 Přerov 31
 Přialpi 39, 48, 51
 Přičernomoří 19, 22, 36, 224
 Přímoří (Maritima) 179
 Přímořská župa 175
 Psjol (řeka) 226
 Pskov 241, 263, 264
 Pskovsko 232
 Pšov 52
 Puské jezero 145
 Puonozowa-Ponzowe 168
 Pustertal 66
 Pyreneje 12, 398, 404, 405, 432, 489
 Pyrenejský poloostrov 12, 109, 408, 412, 503
 Pyřice 141
 Quedlinburg 95, 101, 156
 Quierzy (Carisiacum) 61
 Quinqueecclesiae (Sopianae, Fünfkirchen,
 Pétkostelí, Pécs) 35
 Rab 176
 Rába (Raab) 76, 78, 81
 Rabnitz 61
 Radkersburg 42, 67
 Radomsko 89
 Raetia 53, 295
 Ragusa viz Dubrovnik
 Rakka (Sýrie) 356
 Rakousko 31, 40, 42, 43, 49, 57, 59, 67, 69,
 170
 Rakovnicko 52
 Ralswiek 144
 Ramla (Palestina) 465
 Ras 179, 184, 185
 Raška (Rassa) 179, 181, 183–185, 187, 194
 Ratibořsko 103
 Ratzeburg (castellum Razesburg,
 Racisburg, Razzenburg, Ratibor) 150,
 154, 158, 161
 Ravenna 272, 304
 Recknitz (Raxa) 127, 131, 145, 154
 Rednice (Rednitz) 36, 51, 59, 163
 Reichenau 63, 64
 Remeš 506
 Rerig (Reric, Rerik) 150–153
 Rethra 125, 127, 130, 132, 133
 Rhodopy 197, 296
 Rhodos 393, 422, 424
 Riga 236
 Ros (řeka) 237
 Rostok (Rostock) 37, 38, 145, 150, 154
 Rostov (jezero) 230
 Rostov (město) 231, 244, 252, 255
 Rubín 52
 Rudé moře 312, 342–344, 363, 374, 377,
 384, 387, 392, 419, 474
 Rudnik 187
 Rujana (Rügen) 38, 117, 127, 142–148, 150,
 238
 Rumunsko 29, 48, 180, 188–191, 214, 225,
 229
 Rus 98, 101, 224, 237–239, 242, 247, 248,
 252, 257, 260, 261, 263, 264, 266–269

Rus horní 231
 Rus severní 231
 Ryn 49, 51, 75

 Řecko 80, 82, 179, 187, 189, 296, 309, 330,
 418, 486, 511
 Řecko, střední 192, 215
 Řeznice (Regen) 163
 Řezno (Regensburg) 57–59, 63, 73, 75, 76,
 81, 96, 106
 Řím 33, 58, 61, 65, 96, 99, 174, 203, 216,
 348, 353, 354, 420, 423, 427, 445, 471,
 488, 489, 500, 501, 503
 Římská říše 334, 341, 346, 353, 357, 363,
 389, 491

 S. Domingo de Silos (klášter) 402
 Saalfeld 169
 Sába 316, 318, 330–336, 374, 459
 Saint-Denis 62, 64
 Sála 18, 19, 25, 35, 36, 38, 51, 114, 115,
 116, 129, 163, 166, 168
 Salcburk 56, 58–60, 62, 63, 65, 68–70, 73,
 79–81
 Salcbursko 54, 59
 Salerno 419, 506
 Salona (Salonae, Split) 170, 173, 176, 184,
 304, 307
 Samarkand (Marakanda) 400, 425, 435,
 474
 Sámarrá 444, 445
 Samaří 316
 Samoš 190
 San (řeka) 89, 229
 San'á 376
 Sandoměřsko 89, 90
 Sangarius (dn. Sakarya), řeka 222
 Sankt Petersburg 230, 236, 240, 264
 Santander 408
 Santiago de Compostela 413
 Santok nad Wartou 94
 Sarai 264
 Sarakéné 347, 360
 Sardinie 420
 Sarkel (pevnost) 226
 Sarmatie 13

 Sarowe 169
 Sarské hradíště 231
 Saská Marka 168
 Sasko 35, 52, 76, 77, 98, 99, 119, 122, 130,
 155, 158, 159, 166, 168, 169
 Sasko jižní 106
 Sasko západní 121
 Sasko-Anhaltsko 95, 98, 131, 155, 156, 166,
 168
 Sاتفورا 401
 Sáva 27, 44, 48, 49, 67, 72, 76, 79, 80, 170,
 172, 181, 187, 197
 Savarie/Sabarie (Szombathely) 28, 35, 76,
 80
 Savia 44, 170, 295
 Scarabantia (Sopron), Ödenburg 35, 76
 Sclavanie 156, 158
Scythia 311
 Sebasteia (Sivas) 424
 Sebastopolis 424
 Sedmihradsko (Transylvánie) 28, 43,
 189–191, 197, 198
 Sedmiříčí (Sopt) 440
 Seine-Maritime 74
 Sejm (řeka) 39, 229
 Senegal 476
 Sens 49
 Serbiště 168
 Serdika (dnes Sofie) 306
 Sergiopolis 350, 364, 371
 Setina 194
 Severinský banát 192
 Severní marka 136, 168
 Sevilla 403, 408, 411, 412, 416, 451
 Scharstorf 150
 Schleswig 151
 Schlossberg 125
 Schwarza 72
 Schwechat 80
 Schwerinská jezera 150
 Sibiř 224, 270, 283
 Sicílie 33, 143, 372, 394, 401, 417, 419, 506
 Sidragská župa 175
 Sidžilmása 434, 476
 Silistra (Durostorum, Dräšťär) 247
 Silvan viz Martyropolis

- Sinaj, Sinajský poloostrov 322, 347, 355,
 360, 362, 364, 376
 Sind 437
 Sinope (dn. Sinop, Turecko) 223
 Siráf (Írán) 474
 Širišoara 190, 191
 Sirmium (dn. Srěmska Mitrovica) 28, 33,
 34, 40, 45, 55, 85, 188, 197, 198, 294, 295,
 304, 306, 308, 354
 Sirwáh 316, 331
 Sisak 176
 Siscia 172
 Sistán 443
 Skadar 184
 Skadarský močál 179
 Skandinávie 19, 28, 38, 143, 153, 239, 241,
 269
 Skardin 176
 Sklavinia 197
 Skopje 187, 194, 218, 219
 Skradin 176
 Skythie 279
 Slaná (Sajo) 188, 189
 Slavonie 40, 178, 179
 Slezsko 25, 26, 36, 50, 51, 87, 89–92, 95,
 97, 100, 101, 102, 103, 122, 131, 167
 Sliáč 32
 Slovensko 22, 25, 27–30, 32, 35, 49–52,
 54, 56, 65, 84, 97
 Slovinsko 27, 49, 72, 172
 Smogorzov 96
 Smolensk 232, 255, 267
 Smyrna (dn. Izmir, Turecko) 222, 422
 Sofie (Serdica) 186, 193, 217, 261
 Sogdiana 286, 287, 400
 Soignies 49
 Sokotra 333, 376
 Solná komora (Salzkammergut) 39
 Soluň (Thessaloniki) 34, 179, 192, 193,
 200, 215, 221, 306
 Somálsko 334
 Somoš 191
 Sózopatra 393, 444
 Sož (řeka) 23, 229
 Spalato (Salonae, Split) 171
 Sparta 447
 Spittal a.d. Drau 69
 Split viz Salona
 Spratzbach 81
 Spréva 17, 119, 122, 126
 Sprěvský les (Spreewald) 119
 Srbská marka 165, 166
 Srbská Raška (Rascia) 179
 Srbsko 28, 29, 39, 45, 48, 49, 51, 52, 163,
 164, 168, 179–189, 215
 Sredec-Sofie (Serdika, Triaditza) 218
 Srém 171, 185, 219
 Srěmska Mitrovica viz Sirmium
 St. Gallen 57, 63
 St. Pierre de Jumièges 74
 Staffelberg 52
 Staffelstein 52
 Stará Kouřim 86
 Stará Ladoga 231, 241, 263, 267, 269
 Stará planina 196, 197
 Staraja Rjazaň 231, 268
 Starigrad (Aldenburg, Oldenburg) 110,
 131, 132, 150, 152–154, 156, 158, 161
 Stepenitz 150
 Stradów 89
 Strum 186
 Strumice 218
 Strzegów 104
 Střední Asie 194, 197, 224
 Středomoří 45, 178, 275, 394, 417–419,
 421, 427, 435, 476
 Středozemní moře 359
 Styr 17, 105
 Sudety 19, 36, 95, 96
 Suez 338
 Sukow 127, 137, 138
 Sula (řeka) 39, 227, 229
 Sumatra 474
 Sumer 463, 482
 Surbenlant 163
 Surungrad (Csongrád) 188
 Suzdal 255
 Svinka (řeka) 232
 Syrakúsy 417
 Syrdarja 287, 400, 425
 Sýrie 221, 223, 298, 318, 327, 338, 339, 342,
 346–348, 350, 352, 357, 362, 364, 367,

- 370, 371, 389–392, 396–400, 404, 408,
415, 418, 421, 425, 428, 429, 430, 433,
436, 447, 448, 450, 457, 466, 474, 486,
491, 497, 500, 501
- Sýrie, jižní 314, 428
Sýrie, severní 353, 428
Sýrie, východní 362
Syropalestina 312, 323, 341, 450
Syrská poušť 316
Szczaworyz 89
Szeged 77
Szolnok 189
- Šabwat 334, 340
eš-Šara, pohoří 324–326, 328
Šíráz (Írán) 465
Šlesvicko-Holštýnsko 38, 110, 131, 145,
147, 150–153, 159, 160
Šlesvik 159
Španělsko 92, 380, 398, 401, 405, 408, 409,
412, 413, 417, 425, 434, 448, 464, 465,
469, 472, 476, 492, 505
Štětín 92, 104, 110, 137, 140, 141, 142, 148,
149
Štúrovo 49, 50
Štýrsko 39, 42, 49, 52, 54, 67
Šumava 163
Šumen, město (dn. SV Bulharsko) 196, 206
Švédsko 38, 147, 169, 233, 234, 237, 238
Švýcarsko 12, 54, 57
- Tá'if (oáza) 374, 383, 387
Tabaristán 448
Tabúk (oáza) 387
Taginae (dnes Gualdo Tadino, Itálie) 298
Tagliamento 72
Táhert 434
Tajmá (oáza) 318, 322, 334, 343
Tajo (Tagus) 412
Talent (Taranto) 419
Tamaň 226
Tammá 334
Tanais viz Don
Tanger 476
Ťan-Šan 400
Tarentský záliv 420
- Tarsos (dn. Turecko) 223
Tegernsee 64
Teleda 360
Teligrad 197
Teterow 127, 137, 155
Teurnia 69
Theodosiopolis (dnes Erzerum, Turecko)
290
Thermopyly 296, 310
Thessalie 187, 218, 296
Thrákie 34, 43, 187, 195, 197, 214, 215,
271, 276, 287, 291, 292, 296, 302, 305,
307, 308, 310, 311, 427
Thrakie, západní 220
Tiber 354, 420
Tiberiádké jezero 390
Tiča, řeka 212
Tigris 371, 439, 498
at-Tih (poušť) 347
Tiháma 312
Tichý oceán 224, 270, 286
Timerovo 231
Timiša 190
Timok, řeka 187, 196
Tírán 363
Tisa 46, 48, 49, 77, 188–190, 275
Tisa, dolní 200
Tisa, horní 192
Tjasmin 19
Tlemcen 417
Tmutakaraň 246, 255
Tocharistán 415
Toledo 403, 404, 408, 410, 411, 417
Tolensa 127
Tongera (Tanger, řeka) 131, 156
Torgava (Torgau) 168
Tornow 119
Tornow-Borchett 120
Tortosa 92, 506
Toruň 87
Toulouse 405, 506
Tours (Turon) 78, 405
Trachónitis 354
Transdanubie 35, 43, 46, 78
Transoxánie 431
Trapezúnt 476

- Trave 150
 Travuňsko 179, 180, 181, 183–185
 Treban (Treben) 168
 Trebel 127, 137
 Trebinje 180
 Trebišov 32
 Triglav 142
 Tripolis 393
 Tripolitana 417
 Trnovo-Tarnovo (dn. Veliko Tärnovo) 213, 219
 Trstenická stezka 31, 49
 Trubež 253
 Trzebiatow 140, 248
 Tudela 408, 411
 Tucherini (Teuchern) 168
 Tulln (Dolní Rakousy) 201
 Tunis 417
 Turda 191
 Turkestán 398
 Turov 253
 Tušemlja 23
 Tyrolsko 39, 49, 54, 56, 66, 72
 Tzurta, řeka 291
- Ücker 127
 Uhry 98, 99, 179, 185–187, 191, 247, 255, 269
 Ukrajina 17–19, 25, 239, 243, 244
 al-Ulá 314
 Ulpiana 308
 Ulrichsberg 67
 Undrimas (Ingering) 69
 Ur 318
 Uvetič (Vitičev) 255
 Uznoim 139, 140, 148
- Vácov 46
 Váh 190
 Valašská nížina 197
 Valdajská vrchovina 229
 Vápencové Alpy (Kalkalpen) 72
 Vardar 186
 Vatikán 420
 Velebit 171
 Velice 194, 205
- Veligrad-Viligard (Wiligrad) 151, 156, 158
 Velká Morava 84–86, 89–91, 165, 166, 190
 Velká step 288
 Velká uherská nížina 46, 270, 275
 Velké Chorvatsko 163, 167, 170
 Velkopolsko 102, 103
 Velký Přeslav 193, 206, 207, 210–213, 216–218
 Velký Somoš 190
Venetia et Histria 170
 Verchen 161
 Vesuv 298
 Vídeňské Nové Město (Wiener Neustadt) 80
 Vidin 189, 218
 Vindobona (Vídeň) 55, 76
 Vineta (Winetha, Jumne, Julin) 110, 139, 142, 148
 Vis 178
 Visla 104, 110, 139, 142, 182
 Vislansko 89–92
 Vitin (Wettin) 168
 Vitorazsko 76
 Vizeu 403
 Vladimír 255
 Vlchy viz Itálie
 Volgast (Wolgast) 141, 148
 Volha 195, 226, 229, 230, 235, 236, 240, 242, 246, 264, 476
 Volha, dolní 283
 Volchov (řeka) 229, 248, 260, 261
 Volyně 476
 Vorarlbersko 53, 57
 Vorskla (řeka) 226
 Vratislav 96, 97, 100, 104, 106
 Vratislavsko 103
 Východní Franky 77
 Východní marka 123, 168
 Východní Pomorany 94, 110, 142
 Východofranská říše 84, 165, 173, 201
 Východoslovenská nížina 46
 Vyšemor (Wissemar) 153
 Vyšgorod 267
- Wádí al-Kurá 385
 Wádí Sirhán 320

Wagriá 145, 153, 159, 161
 Waldviertel 55
 Walsleben 130
 Warnow 87, 127, 150
 Warta 38, 87, 90, 92, 108, 131, 229
 Wásit 430, 444
 Wawel 95, 104, 106
 Weinviertel (Vinná čtvrť) 46, 55
 Weltenburg 63
 Werben 132
 Wetta 168
 Wisleland 89
 Wişlica 88, 89, 104
 Wismar 37
 Wismarský záliv 150
 Wogatisburg 36, 50–53
 Wolin (Vulini, Vilini) 87, 92, 104, 110,
 139–142, 148, 149
 Worms 62, 63, 73, 75
 Würzburg 60
 Wurzen (Vurcine) 168

 Ybbs 74

 Zadar 176
 Zadžva (Zagyva) 189
 Zafár 334, 376
 Zagora (Pontos) 223
 Zagorje 196
 Záhoří (Transmontana) 179

 Záhřeb 170
 Zachlum 89, 179–181, 183, 184
 Zajordánsko 320, 322, 339, 352, 354
 Zakarpatí 32
 Zakarpatská Ukrajina 27, 188
 Zakavkazsko 391, 437
 Zamzam 374, 478
 Zanzibar (Zandž) 446, 471
 Západofranská říše 8, 55
 Zara 171
 Zaragoza 409, 411
 Zarubincy 18
 Zellia 66
 Zeta 179, 180, 183–187, 218
 Zlatý roh 296
 Znojmo 30, 65
 Zobor 65
 Zollfeld 67
 Zotmar (Satu Mare) 190
 Zurba 163
 Zvenkov 168
 Zvěřín (Zuarina, Schwerin) 150, 153, 157
 Zwikowe (Zwickau) 169

 Železná vrata 187
 Žič (Zeitz-Naumburg) 168
 Žičská marka (Zeitz) 168
 Žilina 32
 Žirmunt (Serimunt) 168
 Žitomir 25